لوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

د پښتو ژبي او ادبیاتو څانګه

د لیسانس دورې پایلیک

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه

او د ژبپوهني مقالې ئې

Ketabton.com

راټولونه او اوډنه: محمد طاهر کریاب

لارښود استاد: پوهنیار مطیع الله روهیال

(۱۳۹۷) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

د پښتو ژبي او ادبیاتو څانګه

د لیسانس دورې پایلیک

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه
او د ژبپوهني مقالې ئې

راټولونه او اوډنه: محمد طاهر کریاب

لارښود استاد: پوهنیار مطیع الله روهیال

(۱۳۹۷) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز

ډاکتر عبدالحکيم هلالي د فراه ولايت د گلستان ولسوالۍ د کوټلک په کلي کي په ۱۳۱۴ل کال زېږېدلی دئ. لومړنۍ زده کړي ئې په نيمروز ولايت کي ترسره کړي، متوسطه او ثانوي زده کړي ئې(د اووم ټولگۍ څخه بيا تر دولسم ټولگۍ پوري) په کابل کي ښوونځی لوستی. ښاغلی هلالي د هېواد د سترو ژبپوهانو په لومړي قطار کي راځي، چي د ژبپوهني په برخه کي ئې د دوکتورا ترکچي زده کړي کړي. خپلي مورنۍ ژبي پښتو ته ئې د ژبپوهني په برخه کي د قدر وړ خدمتونه کړي، ځانگړي آثار ئې چاپ کړي او د ژبپوهني په مختلفو برخو کي ئې په بېلابيلو مجلو اوجريدو کي مقالې خپري کړي، چي په دې مونوگراف کي ما دده لنډ ژوند ليک، د آثارو معرفي او د ژبپوهني اړوند دده مختلفي مقالې را اخيستي، چي دده دا مقالې تر ډېره د اوسني ليکدود سره برابرې او د مقاله ليکلو اُصول ئې په بشپړ ډول مراعت کړي. هلالي صاحب يو څو مقالې د ژبپوهني په برخه کي د روسي ژبي څخه و پښتو ته را ژباړلي هم دي، چي زه په مونوگراف کي پر رېغبدلی يم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

دژبو او ادبیاتو پوهنځی

تدریسي عمومي مدیریت

ښاغلي محمدطاهر کریاب د غلام نبي زوی د (پښتو) څانګي د څلورم کال محصل د (**ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني مقالې ئې**) تر عنوان لاندي خپل مونو ګراف د علمي او اعتبار لرونکو منابعو او مأخذونو له مخي لیکلی دئ، تر اصلاح او ترتیب وروسته زما د تائید وړ وګرځېدی.

په درنښت

لارښود استاد

پوهنیار مطیع الله روهیال

ژوري هیئت: د سمینار د دفاع نېټه: ۲/۲/۱۳۹۷ل

۱ـ نامزد پوهنیار جمیل الرحمن زېری

۲ـ پوهیالی عبدالواحد ریحان

۳ـ پوهیالی رحمت الله کتوازی

وکتل سو!

د لېسانس دورې مونوګراف په (بریالی) توګه د ( ) امتیازي نمرو په ترلاسه کولو د ژوري هیئت په حضور کي دفاع او د (پښتو) څانګي د مونوګرافونو د ثبت په کتاب کي په (عــــــ) شمېره ثبت او صحت لري.

د څانګي آمر

پوهیالی عبدالواحد ریحان

د ژبو او اد بیاتو پوهنځی، د مونوګرافونو د ثبت په کتاب کي په (عــــــ) شمېره ثبت دئ.

په درنښت

پوهنیار ذبیح الله ادیپال

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی رئیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لارښود استاذ نظر

ارواښاد عبدالحکیم هلالي يو له هغو ليکوالو او مترجمينو څخه دئ، چي لوړي زده کړي ئې د ژبپوهني په ساحه کي کړي او په دغه ساحه کي ئې د ژوند تر پايه قلم چلولی دئ.

د مرحوم هلالي ټول اثار (کتابونه او مقالې) په پوره دقت او د علميت او پوهي له نظره په لوړه سطحه کي ځای لري. دده د اثارو مطالعه د ادبياتو د ټولو محصلينو له پاره ضروري ده، د ژبپوهني شاگردان او علاقمندان دده په اثارو کي ډېر څه موندلای سي. د ادبياتو پوهنځی د څلورم کال محصل ښاغلي طاهر کرياب ته د مرحوم هلالي د ژوند، اثارو او ژبپوهني د برخي د مقالو راټولولو وظيفه ورکول سوه ښاغلي کرياب دا کار په پوره امانتدارۍ او احتياط کړی دئ. خواري يې د قدر وړ ده. بريا دې مله وي.

په درناوي

مطيع الله روهيال

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند تیا

زه محمد طاهرد غلام نبي زوی د ژبو او ادبیاتو پوهنځی محصل دا ژمنه کوم چي دغه څېړنه او محتویات زما د ځانګړو هلو ځلو او کوښښونو نتیجه ده، ما د کوم بل لیکوال له اثارو څخه د نامه له ذ کر کولو پرته ګټه اخیستې نه ده.

په درنښت

محمد طاهر کریاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

مننلیک د رسول الله (ص) په هغه حدیث باندي شروع کوم، کوم چي رسول الله (ص) فرمایلي دي (من لم یشکرالناس لم یشکرالله)رواه ترمذي. یعني څوک چي د انسانانواحسان نه مني اوقدرداني ورڅخه نه کوي هغه د الله(ج) احسان هم نه مني .

زه د دغې موضوع د لیکلو په لړکي د خپل لارښود استاذ نه یوه نړۍ مننه کوم چي له ماسره یې خپلي لازمي لارښووني په ورین تندي شریکي کړي اوهمدا ډول د خپل مور او پلار او وروڼو څخه ډېره مننه کوم چي دوی په دې سختو شرایطو کي زه دېته وهڅولم ترڅوخپل ځوان عمر د علم په زده کړه کي مصرف کړم د زړه له کومي ورڅخه مننه کوم. همدا ډول د خپلو ټولو درنو استاذانو څخه هم نړۍ مننه کوم چی د زده کړیالانو د پوهاوي لپاره ئې د هر ډول وسایلو او میتودونو څخه کار اخیستی اوموږ ته ئې دغه علمي رسالت را په برخه کړی دئ.

په پای کي مننه کوم د ښاغلي جمعه خان بشیري، عبدالجلیل سیار اوملا محمد ناصرسعادت څخه، چي د مونوگراف د موادو د برابرولو په برخه کي یې نه ستړي کېدونکي هلي ځلي وکړي.

په ځانکړې توگه د خپل لارښود استاذ پوهنیار مطیع الله روهیال څخه پوره مننه کوم، چي د ډېرو مصروفیتونو سره سره یې زما د مونوگراف لارښوونه وکړه له الله تعالی نه ورته په باقي ژوند کي د لازیاتوکامیابیو هیله کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

بسم الله الرحمن الرحيم..أ

د تائيد سوي هيئت پاڼه..ت

د لارښود استاذ نظر..ث

څرګند تيا ....ج

مننليک..ح

سريزه ١

د څېړني اړتيا او موخه: ٢

تېرو څېړنو ته کتنه:..٢

د څېړني ميتودولوژي:..٢

په څېړنه کي ربړي، کړاونه او خنډونه:..٢

دوهمه برخه ٣

د دوکتور عبدالحکيم هلالي پېژندنه..٣

د ډاکترهلالي ځيني آثار ٤

١ـ پښتو قاموس ليکنه: ٤

٢ـ د پښتو ژبي د فونيميکي الفباء لارښود:..٤

٣ـ د پښتو ژبې فونولوژي: ٤

۴ ـ الفباى زبان پشه يي:..٥

٥- انګليسي پښتو قاموس: ٥

٦ - پښتوـ پښتو تشريحي قاموس: ٥

ژباړي برخه: ٥

١ ـ زړه بوډۍ:..٥

٢- بلوچ: ٥

ژبـــــپوهـــــــنه ٦

د ژبپوهني موضوع: ٦

د نورو علومو سره د ژبپوهني اړيکي:..٦

د ژبپوهني ارزښت:..٧

هلالي او ژبپوهنه ٧

دريمه برخه ٩

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه ۹
د ژباړې ارزښت ۹
د ژباړې اړتیا ۱۰
د ژباړې اصول ۱۰
۱. د ګټوري موضوع غوراوی ۱۰
۲. پر موضوع برلاسي ده ۱۰
۳ـ پر خپله موخنه ژبه برلاسي ۱۰
۴ـ پر لومړۍ ژبه برلاسي ۱۱
۵ـ د دواړو ژبو په توپیر پوهېدل ۱۱
٦ـ د امانت ساتنه ۱۱
د ژباړې ډولونه ۱۱
الف. د موضوع له پلوه ۱۱
۱ـ علمي ژباړې ۱۱
۲ـ ژورنالیستي ژباړې ۱۱
۳ـ دیني ژباړې ۱۲
۴ـ ادبي ژباړې ۱۲
الف. منثوره ژباړه ۱۲
ب. منظومه ژباړه ۱۲
۵ـ ګړنۍ (شفاهي) ژباړې ۱۲
الف. د ویناوال د لیکنو پر بنسټ ژباړه ۱۳
ب. بند پر بند ژباړه ۱۳
ج. هم مهاله ژباړه ۱۳
ب. د ژبې له پلوه ۱۳
۱ـ کلمه په کلمه ژباړه ۱۳
۲ـ جمله په جمله ژباړه ۱۳
۳ـ آزاده ژباړه ۱۳
۴ـ د ژباړې ژباړه ۱٤
د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړه ۱٤
د هلالي د ژباړې ژبه ۱٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هلالي د ژباړي کميت ۱٤
د هلاليد ژباړي ځانګړني ۱٥
د پښتو ژبي د کلام اجزاء ۱٦
۲ـ پښتو ګرامر: ۱۷
۳ـ د پښتو پښويه: ۱۷
۴ـ د پښتو ژبي يو بل ګرامر: ۱۷
۵ـ د پښتو ژبي ليار ۱۷
۷ـ پښتو ګرامر: ۱۷
۸ ـ د پښتو مفصل ګرامر: ۱۸
۹ـ ژب ښودنه(۱۳۴۷): ۱۸
۱۰ـ د پښتو ژبي لنډه ګرامري څېړنه: ۱۸
ګرامري کټګوری: ۱۸
کليمه او د کلام اجزاء: ۱۹
د اسم(نوم) کتګوري ۲۰
د اسم د عدد کټګوري: ۲۲
د حالت کټګوري: ۲۳
صفت ۲٥
د جنس کتګوري: ۲٦
د عدد کتګوري: ۲٦
د حالت کتګوري: ۲٦
قيد ۲۷
فعل ۲۸
مصدر ۲۸
فعلي صفتونه: ۳۰
د فعل معنوي اړخونه: ۳۱
د زماني کتګوري: ۳۲
ماضي فعل: ۳۳
۱ ـ دلازمي فعلونو ګروپ: ۳۳
۲ـ د متعدي فعلونو ګروپ: ۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ دریم گروپ فعلونه: ۳۳

دحال زمانه: ۳٤

راتلونکي زمانه: ۳۵

مختاړي(پریفکسونه) ۳۵

دشکل کتګوري ۳۸

دکلام د نورو اجزاوو څخه د فعل جوړېدنه ٤۰

۱ـ د صفتونوڅخه: ٤۰

د ژبو مارفولوژیکي ویش ٤۱

فرازیالوژي او سبکي علامې ٤۵

فرازیالوژي(۱): ٤۵

سبکي علامي: ٤۸

ختیځه ژبپوهنه ٤۹

د کلمو معنوي سپړنه ۵۳

دفلسفي اصطلاحاتو قاموس نومینالیزم او ریالیزم ۵٦

ژبه اوټولنه ۵۷

امونیمونه اوپه قاموس کي د هغوی راوړل ۵۸

د لغتونو ګرامري خصوصیات ٦۱

په قاموس کي د لغتونو تلفظ لیکل او د خج ښوول ٦۵

د لغتونو انتخاب ٦۷

مقایسوي ـ تاریخي ژبپوهنه او ۱۹ پېړۍ ٦۹

ملاده ګراماتیزم ۷۲

د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړي ۷٦

علمي جهان بیني او د ژبپوهني مسالې ۷٦

د ژبپوهني مسئلي ۷۹

علمي جهانبیني او ژبپوهني مسئلي ۸٤

د ژبي علایم ۸٤

پایله ۸۸

مأخذونه ۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

ژبپوهنه د يوې ژبې د بډايني او پرمختګ له پاره د ملا تير جوړوي، ژبپوهنه په نوره نړۍ کي ډېره پخوانۍ مخينه لري، خو په پښتو ژبه کي د ژبې، ژبپوهني او ژبنيو مسايلو په اړه هغه ډول څېړني، چي د ژبپوهني د نويو ژبپوهنيزو اصولو او پرنسيپونو له بنسټونو او اساساتو سره برابري وي، ډېري نوي دي، يعني دومره مخينه نه لري. په پښتو ژبه کي د ژبپوهني د ځينو پوهانو د څېړنو او پلټنو پر بنسټ ژبپوهنه د يوه علم په توګه په افغانستان کي په ۱۳۴۰ ل کلونو کي د پښتو ژبې د څېړنو برخه ګرځېدلي او په دې اړه لومړي ګامونه اخيستل سوي دي. په افغانستان کي په پښتو ژبه کي د هربهرت پېنزل د پښتو ګرامر تر ژباړي وروسته او د ارواښاد محمد رحيم الهام د مقالو په خپرېدو سره د نوي ژبپوهني پر اساس پښتو ګرامر ليکني ته پام واړول سو او په دغه برخه کي د ارواښاد الهام د پښتو ګرامر طرحه تر سرليک لاندي ليکني د اوسنيو ژبپوهنيزو بنسټونو په رڼا کي ليکل سوي دي. په همدغه وخت کي ځيني لوستي افغان پوهان د وخت د حکومت په مرسته د لوړو زده کړو له پاره بهر ته واستول سول، (چي د هغو له جملې څخه ډاکتر عبدالحکيم هلالي د روسي هېواد ته واستول سو، چي د لېننګراد په ښار کي ئې خپلي زده کړي د ژبپوهني په برخه کي د دوکتورا ترکچي ورسولي) هېواد ته په راستنېدو ئې د پښتو ژبپوهني په بېلابېلو څانګو کي څېړني او ليکني وکړې، چي د دوی ددې ليکنو په برکت د پښتو ژبپوهني بنسټ هم پرېښوول سو. له ۱۳۴۰ل کال راهيسي د پښتو ژبې په برخه کي د ارواښاد پوهاند محمد رحيم الهام، ارواښاد دوکتور حبيب الله تږي، ارواښاد دوکتور عبدالحکيم هلالي، پوهاند مجاور احمد زيار، دوکتور عبدالرازق پالوال، ارواښاد نوراحمد شاکر، ارواښاد دوکتور پولاد، ارواښاد دوکتور دولت محمد لودين او ځينو نورو ژبپوهانو له لوري د نوي ژبپوهني په رڼا کي په پښتو ژبه کي ژبنۍ څېړني پيل کېږي. د همدغو پوهانو د ليکنو له جملې څخه د ښاغلي دوکتور عبدالحکيم هلالي ليکني د ژبپوهني په برخه کي خورا غنيمت دي، دا چي د پوهنتون د څلور کلني دورې په پای کي هر محصل اړ دی، چي د خپلي څلور کلني دورې د زده کړو د دفاع په ننګه مونوګراف وليکي، نو ما دخپل مونوګراف موضوع د دوکتور عبدالحکيم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني اړوند دده مقالې وټاکل،که څه هم ژبپوهنه يوه سخته موضوع ده، خو په پښتو ژبه کي ئې سخته اړتيا ليدل کېدل، نو ددې ضرورت پر بنياد مي دا وپتيله، چي د دوکتور عبدالحکيم هلالي خورې ورې مقالې، چي د افغانستان په مختلفو جريدو او مجلو کي په مختلفو وختونو کي خپرې سوي سره راټولي کړم . ترڅو هغه محصلين او استاذان، چي د ژبپوهني اړوند موادو ته اړتيا لري. په اسانۍ سره دغه غنيمت موادو ته لاس رسی پيدا کړي. دوکتور هلالي نه يوازي د ژبپوهني اړوند کتابونه او مقالې ليکي، بلکي د اړتيا سره سم ئې د ځينو نورو بهرنيو ژبو څخه هم وخت په وخت د ژبپوهني اړوند ژباړي کړي، ترڅو د ژبپوهني په برخه کي د پښتو ژبې اړتيا پوره کړي او پښتو ژبه د ژبپوهني په برخه کي بډايه کړي. ددې موضوع د بشپړولو په خاطر مي د علومو اکاډيمۍ او کابل عامه کتابتون ته هم سر ور ښکاره کړ. په کندهار کي د علامه رشاد اکاډيمي ډېره غنيمت وه او کار ئې ډېر راته اسانه کړ. د موادو په راټولو کي د کومي خاصي ستونزي سره نه يم مخ سوی، خو د مجلو او جريدو زوړوالي، کله کله د ځينو ګڼو نه شتون کار له خنډ سره مخ کوی، چي مجبوريدم د هغي ګڼې د پيدا کولو له پاره بلې داسي مرجع ته ورسم، چي هغه ګڼه ورسره موجوده وي. د جرېدو او مجلو څخه مي عکس په سمارټ تليفون سره اخيست بيا مي د عکس له رويه په کمپيوټر کي ټايپا وه.

دا چي دا ليکني ډېري پخوا سوي وي، نو (يا ګاني) چندان نه وي پکښې مراعت سوي. ما تر خپل وسه کوښښ کړی ترڅو ياګاني د اوسني ليکدود سره سم مراعت کړم.

په درنښت او مينه

محمد طاهر کرياب

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه

د څېړني اړتیا او موخه:

دا چې په پښتو ژبه کې د ژبپوهنې اړوند مواد خورا لږ وه، استاذانو او محصلینو به د لکچر او تدریس له پاره مواد د انګریزي سایټونو څخه را ژباړل، چې ځینې محصلینو به د انګریزي سره بلدتیا نه درلودل او د ستونزو سره به مخامخ کېدل. انترنټ ته نه لاس رسی او د انترنټ لوړه بیه بله ستونزه وه. وایي «آب درکوزه ما تشنه لبان می ګردیم» موږ د ژبپوهنې اړوند ډېره ډاټا درلودل، خو خوره وره وه ما ددغې اړتیا د پوره کولو له پاره دغه مواد د مختلفو جریدو او مجلو څخه راټول کړل او موخه مې دا وه، چې دغه اړتیا مشبوع کړم.

تېرو څېړنو ته کتنه:

پر دغه موضوع تر دې مخکې هیچا کار نه دی کړی دا لومړی ځل دی، چې زه د ښاغلي عبدالحکیم هلالي پېژندنه کوم او د ژبپوهنې مقالې ئې د مختلفو جریدو او مجلو څخه راټولوم، یوازې سیال کاکړ په ادبي څېړو کې دده رنګه عکس راوړی او دده نوم ئې ورته لیکلی.

د څېړني میتودولوژي:

دا یوه کتابتوني څېړنه وه، چې ما د کابل په عامه کتابتون، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، علامه رشاد اکاډمۍ او د کندهار د اطلاعاتو کلتور ریاست په عامه کتابتون کې په خپل جیبي تلیفون باندې د مجلو، جریدو او کتابونو څخه عکسونه اخیستې وروسته مې هغه پرنټ کړې بیا مې ټایپ کړې او ترتیب کړې دي.

په څېړنه کې ربړې، کړاونه او خنډونه:

دا چې هیڅ کار بې ستونزو او کړاونو سرته نه رسیږي، نو زه هم د عکس اخیستلو پر وخت کله کله د داسې جریدو سره مخامخ کیدلم، چې زما د اړتیا پاڼه به څېرې سوې وه یا به هغه ګڼه نه وه ورسره موجوده. نو بیا مجبور وم چې ددغې پاڼې د پیدا کولو له پاره بل ځای ته ور سم نور له کومې ځانګړې ستونزې سره نه یم مخامخ سوی.

د څېړني سوالونه:

ځینې پوښتنې، چې احتمال لري ستاسو په ذهن کې پیداسې او ماته ددې څېړنې په لومړیو کې پیدا وې په لاندې ډول دي:

ډاکتر عبدالحکیم هلالي څوک وو؟

هغه ترکومې کچې زده کړې کړې وې؟

ایا هغه د ژبپوهنې اړوند مستقل اثار لري ؟

ایا ژباړې ئې هم کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه برخه

د دوکتور عبدالحکیم هلالي پېژندنه

عبدالحکیم هلالي د قاضي عبدالقادرخان زوی، چي د فراه ولایت د گلستان ولسوالۍ دکوتلک په کلیکي په ۱۳۱۴ل نړۍ ته سترگي غړولي دي په خټه نورزی دئ.[۱]

هلالي خپلي لومړنۍ زده کړي په نیمروز ولایت کي تر سره کړي او ثانوي زده کړي ئې په کابل کي پای ته رسولي، د ثانوي زده کړو له پای ته رسولو وروسته په ۱۳۳۹ل کال د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځی کي شامل او په ۱۳۴۳ل کال کي ددغه پوهنځي له پښتو څانگي څخه د لیسانس په درجه فارغ سو، چي له فراغت څخه وروسته په پښتو ټولنه کي دمسلکي غړي په توگه ومنل سو او په ۱۳۴۴ل کال کي د همدې علمي څېړنیز مرکز له خوا پخواني شوروي اتحاد (اوسنۍ روسیې) ته واستول سو، چي هلته ئې خپلي زده کړي د ژبپوهني په څانگه کي د لیننگراد په ښار کي ترسره کړي.

او په ۱۳۵۰ل کال کي د دوکتورا د سند د ترلاسه کولو وروسته بیرته هېواد ته راستون سو او د تېر په څېر ئې په پښتو ټولنه کي د مسلکي غړي په توگه دندې ته دوام ورکړ، چي له دې وروسته ئې دغه لاندې دندي ترسره کړي دي:

دندي:

د ۱۳۵۵ ل کال د مرغومي د میاشتي په ۱۴ د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز د لوی آمر په توگه مقررسو او دغي دندي ته ئېد ۱۳۵۷ ل کال د غویي تر میاشتي ادامه ورکړه. (وروسته د دغه مرکز د ریاست سطحي ته لوړ سو).

دکتور هلالي د ۱۳۵۷ ل کال د غویي له میاشتي وروسته په پښتو ټولنه کي د ژبپوهني د څانگي مسلکي غړی سو.

په ۱۳۵۷ل کال کي، چي کله پښتو ټولنه په علومو اکاډمۍ بدله سوه(۱۳۵۷ل کال د زمري ۱۵) د همدې کال د تلې د میاشتي په ۲۳ نیټه د علومو اکاډمۍ د ټولنیزو علومو د انستیتوت رئس وټاکل سو.

کله چي هلالي د ټولنیزو علومو له انستیتوت څخه تبدیل سو د ژبو او ادبیاتو د مرکز د ژبپوهني په لوی مدیریت کي غړی سو، چي ډېر وخت ئې په همدې څانگه کي دنده ترسره کړه.

نوموړي « د پښتو ژبي فونولوژي » ترسرلیک لاندي یو علمي اثر همدلته ولیکئ، چي د نورو سندونو په بشپړولو سره ئې په همدې اثر د سرڅېړونکي(اوس څېړنپوه) علمې رتبه هم تر لاسه کړه.

معصومه عصمتي، چي د علومو اکاډمۍ د ټولنیزو علومو د مرکز علمي غړې وه

په ۱۳۶۹ل کال ئې د ډاکتر نجیب الله د حکومت کابیني ته لار موندله او د پوهني وزیره سوه. دغه مهال دکتور عبدالحکیم هلالي ددې په وړاندیز د پوهني د وزارت د معین په حیث وټاکل سو، چي وروسته د همدې وزارت سلاکار سو،کله چي د ډاکتر نجیب الله حکومت ړنگ سو او واک مجاهدینو ته په لاس ورغی دغه مهال هم څه موده د یاد وزارت سلاکار وو. وروسته چي کورنۍ کور ورانونکي تنظیمي جگړي د قدرت د لیونیانو تر منځ اوج ته ورسیدې، نور نو ډاکتر هلالي هم په کابل کي د پاته کېدو ځواک او توان له لاسه ورکړ.

ډاکتر هلالي پر خپلې مورنۍ ژبي پښتو سربیره په دري، روسي او انگلیسي هم پوهېده.

ډاکتر هلالي د ۱۳۷۳ل کال د جدي پر ۲۹ له دې نړۍ څخه د تل له پاره سترگي پټې کړې.

څېړنپوه عبدالحکیم هلالي د خپل وخت ښه لیکوال، ژبپوه او ریښتنی هېوادپال شخصیت وو.

---

[۱] سیار، عبدالجلیل، تلیفوني مکالمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د خپل فرهنگي ژوند په بهیر کي ډېر کتابونه او مقالې لیکلي او یايې ژباړلي دي، چي د علومو اکاډیمۍ او ځینو نورو خپرندویه ټولنو خپاره کړي دي.

د ډاکترهلالي ځیني آثار

۱ـ پښتو قاموس لیکنه:

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۵۴ل کال د وري په میاشت کي د پښتو ټولني لخوا د ۵۰۰ ټوکه په شمېر د محمد شیرین سنگري په اهتمام له چاپه راووت. کتاب ټولي ۱۲۵ پاڼي لري. په لومړي پاڼه کي د کتاب نوم په غټ فونټ، وروسته د لیکوال نوم ورپسي د خپرندویه ټولني نوم په بله پاڼه کي، چي کومه شمېره او د الفباء د حروفو حساب نسته د کتاب فهرست راغلی، وروسته د کتاب سریزه چي د هغه وخت د پښتو ټولني رئیس څېړنوال محمد صدیق روهي په دوه مخه کي پرلیکلي په لومړۍ شمېره مخ کي د لومړۍ خبرو تر سرلیک لاندي راغلي.

کتاب پر دوو برخو ویشل سوی په لومړۍ برخه کي د پښتو قاموس لیکني لنډه تاریخچه راغلي.

په دوهمه برخه کي د قاموسي مقالي، د لغتونو انتخاب، امونیمونه، د لغتونو د تلفظ افاده، د خج ښوونه، د لغتونو گرامري خصوصیتونه، د کلمو سپړنه، سبکي علامي، فرازیالوژي، مأخذونه او د سمون لیک عنوانونه راغلي.

۲ـ د پښتو ژبي د فونیمیکي الفباء لارښود:

دپښتو ژبي د فونیمیکي الفباء لارښود دڅېړنوال ډاکتر عبدالحکیم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۵۵ل کال پښتو ټولني د ژبپوهني څانگي لخوا د محمد شیرین په اهتمام چاپ سوی دئ. تر وقایې وروسته د کتاب نوم، د لیکوال نوم، د خپرندویه ټولني نوم په غټ فونټ لیکل سوي دي په ورپسي پاڼه کي د سردار محمد داود خان عکس په رنگه ډول راوړل سوی تر عکس لاندي په شین رنگ چاپي خط لیکل سوي: ښاغلی محمد داود د افغانستان د دولت رئیس او صدر اعظم، په وروسته پاڼه کي چي هیڅ شمېره نه لري د «پېژندنه» تر عنوان لاندي د هغه وخت د پښتو ټولني د رئیس څېړنوال محمد صدیق روهي یو مخیزه لیکنه راغلي بیا د کتاب فهرست په یو مخ کي راغلی. دا کتاب ټول ۵۳ مخه دی، چي پر دوو برخو ویشل سوی په لومړۍ برخه کي ئې سریزه، د پښتو ژبي منل سوي فونمیکه الفبي، د فونیمکي الفبي احتیاطي توري، فونیمکه الفبي او دخیلي عربي کلمې او د پښتو بشپړه فونمیکه الفبي عنوانونه راوړل سوي دي.

دوهمه برخه ئې د شعر او پښتو لنډیو ځیني نموني، چي په فونیمیکي الفبي ئې هم لیکي د فونیمیکي الفبي د ښه زده کړي په خاطر ئې راوړي دي.

۳ـ د پښتو ژبې فونولوژي:

د پښتو ژبي فونولوجي د ډاکتر عبدالحکیم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز د پښتو ژبي او ادبیاتو انستیتیوت د دوه زره ټوکه په شمېر د ښووني او روزني په مطبعه کي چاپ کړی. مهتمم ئې اسدالله دئ. دا کتاب ټول ۱۵۶ مخونه لري، چي لیکوال په پنځه مخه کي مقدمه پر لیکي، کتاب پر درې فصلونو وېشل سوی. په لومړي فصل کي د پښتو ژبي د فونیمي جوړښت په باب پخوانۍ څېړني راوړل سوي. په دوهم فصل کي فونولوجي، د فونیم مفهوم او ښېلونه، د فونیم تعریف، فونیم او الوفونونه، د پښتو ژبي د لوېدیځي څانگي د فونیمونو سیستم، واولونه او کانسوننټونه، واولونه، کانسوننټونه او د پښتو ژبي د دفتانگو مسئله عنوانونه راغلي. په دریم فصل کي پره سودیکه، لغوي خج، سیلاب، آهنگ، ضمیمه، نتیجه، مأخذونه او منابع راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ الفبای زبان پشه یي:

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي بل اثر، چي الفبای زبان پشه یي نومیږي د محمد زمان کُلهاني او سید اعظم الینایي سره ئې په ګډه د پوهاند محمد رحیم الهام ترنظر لاندي د محمد سرور پاکفر په اهتمام، چي د خراسان په مجله کي خپور سوی په ۱۳۶۷ل کال د علومو اکاډیمی د ژبو او ادبیاتو مرکز د دري ژبي او ادب د انستیتیوت له خوا د ۲۰۰۰ ټوکه په شمېر چاپ سوئ

کتاب ټول ۲۳ صفحي دئ د یادوني وړده ، چي دا کتاب په دري ژبه لیکل سوئ.

په دې کتاب کي د پشه ئې ژبي الفباء په مکمل ډول د مثالونو سره په عربي او فونیمکي لیکدود تشریح سوي ده.

۵- انګلیسي پښتو قاموس:

پښتو ټولنې، دولتي مطبعي په ۱۳۵۴ل کال کي چاپ کړی. دا اثر ئې د ځینو نورو پوهانو سره په ګډه لیکلی دئ.

٦ - پښتو- پښتو تشریحي قاموس:

دغه اثر د یوې ډلي پوهانو له خوا په څلورو ټوکونو کي د ک تر توري لیکل سوی. ډاکتر هلالي هم ددې قاموس په څلورو سره ټوکونو کي د لیکوالي ډلي غړی و.

ددې قاموس لومړی ټوک په ۱۳۵۸ل کال کي، دوهم ټوک ئې په ۱۳۶۰ل کال، دریم ټوک ئې په ۱۳۶۱ل کال اوڅلورم ټوک ئې په ۱۳۶۵ل کال په دولتي مطبعه کي چاپ سوي دي.

د ژباړي برخه:

۱ ـ زړه بوډی:

زړه بوډی د ماکسیم کورکي اثر دئ، چي ښاغلي عبدالحکیم هلالي ژباړلی دا اثر د روسي ژبي څخه مستقیم پښتو ته ژباړل سوی، چي په روسي ژبه کي ئې نوم ایزرګیل دئ. په دې اثر کي کورکي فلکلور د ادبیاتو د لندي کیسي په ژانر کي ځای کړی. هلالي صاحب په دې ژباړه کي، خپل د ژباړي مهارت ښودلی د کتاب په لوستلو د سړي داسي ګومان راځي، چي کورکي خپله دا اثر په پښتو ژبه لیکلی.

دا اثر په ۱۳۶۴ل کال د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د علومو اکاډمی د نشراتو او کتابخانو د ریاست لخوا چاپ سوی. د زړي بوډۍ ایزرګیل د داستان په ارتباط د یو څو لنډې خبري تر عنوان لاندي د هغه وخت د افغانستان دعلومو اکاډمی د نشراتو او کتابخانو رئیس محمد ابرهیم عطائې څلور مخه لیکنه راغلي. وروسته د کتاب اصلي متن شروع کېږي، چي ټول ۲۳مخه دئ.

۲- بلوچ:

دغه اثر ئې له روسي ژبي څخه را ژباړلی او د علومو اکاډیمی د اجتماعي علومو د مرکز لخوا په ۱۳۶۴ل کال چاپ سوی دئ، اصلي لیکوال ئې م.ګ.پیګولین دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبــــــپوهــــــنه

ژبپوهنه هغه علم دئ، چي د هغي په وسيله د ژبي دا خلي ساختمان او جوړښت تر څېړني لاندي نيول کېږي. ژبپوهنه يو علم دئ. ددې علم اصلي موضوع ژبه ده. دې علم ته په پارسي «زبانشناسي» او په عربي علم الغة ويل کېږي. په انگريزي ژبه کي د ژبپوهني معادله کلمه لينگويستکس linguistics ده.

انگريزي ته دا کلمه له لاتين لينگوه lingua څخه داخله سوې ده. Lingua د ژبي معنا لري او وروستاړی استيکه astica ئې له يوناني څخه ورسره يو ځای سوی دئ چي د«پوهني» معنا لري. د دغو دوو کلمو له يوځای کېدو څخه لنگويستيکه اصطلاح رامنځته سوې ده، چي په نړيواله سطحه د ژبپوهني له پاره کارېږي. تردې مخکي ژبپوهني ته فلالوژي (philology)اصطلاح کارېده.[٢]

د ژبپوهني موضوع:

د ژبپوهني موضوع ژبه ده.د ژبپوهني عالم ته ژبپوه ويل کېږي. د ژبپوه کار دادئ، چي د ژبي جوړښت او رغښت ورمعلوم وي. ځيني کسان داسي فکر کوي، چي ژبپوه د ژبي د زده کړي سره سروکار لري، دغه ډول فکر کول يوه سهوه ده، ژبپوه او ژبپېژاند دوه بيلا بيل خلک دي، چي د يوه کار د ژبي د ساختمان سره دئ او بل د ژبپوهني موضوع هم ژبه ده نه د ژبي زده کړه. ژبه او ژبپوهنه دوه بېل بېل واقعيتونه دي. داسي بايد ونه فهمول سي، چي ژبپوهنه گوندي د ژبي د زده کړي معنی لري. ژبپوهنه ددې له پاره لوستل کېږي، چي د ژبي په باب يوه تيوليزه پوهه ترلاسه سي او په تيوريکي ډول پرې د يوې بشري پوهني په توگه علمي تنده ماته سي. د ژبي پيدايښت، څرنگوالی، جوړښت، دنده، اوښتنه، پرمختيا، پراختيا، ډېرښت، د بېلابېلو ژبو کورنۍ، ځانگي او لهجي او نوري اړيکي سره د ژبي د زده کړي او داسي نور نظري او علمي مسائل ئې وڅېړل سي.

پرلوړو مسايلو سربېره ژبپوهنه د نورو علومو لکه ساه پوهنه، فلسفه، توکمپوهنه او داسي نور اجتماعي علومو سره اړيکي لري، چي وروسته به د هري ځانگي سره د ژبپوهني پر ارتباطاتو باندي لنډې خبري وسي.

په هر ډول د ژبي زده کړه او د ژبپوهني زده کړه توپير سره لري. په دې توگه بايد د ژبي زده کړه او د ژبپوهني زده کړه سره گډه نه سي، داچي وايو پلانی ژبپوهاند دئ دا معنا نه لري، چي هرو مرو به په ډېرو ژبو پوهيږي او ږغېږي. که څوک په ډېرو ژبو پوهېږي بې له دې چي ژبپوهنه ئې لوستي وي يا په پوهنيز ډول پوه سي، ډېر ژبی(پولي لينگوال) يا دوه ژبی (بای لينگوال) ئې بللای سو، نه ژبپوهاند. په پارسي ژبه کي لومړي ته (زباندان) او دوهم ته (زبانشناس) وائي

د نورو علومو سره د ژبپوهني اړيکي:

ژبپوهنه د يوه علم په توگه د شلمي پېړۍ له نوښتونو څخه گڼل کېږي. دغه علم له ډېرو ټولنيزو علومو سره يو جانبه او له ځينو نورو سره متقابله ټينگ اړيکی لري. په دې ډول چي ځيني علوم د خپلو څېړنو د بشپړولو له پاره له ژبپوهني څخه مرسته غواړي او پرځنگ ئې ځيني علوم او پوهني له ژبپوهني سره مرسته کوي. ژبپوهنه له منطق سره نږدې اړيکي لري، ځکه د منطق مهم عنصر ژبه ده. همدارنگه له طب او طبابت سره هم ارتباط لري، ځکه چي خبري د عصبي رشتو سره ربط لري. ژبپوهنه د فزيک له علم سره هم تړلې ده. فزيکي ږغپوهنه (Acoustic phonetics) د ږغونو خصوصيات د لوړوالي او کښته والي له پلوه څېړي. د تاريخ سره ئې اړيکي نه شلېدونکي دي. ځيني پوهان عقيده لري:

---

[٢] شاکر،نوراحمد،(ژبنی څېړني) ٧مخ،١٣٥٠ل چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک د یوه اوولس په ژبه او د هغه په ادبي خصوصیاتو او کیفیاتو باندي ونه پوهېږي د علم په دنیا کي حق نه لري، چي د هغه اوولس تاریخ ولیکي.

د ژبپوهني ارزښت:

ژبپوهنه د ژبو او ادبیاتو د پوهنځی له اساسي او اختصاصي مضامینو څخه شمېرل کېږي، چي ددغه پوهنځی په ټولو سمسترونو کي تدریسیږي. له دغه ځایه د ژبپوهني ارزښت، اهمیت او مهم والی معلومېدای سي. د ژبپوهني اړیکي د اجتماعي علومو د نورو مضامینو سره دي علم ته نور هم ارزښت ورکړی دئ.

د ځمکي پرمخ ټولني سره مختلفي دي او دا توپیرونه په ګڼو برخو کي ددې لامل سوي، چي ټولني سره تفکیک او څرګند توپیر ئې وسي. که د خپل کور، سیمې او ټولني ئې را پیل کړو او بیا پسي نورو ټولنو ته سر ورښکاره کړو، نو د ژبني ویش له مخي ټولني او کورنۍ په یو ژبیزي، دوه ژبیزو او په ګڼ یا څو ژبیزو باندي ویشل سوي دي. د همدغه وېش له کبله د ژبي په تېره د ژبپوهني زده کړه مهمه او ارزښتمنه ده.

دا ددې په خاطر چي ژبپوهنه د ژبي یا ژبو علمي زده کړه او پر هغې پوهاوی دئ. انسان یو ټولنیز موجود دی په ټولنه کي په هره ساحه کي چي وي راکړي ورکړي ته اړ دی او د اړیکو نېولو له پاره ترهڅه د مخه وسیلي ته اړتیا ده؛ یوازیني وسیله، چي په ټولنه کي د انسانانو اړیکي ټینګوي او د چارو په ښه سمبالښت کي ورسره مرسته کوي ژبه ده.

موږ په کور، لار، کوڅه، جومات، روغتون، ښوونځی، پوهنتون، موټر، دفتر، ښار او بازار او د خپل چاپېریال په هره برخه کي چي یو ژبي ته اړ یو، د ژبي پر مټ لومړۍ اړیکه ټینګه او بیا خپل هدف ته د رسېدو له پاره ګټې لاري خپلوو. ښایې ځینو ته به ژبه یوازي همدومره ارزښتمنه وي، چي خبري په کوو او اړیکه نېسو او تر دې پورته ژبه هیڅ ارزښت نه لري، خو هغوي هیڅکله د ژبي په هکله ژور فکر نه دی کړی او د ژبي جوړښت ته نه دي ځیر سوي، دا چي یوه ژبه څنګه را منځ ته کېږي، بڼغېزي رغنده توکي ئې څه دي، ولي رامنځ ته کېږي، ولي ژبي سره توپیر لري، ولي موږ په ټولو ژبو نه پوهیږو یا خبري نه سو په کولای.

دا د یو عادي کس کار نه دی او نه هم یو عادي کس ددې دروند بار له عهدي وتلی سي، دا یوازي د ژبپوه کار دی، څو ژبه را وسپړي، وې شنې، په ښېلا ښېلو برخو او رغنده توکو ئې رڼا واچوي.

پر ژبپوهنه باندي پوهېدنه،که څه هم هرچاته ضروري ده، خو ښوونکو، څېړنکو، مبلیغینو، خطیبانو، ویناوالو، خبریالانو او لیکوالانو ته خو ضروري ګڼل کېږي.

هلالي او ژبپوهنه

ژبپوهنه هغه علم دئ، چي د هغي په وسیله د ژبي دا خلي ساختمان او جوړښت تر څېړني لاندي نیول کېږي. د ژبپوهني موضوع ژبه ده. ډاکتر هلالي د پښتو ژبي، ژبپوهني ته خورا غنیمت کار کړی دئ. ده هغه وخت د پښتو ژبي د ژبپوهني اړوند څېړني پیل کړي، چي په پښتو ژبه کي د ژبپوهني اړوند مواد خورا محدود وه. ښاغلي هلالي د پښتو ژبپوهني په مختلفو برخو کي څېړني او پلټني کړي دي، لکه: قاموس لیکنه، هلالي نه تنها د پښتو قاموس لیکني تر عنوان لاندي ځانګړی اثر لري، بلکي د قاموسونو او قاموس لیکني اړوند خورا ډېري مقالې هم لري.

همدارنګه هلالي د ژبپوهني د فونولوژۍ په ساحه کي په زړه پوري او د ارزښت وړ کار کړی دئ. د پښتو ژبي فونولوجۍ تر عنوان لاندي یو مستقل اثر لري. ددې ترڅنګ ده د ژبنۍ مسئلي، د ژبو مافولوژیک ویش، د پښتو ژبي د کلام اجزا، د کلمو معنوي سپړنه، د فلسفي اصطلاحاتو نومینالیزم او ریالیزم، د فلسفي اصطلاحاتو قاموس، ژبنی سبک، نوی پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاموس، فرازيالوژي، سبکي علايم او داسي نوري.... مقالې د ژبپوهني اړوند کښلي دي، چي « موشت نمونه د خروار ده ».
هلالي د اړتيا پر بنسټ د ژبپوهني په برخه کي څيني مقالې را ژباړلي هم دي، تر څو په پښتو ژبه کي د ژبپوهني په ساحه کي د موادو د کمبود تشه ډکه کړي او د دغو ژباړو پر بنياد د راتلونکي نسل ليکوال په پښتو ژبه کي نوي پنځوني وکړي (چي دا کار پخوانيو ملتونو هم کړی او تجربه سوی دئ. د عباسي خليفه ګانو خصوصاً هارون الرشيد او نورو علم دوستو پاچاهانو په وخت کي، چي کوم کتابونه او آثار د يوناني او رومي ژبي څخه د دوو پېړيو په جريان کي را ژباړل سوي وه. کله چي په سليبي جګړو کي د يونانيانو او روميانو علمي آثار او کتابونه له منځه ولاړل. بيا چي يونانيانو و غوښتل هغه آثار بيرته خپلي ژبي ته ترجمه کړي، نو دوی دا کار د څلورو پېړيو په جريان کي وکړای سو. نو ددې څخه معلومه سوه، چي اسلامي علماوو د يونانيانو د کتابونو د ژباړې څخه په الهام سره هغومره نور اثار پنځولي وو).

هلالي صاحب په روسي زبپوهنه کي هم ژوره مطالعه درلوده او د روسي ژبي څخه ئې څيني داسي موضوعات د ژبپوهني په برخه کي خپلي مورنۍ ژبي پښتو ته را ژباړلي، چي په هغه وخت کي په اروپايې ژبپوهنه کي لاتر اوسه نه وه څېړل سوي.

هلالي صاحب د نوي ژبپوهني له آرونو او اُصولو سره پوره بلد و او څېړني ئې د نوي ژبپوهني د معيارونو پر بنياد کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه برخه

ژباړه

ژباړه د علم د عامېدلو او د فکر د خوربدلو یوه داسي وسیله ده، چي علم او پوهه نړۍ واله کوي، فکر او فن د انسانانو تر منځ شریکوي. د علامه رشاد په وینا ژباړه د مدنیتونو تر منځ د لېږد- رالېږد یوه اغېزناکه وسیله ده، چي ملتونه او وګړي په فکري او ذهني لحاظ سره تړي، تر ډېره ئې له خپلمنځي احساساتو څخه خبروي او له همدې لاري ځانته د پرمختګ دریځې پرانیزي، چي په پایله کي خپل کلتور، ژبه او نور بدایوي؛ نو په لنډ ډول ویلای سو، چي ژباړه د هر فرهنګ او ادب یا په ټولیز ډول د هري ژبي له پاره یوه داسي زینه ده، چي د راتلونکي له پاره د پرمخیون او پرمختیا ضمانت کوي.

حبیب الرحمن هاله په خپل اثر (اساسات ترجمه) کي وایي: ژباړه هغه هنر یا ورتیا ده، چي مانا او منځپانګه یعني ضروري پېغامونه، معلومات او پوهه پرې له یوې ژبي نه بلي ته اوړي. له یوې ژبي نه بلي ته د لیکلو آثارو یا خبرو داسي اړول، چي لوستونکي پرې پوه سي او ګټه ترې واخلي.

ژباړن له یوې ژبي نه بلي ژبي ته ناقل او شناند ته وایي. مرحوم دهخدا په خپله وییزېمه کي وایي: ژباړن هغه کس ته وایي، چي ژبه په بله ژبه واړوي.

ژباړه په اصطلاح کي د لومړۍ ژبي د کلمو له پاره د نژدې او دقیقو انډول موندلو ته وایي، خو چي د لیکوال ویندود (روش) او سیاق خوندي وي. ژباړه له یوې ژبي نه بلي ته د افکارو، غوښتنو، قوانینو، کیسو، هنرونو، پوهنو او نورو د لېږد وسیله او د ناهمژبو خلګو تر منځ فرهنګي تړښت او اړیکه ده.[٤]

د ژباړي ارزښت

ژباړه د تاریخ په بهیر کي د پاملرني وړ ګرځېدلې او د اړیکوزلو (ارتباطي وسایلو) د سرلیک په توګه د وګړو د پاملرني وړ ګرځېدلې ده.

نن ورځ د ژباړي له ارزښت څخه سترګي نه سو پټولای، د ژباړي د اهمیت په اړه یوازي دومره وایو، که چېري ژباړه نه وای؛ نو له نورو ملتونو څخه به مو هیڅ ډول پوهه او معلومات نه درلودل؛ ځکه چي انسانان د یو او بل علم او فن ته اړتیا لري.

د یوې پرمختللي ژبي له ډېرو غوره ټکو څخه یو هم د هغې ژبي په لمن کي د ډېرو او هر اړخیزو آثارو شته والی دئ، چي له بېلا بېلو ژبو او سرچینو څخه ئې په بېلابېلو برخو (سیاسي، حقوقي، علمي، ادبي، فرهنګي او نورو) کي ژباړل سوي آثار ولري. په دې ډول به هم له یوې خوا د ژوند د بېلابېلو برخو او نړۍ والو مسلو په اړه معلومات ولري او هم به د همدغي ژبي د علم او پوهي خاوندانو ته د ډېرو مأخذونو درلودونکې وي.[٥]

---

[٣] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۱.

[٤] ـ ښکلی، اجمل، د ژباړي اصول، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۱ـ ۲.

[٥] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۱۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې اړتیا

ارستو وایي چې انسان مقلد دئ. ماشوم له خپل شاوخوا ژبه، ناسته پاسته او نور ژوند زده کوي. دغسې ټولنې له یو بله زده کړه کوي او د دې علمي او فرهنګي زده کړې له پاره ژباړه ښه لار ده. د علمي او ادبي پرمختګ له پاره هم ژباړه اړینه ده.

ژباړه ژبه له علمي او ادبي پلوه بډايه کوي. بډايه ژبه هغه ده، چې پر هرې علمي او ادبي موضوع په کې آثار وي او دا کار له ژباړو پرته ناشونی دئ. ژباړه لوستونکي د نورو ژبو له احتیاجه خلاصوي.[6]

لکه څنګه چې ژباړه یوه علمي، سیاسي، دیني او کلتوري اړتیا ده؛ نو په کار ده، چې موږ هم د دې اړتیا په پام کې نیولو سره متې رابډ وهو. نن ورځ له ژباړې نه د دیني علمونو، فنونو، روانو چارو او په بېلابېلو ډګرونو کې ګټه اخیستل کېږي.

له دې اسیته ویلای سو، چې ژباړه مو د ژوند، علم او پوهې په ډګر کښې ډېرې اړتیاوې راپوره کوي او شا ته پاته ملتونه کولای سي، د ژباړې په مټ خپله ژبه غني کړي او هم د اوسنۍ نړۍ له ټکنالوژۍ څخه پوره پوره بلدتیا حاصله کړي.

د ژباړې اصول

۱. د ګټورې موضوع غوراوی

ژباړن چې ژباړه کوي، لومړی د موضوع له انتخاب سره مخامخېږي؛ نو موضوع دې ولولې او فکر دې پرې وکړي، چې زما ټولنې ته څه ګټه رسوي که نه، دا دومره خواري ارزي که نه؟ هسې نه چې ژباړن داسې موضوع انتخاب کړي، چې د ګنې پر ځای تاوان واړوي. ژباړن ته فکر په کار دئ، چې زه خو د لیکوال یا بلې ټولنې ته تبلیغ نه کوم، د بلې ټولنې ناسم اغېز خو نه راننباسم؟ تر دې وروسته که ورته موضوع ښه ښکاره سوه او پوه سو، چې ګټوره ده، نو بیا دې ئې ژباړې ته بډې راووهي.

۲. پر موضوع برلاسي ده

که دوه کسان په لومړۍ او دویمه ژبه کې یو شان وو، هغه کس به ژباړه کوی، چې په موضوع پوه وي. مثلاً دوه کسان دي او دواړه په دري او پښتو پوهېږي، یوه طب ویلی او بل ادبیات او ژباړه ادبي ژباړه ده؛ نو هغه سړی به ئې ژباړي، چې ادبیات ئې ویلي، ځکه دی په ادبي مسایلو تر ډاکټر ښه پوهېږي.

۳- پر خپله موخنه ژبه برلاسي

په ژبه کې پر خپله مورنۍ ژبه برلاسی ډېر مهم دئ؛ یعني له ژباړن سره باید د خپلې ژبې د کلمو، ترکیبونو، اصطلاحاتو او متلونو ډېره زېرمه ورسره وي؛ همداسې د جملو له اجزاوو، ترتیب، ډولونو، مانیز بدلون او نورو باریکیو سره بشپړه اشنایي ولري. که دا نه وي، ژباړه به ئې ګونګه، ګډه وډه، بې مانا، بې اغېزې او بېخونده وي. له بلې خوا د دې موادو په نه پوهاوي سره ژباړن د بلې ژبې ناوړه اغېز خپلې ژبې ته ننباسي او خپله ژبه خرابوي.

---

[6] ـ ښکلی، اجمل، د ژباړې اصول، مومند خېړندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۳ـ ۴.

[7] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړې فن، مومند خېړندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۱۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ پر لومړۍ ژبه برلاسي

بله لومړۍ ژبه ده، چي ژباړن ته پرې ښه پوهاوی په کار دئ. پر لومړۍ ژبه – چي ژباړه ترې کوي – ژباړن ته دومره برلاسی په کار دئ، چي قاموس ته ډېر اړ نه سي. د کلمو زېرمه ئې ورسره وي او له ضمني ماناوو ئې خبر وي. د اصطلاحاتو او متلونو په وضعي ماناوو ئې پوه وي او د جملو له ترتيب او بدلون څخه ئې آګاهي ولري.

۵ـ د دواړو ژبو په توپير پوهېدل

د ښې ژباړي يوه لار دا ده، چي ژباړن دواړه ژبي سره پرتله کړي. په دې سره په ژبه کي د قومي احساساتو توپير او ورته والی هم جوتېږي.

مثلاً؛ يو قوم د بېلابېلو احساساتو د څرګندولو له پاره يو رنګه کلمې او جملې کاروي او بل قوم بل رنګه؛ نو د داسي کلمو او جملو کټ مټ ژباړه سمه نه ده. مثلاً؛ په پارسي کي وايي ''چشم بد دور'' د دې کټ مټ ژباړه ''بدي سترګي دي ليري'' ده؛ نو دا خو سمه نه ده. سمه ژباړه ئې ''له نظره مه سې'' ده.

٦ـ د امانت ساتنه

په ژباړه کي بله مهمه خبره د ليکوال د خبري سم او بشپړ را اړول دي، چي امانت ورته وايي. دا د ژباړن اخلاقي مسؤليت دئ، چي له ليکوال سره خيانت و نه کړي؛ چي څه ئې ويلي وي، بشپړ ئې را وژباړي.

که ژباړن د ليکوال په خبره کي ګوتي ووهي؛ نو لوستونکي پرې باور نه کوي او چي لوستوال پر يوه ژباړن بې باوره سول، بيا د هغه ژباړي نه لولي.

د ژباړي ډولونه

الف. د موضوع له پلوه

۱ـ علمي ژباړي

علمي ليکني زياتره په رسمي يا مستقيمه ژبه وي، په بله وينا، له سبکه خنثی وي. يعني (مړ) ته په کي مړ وايي، (له نړۍ ئې رحلت وکړ/ وفات سو، سترګي ئې پټيي کړې/ مردار سو) نه وايي، ځکه پلوي په کي نه وي؛ بل دا چي د معلوماتو سم لېږد په کي مهم وي؛ نو ادبي سينګار يا ادبي ژبي او صنعتونو ته په کي اړتيا نه وي او چي دا اړتيا نه وي، نو ژباړن ته کار اسانېږي، د ژبي يا سبک له ژباړي خلاصېږي. يوازي او يوازي د موضوع ژباړه ئې پر غاړه وي، چي هغسي په مستقيمه ژبه به ئې راژباړي. مثلاً؛ يوه طبي يا ارواپوهيزه موضوع ده، چي د خبري روغ رسول په کي اړين دي، نو ژباړن دي خبره ادبي کوي نه؛ ځکه چي که ادبي ژبه ډېره غالبه سي او خبره تشبيهاتو او مبالغو ته ورسي، نو لوستونکی ئې پر رشتينولۍ شکمنېږي او موضوع ورسره ګونګېږي.٦

۲ـ ژورناليستي ژباړي

په ژورناليزم کي هم خبره سمه په کار ده، خو ژورناليزم نه ټول په علم کي راځي، نه ټول په ادب کي؛ د علم و هنر پر پوله پروت دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خبر او رپوټ کي صراحت او لنډيز په کار دئ، نو ژباړن بايد خبره ګونګه او اوږده نه کړي، ځکه که دا خبره اوږده سي، له لوستونکي نه معنا او مفهوم غلطېږي. په دې ژباړه کي په لړو ټکو کي د مفهوم بيانول او وضاحت مهم دئ.

۳ـ ديني ژباړي

د دين په چاره کي مسلمانان، په تېره پښتانه ډېر اساس دي او د خدای ج د کلام او د پېغمبر (ص) په احاديثو کي خطا هم – چي د انسان خاصه ده ـ نه سي زغملی، ځکه خو علماوو د آيتونو او آحاديثو کلمه په کلمه ژباړي کړي دي، چي د خدای له قهره او د خلګو له شره بچ وي؛ خو دا ډول زياتره ژباړي بې خونده او بې مفهومه دي او د آيتونو او احاديثو خوند په دوهمه ژبه کي نه سي ساتللای. مثلاً: د لا اله الا الله ژباړه نېغ په نېغه په ((نسته لايق د عبادت، مګر صرف يو الله دئ)) کوي، چي په پښتو کي پرې سړی سم په آسانه نه پوهېږي؛ نو سمه ژباړه ئې کېدای سي (همدا يو الله د عبادت وړ دئ) او يا ښايي تر دې هم ښه جمله ورته پيدا سي.

پر ډېرو ديني ژباړو تور دئ، چي آيتونه او احاديث ئې ناسم ژباړلي او په خدای او پېغمبر پسي ئې دروغ ويلي. د کلام کنايي، رمزي، استعاري خواوي او د کلمو ضمني ماناوي ئې نه دي څېړلي، بس کټ مټ ئې ژباړلي دي.

ديني زده کړي په مذهب کي پراخه مطالعه غواړي. که ته يوه فقهي مسئله راژباړې، نو تر شا به دي ئې آيت او حديث ته پام وي او له فقهي اصطلاحاتو سره به آشنا يې، ګنې سمه ژباړه به ئې و نه سې کړای.

۴ـ ادبي ژباړي

په ادبي ژباړه کي موضوع يا خبره او ژبه دواړه ژباړن ته ور تر غاړه وي. ژباړن به خبره هم سمه رسا رسوي او ادبي ژبه به هم کاروي.

ځيني پوهان وايي چي ادبي ژباړه آزاده وي او ژباړن په کښي خپل تخيل کارولای سي، لکه په پښتو کي د حميد بابا د (شاه و ګدا) او (نېرنګ عشق) ژباړي، چي موضوع د هلالي چغتايي او مولينا غنيمت ګنجاهي ده؛ خو شاعرانه ژبه، ترکيبونه، تشبيهات او نور د حميد بابا دي. ځيني پوهان بيا د موضوع ژباړه خو پرېږده، د ليکوال يا شاعر د سبک ژباړه هم اړينه بولي.

ادبي ژباړه پر منثوره او منظومه وېشو:

الف. منثوره ژباړه

په منثوره ژباړه کي پر ليکوال باندي د وزن قيد نه وي؛ خو نورو ژبنيو نزاکتونو ته به پام کوي.

ب. منظومه ژباړه

شعري ژباړه ډېره سخته ګڼل کېږي، ځکه په دې ډول ژباړو کي وزن، قيد، داخلي موسيقي، بديعي او بياني صنعتونو، شعري کلمو او نورو ټولو برخو ته به پام په کښي کېږي.

۵ـ ګړنی (شفاهي) ژباړي

شفاهي ژباړه هغي ژباړي ته ويل کېږي، چي يوازي په ګړنی توګه سر ته رسېږي، نه ليکنی.

په ټوليز ډول ګړنی (شفاهي) ژباړه له دوو برخو څخه جوړه سوې وي: د وينا ژباړه او د مرکې ژباړه.

د وينا ژباړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغې ژباړې ته ویل کېږي، چې یو ویناوال خپله وینا اوروي او یو بل کس ئې نورو اورېدونکو ته وینا د اورېدونکو په ژبه اړوي، چې دا ژباړه ډېر تکرار، تمرین او مهارت (تکړه توب) ته اړتیا لري او پر دریو اصلونو سرته رسېږي.

الف. د ویناوال د لیکنو پر بنسټ ژباړه

په داسې حال کې چې د وینا بشپړ متن لیکلی وي، کولای سي آر متن له ویناوال څخه واخیستل سي او بیا تر ژباړې وروسته د وینا په وروستۍ برخه یا پای کې ولوستل سي.[۸]

ب. بند پر بند ژباړه

بند پر بند (پاراګراف پر پاراګراف) ژباړه هغه ده، چې وینا کوونکی د خپلې وینا یو پاراګراف ولولي او ژباړن هغه وژباړي، چې دا حالت د وینا تر پایه دوام مومي.

ج. هم مهاله ژباړه

دا ژباړه د ژباړې د ډولونو تر ټولو ستونزمن ډول دئ؛ ځکه ژباړن ته سوچ او یا قاموس د اړوني له پاره هیڅ وخت نه ورکول کېږي. د ویناوال وینا د د غوږۍ له لارې اوري او بې له ځنډه د هغې ژباړه کوي.

ب. د ژبې له پلوه

۱ـ کلمه په کلمه ژباړه

له دې ډول ژباړې څخه په دیني برخو او ښوونیزو ځایو کې ډېره ګټه اخیستل کېږي. د دغه ژباړې یوازینۍ ګټه دا ده، چې د بلې ژبې د لغتونو د زده کړې له پاره مؤثره تمامېږي. نیمګړتیاوې ئې دا دي، چې خپله ژبه د بلې ژبې تر تأثیر لاندې راځي او بل د بلې ژبې د ځینو کلمو، اصطلاحاتو، تشبیهاتو، استعارو او کنایو له کټ مټ ژباړې څخه لوستونکی سهي مفهوم نه سي اخیستلای.

۲ـ جمله په جمله ژباړه

جمله په جمله ژباړه کې له لیکوال سره وفاداري خوندي ساتل کېږي. مفهوم سم انتقالېږي او موخنه ژبه د لومړنۍ ژبې تر تأثیر لاندې نه راځي. په دې ډول ژباړه کې لومړۍ پر پوهېدا په کار ده، تر څو وروسته په دویمه ژبه کې ورته دقیقه، رښه او برابره جمله وکارول سي.[۹]

۳ـ آزاده ژباړه

په آزاده ژباړه کې ژباړن له یوه پراګرافه یا له ټولې لیکنې مفهوم اخلي او بیا ئې ژباړي، چې له دې سره موضوع یا خبره د لیکوال، ژبه او سبک د ژباړن وي.

آزاده ژباړه له لیکوال سره جفا ده. ژباړن لومړۍ ژبې ته نه، بلکه موخنې ژبې ته ژمن وي. په دې ژباړه کې ژباړن د زیاتوب او کمې آزادي لري، خو مهمه خبره دا ده، چې د موضوع اصلي مطلب به له تحریم سره نه مخ کوي.

---

[۸] ښکلی. اجمل،(۱۳۹۳) د ژباړې اصول،مومند خپرندویه ټولنه جلال آباد

[۹] ښکلی، اجمل،(۱۳۹۳ل)، د ژباړې اصول،مومند خپرندویه،جلال آباد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ د ژباړي ژباړه

د ژباړي ژباړه داسي وي، لکه له کاپي چي کاپي وباسې. ښه دا ده، چي ژباړن اصل متن پيدا کړي او و ئې ژباړي؛ ځکه که يو ژباړن ژباړه ژباړي، د ليکوال يا څېړونکي اصل نظر ته چنداني نه سي رسېدلای او کېدای سي، غلط ئې وړاندي کړي، چي دا بيا د ژباړن په اصولو کي له ليکوال سره خيانت دئ. دا هم شونې ده، چي لومړی ژباړن د ليکوال په فکر سم نه وي پوه سوی، غلط ئې وړاندي کړی وي يا ئې د ليکوال له فکر سره بشپړه همږغي نه وي او بدلون ئې په کي راوستی وي؛ نو بيا به بل ژباړن ته گرانه وي، چي اصل خبري ته ورسېږي.

د دوکتور عبدالحکيم هلالي ژباړه

ژباړه ده چي کولای سي، يوه ژبه په علمي لحاظ له هره اړخه پياوړې، غني او لوستونکي ئې د نورو له احتياجه خلاص کړي. د نړۍ ډېري ژبي د ژباړي په مټ بډايي سوي او ملتونه ئې د همدې بډايو ژبو په برکت د پرمختگ لوړو مدارجو ته رسېدلي دي، چي ښه مثال ئې زموږ گاونډي هيواد اېران يادولای سو، چي له مختلفو نړۍ والو ژبو هر اړخيز علمي مواد خپلي ژبي ته ژباړي او خپل اولس ته ئې د نظري او عملي زده کړو له پاره په واک کي ورکوي. نتيجه ئې دا سوې، چي تر ډېره حده پوري د نورو له احتياجه خلاص سوي دي.

په افغانستان کي هم ژباړه اوږده مخينه لري او پښتو ته لومړنۍ ژباړه په دريمه هجري پېړۍ کي له عربي ژبي څخه ابو هاشم سرواني (۲۲۳ـ ۲۹۷. ه. ق) کړې، چي د خپل استاد ابن خلاد (۱۹۱ـ ۲۸۳/۲۸۲. ه. ق) يوه بولله ئې راژباړلې ده. تر دې وروسته په نورو مختلفو وختو او دورو کي له باندنيو ژبو څخه پښتو ته ژباړي سوي، خو هومره پام او توجه نه ده ورته سوې؛ لکه څنگه چي اړتيا ئې وه؛ ځکه د نړۍ او آن د سيمي له ژبو سره ئې په دې برخه کي پرتله نه سي کېدلای.

پښتو ژبي ته په ژباړو کي د نورو قدر وړ علمي څېړو په شان هلالي صاحب هم هغه څوک دئ، چي په خپلو هڅو ئې د باندنيو ژبو څخه د ژبپوهني اړوند مواد را ژباړلي دي. د خپل اولس په واک کي ئې ورکړي او د وخت په ورځپاڼو، مجلو او يا هم په کتابي شکل سره ئې په مسلسله توگه خپاره کړيدي. ژباړه ئې تر ډېره د ژباړي له اصولو سره برابره ښکاري او لوستونکي خورا ژر استفاده او فهم څني اخيستلای سي.

د هلاليژباړه له کومو ژبو

هلالي صاحب له روسي او انگليسي څخه پښتو ژبي ته ژباړي کړي دي، خو زياتره ژباړي ئې له روسي ژبي څخه دي.

د هلالي د ژباړي ژبه

د هلالي صاحب دژباړي ژبه دومره ساده، روانه، عام فهمه او د اولس له عامي محاورې سره برابره ده. چي اصلاً د ژباړي گومان نه پرکېږي اصطلاحات او ترکيبونه ئې تر ډېره خپل دي. پېچلي الفاظ او گونگ ترکيبونه نه کاروي او کله چي ئې لوستونکي لولي، د موضوع په فهم کي له ستونزو سره نه مخامخېږي.

د هلالي د ژباړي کميت

د کميت په لحاظ که وگورو هلالي صاحب زياتي ژباړي نه ديکړي. تر ډېره ئې د ژبپوهني اړوندي ژباړي کړيدي. ټولي ژباړي ئې گټمني، باهدفه او د پښتو ژبپوهني د بډايني له پاره خورا غنيمت دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هلالید ژباړې ځانګړنې

ځانګړنې ئې په لاندې ډول دي:

۱. ژباړې ئې دومره رواني، چې ان د ترجمې ګومان نه پر کېږي.

۲. اوږدې او ګونګې جملې نه استعمال وي، هره جمله ئې یوه مبدا او یو خبر لري.

۳. جملې ئې لنډې، ترکیبونه ئې خپل او ژباړه ئې خوږه ده.

۴. په لوستلو ئې څوک نه خسته کېږي.

۵. پېچلې کلمات او ګونګ حالت نه لري.

۶. په ژباړه کې ئې د لیکوال خیال ساتلی او له پوره صداقت څخه ئې کار اخیستی دئ.

۷. ژباړې ئې اکثره د ژبپوهنې په برخه کې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورمه برخه

د پښتو ژبي د کلام اجزاء

ژبه د مفاهمي او تفکر د څرګندولو يو مغلق او پيچلی سيستم دئ. د پخوا راهيسي ژبپوهانو د څېړنو د اسانتيا په غرض ژبه پر دوو لويو ګروپونو ويشلي ده.[10]

لغوي پانګه او ګرامر: هغه علم چي د لغوي پانګي د مجردو کلمو بيل بيل اړخونه څېړي لغت پوهنه ورته وايې.

په ګرامر کي بيا د لغتونو هغه خصوصيتونه څېړل کيږي،چي په يوې خاصي کليمې پوري اړه نه لري ، بلکي د لغتونو په يوه ګروپ پوري اړه لري.

ګرامر پر دوو لويو څانګو ويشل کيږي مارفولوژي او سينتاکس. مارفولوژي هم د څېړني مختلف بحثونه لري،خو موږ به يوازي د پښتو ژبي د کلام پر اجزاوو وږغيږو.

د پښتو ژبي مارفولوژي يو له هغه مسالو څخه چي تر اوسه پوري په کافي ډول نه دي څېړل شوي، يوه هم د کلام د اجزاوو مساله ده.

کله چي يو څېړونکی د پښتو ژبي درسي يا تحقيقي ګرامري آثارو ته رجوع وکړي، او په يوه اثر کي هم داسي پرنسيپونه نه شي موندلای چي د هغوی پر اساس دي وکړای شي د پښتو ژبي د کلام اجزاء د ګرامري خصوصيتونو او ګرامري معناوو له پلوه پر کومو خاصو ګروپونو وويشي.

ددې علت به هم دا وي چي د پښتو ژبي د کلام اجزاء تر اوسه پوري په خاص ډول نه ده څېړل شوي، بلکه يوازي په ګرامرونو کي ئې د يوه بحث په حيث يادونه راغلي ده.

ددې د پاره چي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو د پيلولو په برخه کي کوم خاص پرنسيپونه ومومو او پر مشخصو ګروپونو ئې وويشو، نو مجبوره يو چي له يوې خوا د پښتو ژبي ګرامرونوته رجوع وکړو او ددې مسالي تاريخي سير وڅېړو، او له بلي خوا پر داسي تيورتيکي پرنسيپونو اتکاء و کړو، د کومو په مرسته چي د کلام اجزاء پر بيلو بيلو ګروپونو ويشل کېدای شي.

د پښتو ژبي په ګرامري آثارو کي د کلام د اجزاء د ويش په برخه کي توافق نظر نه ليدل کيږي، د ځينو ګرامر ليکونکو په عقيده د پښتو د کلام اجزاء درې او د ځينو په عقيده شپږ او ځينو بيا لس ګڼلي دي.

په لنډ ډول به د هغو ګرامرونو يادونه وکړو، کوم چي په پښتو ټولنه کي موجود دي:

۱ـ پښتو ګرامر: ددې کتاب مؤلف هانري والتر بيليو دئ، دا کتاب په انګليسي ژبه ليکل سوی،چي اول ځل په (۱۸۶۷)م کال په لندن کي او دوهم ځل په (۱۹۰۱)م کال کي په لاهور کي خپور سوی دئ.

په دې کتاب کي مؤلف د کلام اجزا درې ګڼلي دي. مؤلف ليکلي،چي «د فارسي او عربي په شان د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې دي،لکه (اسم، فعل، حرف) هانري والټر بيليو په خپل کتاب کي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو د ويش په برخه کي هيڅ ډول توضيح نه ده ورکړي،چي پرکوم اساس دئ د کلام اجزاء درې ګڼي.

---

[10] زيری جريده ۱۳۵۲کال ۵۲ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ پښتو ګرامر:

ددې کتاب مؤلف کوکس او په ۱۹۱۱م کال کي په لندن کي خپور سوی دئ. ددې کتاب فارسي مترجم ارجنداس کپور دئ. ترجمه سوي قلمې نسخه ئې په پښتو ټولنه کي موجوده ده. د کتاب په اتم مخ کي ليکل سوي دي، چي «بقرار نظر به صرف دانان عربی و فارسی سه اجزاء گفتار موجود است که عبارت اند از اسم، فعل و حرف»، په دې کتاب کي هم دا يادونه نه ده سوي،چي د کومو خصوصيتونو او معناوو پر اساس او د کوم پرنسيپ په پيروی د پښتو د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي.

۳ـ د پښتو پښويه:

دا ګرامري اثر د پښتو ټولني له خوا په هغه وخت کي خپور سوی دی،چي پښتو ټولنه د(پښتو مرکه) په نامه يادېده. دا کتاب په فارسي ژبه ليکل سوی دئ. په دې کتاب کي هم د پښتو د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي،لکه: اسم، فعل او حرف(د کتاب نهم مخ).

۴ـ د پښتو ژبي يو بل ګرامر:

چي په اردو ژبه په پېښاور کي خپور سوی دی هم د کلام اجزاء درې بولي،لکه: اسم، فعل او حرف(د کتاب پنځلسم مخ).

ددې کتاب د چاپ نېټه نه ده ښوول سوي، خو مولفين ئې پروفيسر حافظ محمد ادريس ايم ـ ای او قاضي عبدالحليم دي.

۵ـ د پښتو ژبي ليار

(بلخ، ۱۳۱۷) ددې کتاب مؤلف محمدګل مومند دئ. دا کتاب په لاهور کي چاپ سوی او په بلخ کي خپور سوی دئ. په دې کتاب کي د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې ګڼل سوي، لکه اسم، فعل او حرف.

په دې پورتنيو درو کتابونو کي هم د هغو اصولو يادونه نه ده سوي د کومو پر اساس چي د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي.

٦ـ د ډارمستېتر پښتو څېړنه(کابل، ۱۳۲٦): که څه هم دا کتاب دپښتو ژبي د ګرامر په برخه کي نه دی ليکل سوی، خو کله چي د مارفولوژي تر عنوان لاندي د کلام اجزاء مقايسه کوي، نو ددغو اجزاوو نومونه اخلي، لکه: اسم، صفت،د عدد اسم، ضمير، فعل، تغير نه منونکي کلمې يا ادات. چي په دې حساب د کلام اجزاء شپږ ګڼل سوي دي.

۷ـ پښتو ګرامر: دا کتاب په فارسي ژبه ليکل سوی او مؤلف ئې صديق الله «رشتين» دئ. دا کتاب په ۱۳۲۷ کي د پښتو ټولني له خوا خپور سوی دئ. په دې کتاب کي هم د ډار مستتر د پښتو څېړنو په شان د کلام اجزاء شپږ ګڼل سوي دي،لکه: اسم، ضمير، صفت، فعل، قيود، ادات. خو دلته دا فرق موجود دی،چي د کلام د اجزاوو په بيلولو او ټاکلوکي(قيود) ور زيات سوي او (دعدد اسم) ورڅخه ايستل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ ـ د پښتو مفصل گرامر: ددې کتاب مؤلف محمد شیرگل دئ. دا کتاب تر اوسه نه دی چاپ سوی، خو قلمي نسخه یې،چي په ۱۳۳۸ کي لیکل سوي ده په پښتو ټولنه کي موجوده ده. د محمد شیرگل پښتو گرامر د موادو له حیثه ډېر غني او گټور اثر دئ. مؤلف په دې اثر کي د پښتو ژبي د گرامر په څېړنه کي ډېر زیارگاللی دئ.[1]

خصوصاً دا اثر د هغو کسانو د پاره ډېر ارزښت لري،چي غواړي د پښتو گرامر په برخه کي مفصله څېړنه وکړي. د همدې کتاب په ۲۶ مخ کي د کلیمې تر تعریف وروسته د پښتو ژبي د کلام اجزاء په دې ډول ښوول سوي دي: اسم، ضمیر، فعل، صفت، قیود، ادات.

۹ـ ژب ښودنه(۱۳۴۷): ددې کتاب مؤلف صدیق الله رشتین دئ. په دې کتاب کي هم د کلام اجزاء شپږ گڼل سوي دي، لکه: اسم، ضمیر، صفت، فعل، قید، ادات یا توري.

په دغو گرامرونو کي،چي د کلام اجزاء شپو گڼل سوي دي، هم کومه یادونه نسته چي ولي ئې شپږ بللي دي.

۱۰ـ د پښتو ژبي لنډه گرامري څېړنه: ددې رسالي مؤلف دښفېیف دئ. دا رساله د پ. ب. زودین د روسي ـ پښتو ډکشنرۍ (۱۹٦۳) په پای کي خپره سوې ده.

په دې رساله کي د پښتو ژبي د کلام اجزاء لس ښوول سوې دي،لکه: اسم، صفت، د عدد اسم، ضمیر،فعل،قید، د ندا توری، مخنی او وروستنی(پرید لوگ او پوسلي لوگ)، ادات، د ربط توري.

گرامري کټگورۍ:

دمخه تر دې،چي د کلام د اجزاوو پر بیلو بیلو اړخونو و رغیږو لازمه گڼل کیږي:چي ځیني هغه گرامري مفاهیم تشریح کړو، کوم چي د کلام د اجزاوو د کټگوریو په توضیح کي زموږ مرسته کوي، لکه گرامري کټگورۍ کلمه او د کلام اجزاء...

هر علم په خپل تکاملي جریان کي د یوې پېښي ٠پدیدي) د اصلي خصوصیتونو د ژوري څېړني او د هغي د سم تشخیص په غرض یو لړ اساسي مفاهیم او پرنسیپونه وضعه کوي. هغه اساسي علمي مفاهیم،چي د یوې پېښي(پدیدي) یا کوم شي اصلي اړخونه څېړي او د تکامل قوانین ئې منعکس کوي د کټگوریو په نامه یادیږي. ځیني پوهان کټگوري د جهان او طبیعي پیښو د سمي پیژندني اصلي زینې گڼي. گرامر پوهني هغه وخت علمي بڼه غوره کړه،چي د ژبي سټرکچر د تکامل قوانین او د گرامر اصلي مفاهیم او کټگورۍ ئې و سپړلي. اوس به د گرامري کټگوریو د پیژندني د پاره یو مثال راوړو: کورونه، اوډی، ورونه، ملگری، سړي، ولاړل،څو،ښځي....

که چیري دغه پورتنۍ کلیمې د لغت پوهنې له نظره و گورو نو هره یوه بیله بیله لغوي معنا لري،چي د لغوي معنا وو ترمنځ ئې کوم گډ ټکی نه سته. خو د گرامر پوهنې له نظره دغه مختلفي کلیمي یوه مشترکه خوا لري

۱ـ دا ټولي پورتنۍ کلیمې د جمعي معنا افاده کوي.

۲ـ دا ټولي پورتنۍ کلیمې د جمعي د معنا د افادې د پاره ځیني علامي لري(لکه، ونه، ـ ې، - ل، - و).

هغه معنا چي د پورتنیو کلیمو ترمنځ مشترکه ده او جمعه افاده کوي د گرامري معنا او کومي علامي،چي دغه معناوي څرگندوي د گرامري علایمو په نامه یادیږي. په همدې اساس ویلای سوچي: د گرامري معناوو او گرامري علایمو دغه ډول

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل ۱ گنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد ارتباط ته په گرامر پوهنه کي گرامري کتگوري ويل کېږي. گرامري کتگورۍ بيا پر دوو برخو ويشل کېږي ـ عمومي گرامري کتگورۍ او ځانګړي گرامري کتگورۍ. ځانګړي گرامري کتگورۍ هغه دي،چي دځانګړو گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي، لکه: د جمعي گرامري کتگورۍ (چي په پورتني مثال کي توضيح سوه) د جنس کتگوري، د حالت کتگوري...

عمومي گرامري کتگورۍ د عمومي گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي،لکه: د کلام د اجزاوو کتگورۍ،دجملې د اجزاوو کتگوري... دعمومي گرامري کتگورۍ د توضيح له پاره به يو مثال راوړو.

لرگی، آس ، کورونه، ميزونه، ښځه، غواوې...

دغه پورتنۍ کليمې سره له دې،چي د لغوي معناوو له پلوه کوم مشترک ټکی نه سره لري، د ځانګړي گرامري معناوو له پلوه هم ټولي په يوه گروپ کي نه شي راتلای.ځکه چي ځيني ئې د مفرد او ځيني ئې د جمعې معنا افاده کوي او ځيني ئې بيا د مونث او ځيني ئې د مذکر په معنا استعمالېږي. سربېره پردې ټولو اختلافونو،چي د پورتنيو کليمو په ځانګرو گرامري معناوو کي ليدل کېږي، بيا هم د عمومي گرامري معناوو له پلوه ددې ټولو کليمو ترمنځ يو مشترک معنوي ټکی ليدل کېږي او دا مشترک ټکی (اسميت) دئ. د همدې (اسميت) په اساس دغه ټولي پورتنۍ کليمې په يوه گروپ کي را وړل کېدای سي. دغه گروپ ته په گرامر پوهنه کي د اسم کتگوري وايي. څرنگه چي دغه گرامري کتگوري د کليمو د عمومي گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي نه د ځانګړو گرامري معناوو،نو ځکه ئې عمومي گرامري کتگورۍ بللای سو.

په همدې اساس د کلام د اجزاوو کتگورۍ عمومي گرامري کتگورۍ دي.

کليمه او د کلام اجزاء:

کليمه او د کلام اجزاء د عبارت او مفاهيمو له نظره ډېر سره نږدې دي، نو اکثراً دغه دوه بېل مفهومونه سره گډېږي. کليمې څو اړخيزه څېړل کېدای سي، چي د بېلو بېلو معنوي اړخونو د څېړني له پلوه پر خاصو گروپونو ويشل کېږي. که چيري کليمې د معناوو د نږدې والي او لېري والي پر اساس و څېړل سي، نو د دغسي څېړني په نتيجه کي کليمې د مترادفو او متضادو گروپونو پردوو ډلو ويشل کېږي.[2] [1]

که چيري د استعمال له پلوه وڅېړل سي، نو بيا لغوي پانګه د فعالې او غير فعالې پانګي يا نوو او زړو کليمو پر ډلو او گروپونو ويشل کېږي. په همدې اساس کليمې دبېلو بېلو معنوي اړخونو له پلوه پرمختلفو گروپونو ويشل کېږي. خوکله چي د کلام د اجزاوو يادونه کېږي دلته زموږ مقصد په عمومي ډول د کليمو بېل بېل ډولونه نه دي، بلکي د کلام د اجزاوو په بېلولو کي يوازي د کليمو يو معنوي اړخ په نظر کي نيول کېږي، چي هغه د دغو کليمو گرامري معناوي دي. يوازي د همدغو گرامري معناوو پر اساس د يوې ژبي کليمې پرمختلفو گروپونو، لکه: اسم ، فعل، صفت او داسي نورو ويشل کېږي. که څه هم کليمه او د کلام اجزاء په ژبه کي يو له بل سره نږدې ارتباط لري، خو د ژبنيو څېړنو په لړ کي د پرنسيپ له پلوه کليمه او د کلام اجزاء دوه بېل مفهومونه دي. د کليمې او د کلام د اجزاوو د توضيح له پاره به يو مثال راوړو: کور، کارونه، مځکه، ونې...

دغه پورتني شکلونه د لغوي معناوو له پلوه هره يوه مستقله کليمه ده، چي د دوی ترمنځ کوم مشترک لغوي اړخ نه ليدل کېږي او د کلام په هر جز کي چي راشي بيا هم کليمه ده او د کليمې له مفهوم څخه وتلای نه سي. دغه پورتنۍ کليمې د ځانګړو گرامري معناوو له پلوه هم توپير سره لري: کور ـ مذکر، مفرد، کارونه ـ مذکر، جمعه، مځکه ـ مفرد يا ونې ـ مونث ، جمعه.

---

[1] زيری جريده ۱۳۵۲ل کال ۲گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیري و غواړو چي پورتنی کلیمې د کلام د اجزاوو د ګرامري کټګوریو له نظره وڅېړو او یوې ګرامري کټګوری ته ئې منسوبې کړو، نو په دې ډول څېړنه کې د پورتنیو کلیمو لغوي معناوي، مفرد والی او یا مونث توب زموږ سره مرسته نه سي کولای. د دغو خصوصیتونو پر اساس دغه پورتنی کلیمې کومې ګرامري کټګوری ته نه سو ور داخلولای، ځکه چي هره یوه مستقله کلیمه ده او د دوی ترمنځ کوم ګډ اړخ نه لیدل کېږي. دلته یوازي د دغو کلیمو عمومي ګرامري معنوي اړخ دی، چي دغه کلیمې د کلام و یوه جز ته منسوبوي.

دغه عمومي ګرامري معنا ته (شی والی) ویلای سو. د پورتني بحث څخه داسي لنډه نتیجه اخیستلای سو.

۱ـ کلیمه او د کلام جز د ژبنیو څېړنو د اصولو له مخه دوه بیل مفهومونه دي.

۲ـ کلیمه د کلام د جز په تناسب یو کلي مفهوم دئ.

۳ـ کلیمه هم د یوې ژبې د لغوي پانګې اساسي واحد دیئ او هم د ګرامري سټرکچر، مګر د کلام جز یوازي د ګرامري سټرکچر واحد ګڼل کېږي.

۴ـ د کلیمې په ټاکلو کي هم لغوي معنا برخه لري او هم ګرامري معنا، مګر د کلام جز یوازي د ګرامري معنا پر اساس ټاکل کېږي.

۵ـ د کلام جز نسبت کلیمې ته مجرد مفهوم دئ.

هغه کلیمې چي یو کیفیت څرګندوي په یوه ګروپ کي داخلیږي، چي موږ ورته د صفت ګروپ وایو.

کومه عمومي ګرامري معنا چي مختلف افعال په یوه ګروپ کي راولي او موږ ئې د فعل د ګرامري ګروپ په نامه پېژنو هغې معنا ته (عمل) ویلای سو. د دغو درو پورتنیو ګروپونو په بېلولو کي موږ یوازي درې عمومي خصوصیتونه (شی توب،کیفیت، عمل) ذکر کړل، چي د اسم، صفت او فعل د بېلولو په برخه کي اساسي رول لري. خو دکلام د اجزاوو د بېلولو په برخه کي یوازي پر دغو درو خصوصیتونو اتکاء کول څه مشکلات پیدا کوي، چي ښه مثال ئې په پښتو ژبه کي د قید ګروپ دئ. قید هم په پښتو ژبه کي یو کیفیت څرګندوي. په دې اساس مجبوره کېږو، چي د کلام د اجزاوو په بېلولو کي سربېره پرعمومي خصوصیتونو د کلیمو ځانګړو ګرامري خصوصیتونو ته هم مراجعه وکړو. د کلام اجزاوو په ګروپونو کي د ننه ورې ګرامري کټګوری سته، چي هغه د ګرامري ګروپونو او د کلام د اجزاوو په بېلولو کي مرسته کوي، مثلاً د اسم د عمومي کټګوری د سم تشخیص د پاره ځیني ورې ګرامري کټګوری شته، چي د اسم د ګروپ په ټاکلو کي پوره مرسته کوي، لکه: د جنس کټګوري، د عدد کټګوري او د حالت کټګوري.

د اسم (نوم) کټګوري

د اکاډیمیکولو بهیر به د تیوریتیکي لاربنونو په پیروی او د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو د عمومي ګرامري معناوو، مارفولوژیکي خصوصیتونو او نحوي مشخصاتو پر اساس ویلای سو، چي د پښتو ژبې د کلام اجزاء پردوو لویو ډلو ویشل کېدای سي:[1]

۱ـ د اصلي کلیمو ګروپ(کټګوری).

۲ـ د کومکي تورو یا کومکي کلیمو ګروپ(کټګوري).

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۱۱ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلام اجزاء وي په عمومي ډول ځکه پر دوو لویو کتګوریو ویشل کېږي،چي ۱ـ لومړی کتګوري مستقلي معناوي لري او دوهمه کتګوري یوازي د لومړی کتګوری د غړو ترمنځ روابط څرګندوي.۲ـ د لومړی کتګوری اجزاء په خپله کلیمو او د کلیمو ترکیبونوته وسعت ورکولای سي (زه کتاب لولم، مور کورته ځو) مګر د دوهمي کتګوری اجزاء (د، له، څخه...) په خپله په ځانګړي توګه کلیمې او ترکیبونه نه سي خپرولای (اکاډیمیک شېربه).

د پښتو ژبي دکلام د اجزاوو دغه دوه لوی ګروپونه هر یو په خپل منځ کي پر نورو کتګوریو ویشل کېږي.

د خپلو څېړنو په لړ کي به اول د اصلي کلیمو د ګروپ پر کتګوریو وړغیږو او وروسته به پر کومکي تورو یا کومکي کلیمو باندي بحث وکړو. د اصلي کلیمو د ګروپ له ډلي څخه به اوس د اسم پر کتګوری وړغېږو او توپیرونه به ئې د کلام د اجزاوو د نورو کتګوریو څخه وښیو.

هغه کلیمه،چي د یوه شي یا کوم کیفیت او حالت او یا کوم عمل د نوموني وظیفه اجرا کوي او په دغو ټولو حالتونو کي د (شي والي) یا (شي توب) معنا خوندي ساتي د اسم په کتګوری کي داخلیږي. اسم په پښتو کي مختلف ډولونه لري:

خاص اسم(کندهار، میرویس نیکه، زابل...)

عام اسم(سړی، لرګی، ونه، غوښه...)

د ډلي اسم(لښکر، رمه، ټولی اولس...)

مجرد اسم (پوهه، بیره، ژړا...)

غیرمجرد(مشخص) اسم (کور، مېز، چوکی...)

بسیط اسم(کور، اور، لار...)

مرکب اسم(تربور، ترله، ترورزوی...)

د جنس اسم(اوبه، غوړي، غنم...)

د اسم دغه مختلف ډولونه ټول د اسم په کتګوری کي راځي او ټول ډولونه د (شي توب) عمومي ګرامري معنا خوندي ساتي او د نوموني وظیفه اجرا کوي. سربېره پر دې هغه مشخصات،چي د اسم کټګوري د کلام د یوه جز په حیث د پښتو ژبي د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي په دې ډول دي:

۱ـ د جنس کټګوري: د جنس کټګوري د اسم په مارفولوژیکي سټرکچر او پېژندنه کي ستر رول لري.

اسم په پښتو ژبه کي د جنس له پلوه پردوو ډلو ویشل کېږي مذکر او مونث.

دغه دوې ډلې سربېره پر ګرامري معناوو په پای کي خاصي ګرامري علامي هم لري:

د مذکر اسم علامي:

۱.ی(ay) ـ لرګی، نمسی، خټکی...

۲.و(u) ـ تارو، چاکو، باڼو...

۳. زورکی(a) ـ زړه، نیکه، وراره، لېوه...

۴.و(aw) ـ کنډو، پلو، لو...

۵. هغه نومونه،چي په آخرکي ئې اصلي توري راغلي وي(کور، مېز،چرګ..

٦. هغه کلمې،چي په پای کي ئې ساکنه(ی) اوله (ی) نه د مخه ئې معروف واو (u) او یا (الف) وي (لکه: سوی، لوی، ځای، پای...).

(c) ketabton.com: The Digital Library

سربېره پر دغه علامو ځيني نوري گرامري علامي هم سته،چي د مذکرو نومونو په پای کي راځي او د استثنايي حالاتو په نامه يادېږي، لکه: ماما، کاکا، بوډا، موچي، دوبي...

د مونث اسم علامي:

۱ـ ه(a) ـ کښته، ښځه، کوټه...

۲. ۍ(∂y)ـ څپلۍ، ډوډۍ، هگۍ، لمسۍ...

۳. الف(ã) خندا، ژړا، ښوروا...

۴. و(o) بيزو، زانگو، پيشو...

۵. ي (i) دوستي، خپلوي، بياتي...

۶ـ ې(e) ناوې، ملگرې، خوابښې...

په دې ډله کي هم ځيني داسي مونث نومونه سته،چي د گرامري علايمو له پلوه د پورتنيو قاعدو سره اړخ نه لگوي، لکه

۱ـ ځيني ساکښ نومونه،چي د تانيث گرامري علامه نه لري خو د جنس په لحاظ مونث نومونه دي، مور،خور،نږور،ترور...

۲ـ لمن، ستن، ميچن، ږمنځ، ورځ، مياشت، لار، غښږ... دغه نومونه په ځينو لهجو کي داسي ويل کېږي،چي د تانيث څرگنده گرامري علامه لري، لکه لمنه ، په ځينو ژبو (لکه روسي) کي د کلام اجزاء سربېره پردې،چي د گرامري معناوو له پلوه توپير سره لري، د کلام هرجز خاصي گرامري علامې هم لري،چي د کلام د نورو اجزاوو څخه فرق لري.

مگر په پښتو ژبه کي دغسي عمومي گرامري علامي هم لري،چي هغه دي د کلام د اجزاوو په بېلولوکي زموږ سره مرسته وکړي نسته. همدغه علت دی، چي د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو مسئله پيچلې غوندي ده. په پښتو ژبه کي چرگ، مېږ (اسم) ، خوږ، تريخ (صفت)، پرون، نن،اوس (قيد)، ځم، کتل، گورم (فعل) د گرامري معناوو له پلوه د کلام د اجزاوو په بېلو بېلو کټگوريو پوري اړه لري. د پای د گرامري علامو په لحاظ هيڅ فرق نه سره لري؛ځکه ټولي کليمې په اصلي تورو ختميږي. دغه کليمې يوه هم داسي گرامري علامه نه لري،چي هغه دي د کلام د کوم جز يا کټگورۍ نمايندگي وکړای سي.

د اسم د عدد کټگوري:

بل خصوصيت، چي اسم د کلام د يوه جز په حيث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي د اسم د عدد کټگوري ده. د عدد کټگوري د اسم د کميت او شمېر له پلوه په پښتو ژبه کي دوه عدده لري مفرد او جمعه. د اسم د عدد (مفرد او جمعه) کټگوري سربېره پر گرامري معناوو په پای کي گرامري علامي هم لري،چي دغه گرامري معناوي څرگندوي لکه: ٤

د مفرد اسم علامي:

۱ـ ی (ay) ـ ستوری، لرگی، لوښی...

۲ـ و (u) تارو، تالو، باټو...

۳ـ ه (∂) ـ زړه، نيکه، وراره...

۴ـ و(aw) ـ لو، پلو، کنډو...

۵ـ وی(uy) ـ سوی، زوی، خوی...

۶ـ اصلي توري ـ کور، مېز، ورور، خور، مور...

---

[1] زيری جريده ۱۳۵۳ل کال ۲۲گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ـ آی (ay) ځای، پای ...

۸ـ آ (a) ـ ماما، کاکا، بوډا، ښوروا، خندا، ژړا ...

۹ـ ه (a) لښته، ښځه، کوټه ...

۱۰ـ ې(e) هوسې، چوکې، ناوې ،خواښې، لمسې...

۱۱ـ و(o) ـ بیزو، پیشو، زانگو...

۱۲ـ ي (i) دوستي،خپلوي، بیاتي، موچي، دوبي...

د اسم د جمعي علامي:

۱ـ ي (i) ـ ستوري، لرگي، لوښي...

۲ـ گان ـ تاروگان، تالوگان، بوډاگان، نیکه گان...

۳ـ آن ـ سویان، مېږیان، اوښان، چرگان...

۴ـ ونه ـ کورونه، زړونه، ځایونه، لوونه...

۵ـ یان ـ ملایان، میرزایان، قلمان، معلمان...

٦ـ ه (ə) غله، خره ...

۷ـ وي ـ غواوي، ښورواوي، ژړاوي...

۸ـ آني ـ لمسیاني، خواښیاني، ناویاني...

۹ـ ي ـ لښتي، ښځي، ورځي، لمني...

۱۰ـ ۍ (əy) هوسۍ، هگۍ، چوکۍ، خولۍ...

۱۱ـ ې (e) شپې، تانې، کوټې(هغه مونثي کلیمې،چي په (a) ختمیږي او خج ئې هم په پای کي وي جمعه ئې په ې (e) سره راځي).

۱۲ـ گاني ـ بیزوگاني، پیشوگاني...

۱۳ـ ي (i,e) خوندي، نږندي، ترندي، مندي...

۱۴ـ زوی ـ زامن ...

۱۵ـ د (a) بدلون په (ə) سره ختېگر، بزرگر...

١٦ـ په پښتو ژبه کي ځیني داسي نومونه سته،چي یوازي د جمعي په شکل استعمالیږي او د اسم د عدد په کټگورۍ کي نه راځي، لکه: اوبه، غنم، غوړي...

د پورتنیو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو،چي اسم د کلام د نورو اجزاوو سره دا توپیر لري، چي اسم د عدد کټگوري لري. د کلام نور اجزا شمېر او عدد نه څرگندوي.

د حالت کټکوري:

یو بل خصوصیت،چي اسم د کلام د یوه جز په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي، هغه د اسم د حالت کټگوري ده. د حالتونو شمېر د نومونو د هغو گرامري اوښتنو پر اساس ټاکل کېږي،چي نومونه ئې په ترکیبونو کي غوره کوي. څرنگه،چي ژبې د گرامري جوړښت او نحوي ترکیب له پلوه توپیر سره لري، نو د نومونو د حالتونو شمېر ئې هم متفاوت وي. په ترکیب کي د نومونو دغه گرامري تغیرات د ځینو عواملو(لکه، زمان، مکان، بلنه، علت،غایه او هدف...) پر اساس منځ ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حالت سربېره پردې،چي اسم د نورو کلمو سره ترې، هغه روابط هم څرګندوي،چي په واقعي ډول د اسم او ترکیب د نورو اجزاوو ترمنځ سته. کله چي[1]اسم خپلواکه بڼه ولري او په ترکیب کي داسي عامل نه وي،چي هغه دي د اسم د بدلون سبب سي، نو د اسم دغسي حالت ته اصلي حالت وائې. او که چیري په کوم ژبني ترکیب کي اسم د کوم عامل پر اساس بدلون موندلي وي، نو دغه اوښتي شکل ته ئې غیر اصلي(اوښتی) حالت وايې.

په عمومي ډول اسم په پښتو کي هم اصلي حالت لري او هم اوښتی:

اصلي حالت	اوښتی حالت
ځلمی خط لیکي	ځلمي خط ولیکه
ځلمی له کوره راغی	دځلمي پلار له کوره راغی
ځلمی ولاړ	ځلمي ته مې وویل
ځلمی ځي	ځلمیه! چیري ځې؟
هلکان راغلل	هلکانو ته مي وویل.
ښځه کورته ولاړه	ښځې خط ولیکه.
ښځې	ښځو
منې	منو...

په پښتو ژبه کي تر اوسه پوري د اسم د حالتونو په برخه کي کومه داسي څېړنه نه ده سوې،چي د هغي په استناد دې په پښتو ژبه کي د اسم د حالتونو شمېر وټاکل سي.

کومې څېړني،چي په دې برخه کي سوي دي پوره نیمګړتیاوي لري.

د ښغېیف په عقیده اسم په پښتو کي دوه حالته لري،چي یو ئې اصلي حالت او بل ئې اوښتی حالت دی،لکه:

اصلي حالت	اوښتی حالت
هلک	هلک
شپون	شپانه
سړی	سړي

مګر وینو،چي د پښتو ژبي نومونه یوازي دوه حالته نه لري، بلکي کېدای سي،چي تر دوو زیات وي.

په پورتني مثال کي د (هلک) اصلي او غیر اصلي حالت په یوه بڼه راغلي دي. مګر په پښتو ژبه کي (هلک) هم یوه اصلي حالت لري (لکه هلک) او هم اوښتی حالت لري. کله،چي (هلک) په ندایې کي وي.

کله چي موږ د اسم حالتونه پر اصلي او اوښتي حالتونو ویشو ددې معنا داده،چي دغه دوه ګروپونه هر یو ئې خاصي ګرامري علامي او خاصي معناوي لري،چي دغه خاصي معنا وي په ترکیبونو کي د کلام د اجزاوو د یوځای کېدو په ترڅ کي لاس ته راځي.

د اسم اصلي او اوښتي شکلو ته ځکه د اسم د حالت کتګوري وایو،چي هرګروپ ئې ځان ته خاصي ګرامري علامي او خاص معنوي اړخونه لري مثلاً:

ځلمی خط لیکي ـ ځلمي خط ولیکه.

---

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۲۴ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو دواړو جملو کي (ځلمی) په فاعلي حالت کښې راغلی دی،خو په لومړۍ جمله کي اصلي حالت او په دوهمه جمله کي اوښتی حالت لري. سره له دي،چي (ځلمی) په دواړو جملو کي د فاعل په حیث راغلی نو بیا ولي په لومړۍ جمله کي په اصلي بڼه او په دوهمه جمله کي په اوښتي بڼه لیدل کیږي؟

یوازنی عامل،چي دغه دوې جملې د معناوو له پلوه سره بېلوي او اسم (ځلمي) ته دوې لفظي (ځلمی ـ ځلمي) بڼې ورکوي زمانه ده.

په لومړۍ جمله کي حال زمانه ده او په دوهمه جمله کي تېره زمانه ده. له دې ټولو خبرو څخه داسي نتیجه لاس ته راځي،چي د اسم د حالت کتګوري یوه کتګوري ده، چي ددوو خصوصیتونو (لفظي او معنوي) له مخه ټاکل کېږي،خو څرنګه چي په (ژب ښودنه) کي د اسم د حالت کتګوریکي خصوصیتونه په نظرکي نه دي نیول سوي،نو ځکه دغسي یوه اشتباه پېښه سوي ده،چي د یوې کتګورۍ دوه خصوصیتونه،چي اصلاً جلا جلا نه سي مطالعه کېدای د دوو مستقلو ډولونو (لفظي او معنوي حالتونو) ترعنوان لاندي راوړل سوي دي. د نوموړي کتاب په (۱۷) مخ کي د اسم د حالتونو ترعنوان لاندي د نوم معنوي حالتونه ـ فاعلي حالت، مفعولي حالت، ندایي حالت او ارتباطي حالت ښوول سوی دئ. مګر په (۱۸) مخ کي د نوم د لفظي حالتونو ترعنوان لاندي بیا هم د مثالونو د راوړلو له پاره فاعلي حالت، مفعولي حالت، ندایي حالت او اصلي حالت ته رجوع کیږي. ددې اصلي علت دادی،چي د اسم د حالت دغه دوه اړخه د حالت د کتګورۍ د تشخیص په غرض په جلا ډول کوم مفهوم نه سي افاده کولای.

په دې برخه کي زموږ اصلي هدف داو چي هغه خصوصیتونه وښیو،چي اسم د کلام د یوه خبر په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بیلوي او یو له دغو خصوصیتونو څخه د اسم د حالت کتګوري ده. داچي اسم په پښتو ژبه کي څو حالتونه لري مفصله څېړنه او مستقله رساله غواړي،چي د پښتو ژبي پر کافي موادو بنا وي. د حالتونو د شمېر د ټاکلو په برخه کي باید ټول هغه عوامل وڅېړل سي،چي د اسم د حالت په بدلون کي رول لري.

وروسته له یوې دغسي څېړني څخه د اسم د حالت شمېر په واقعي ډول ټاکل کېدای سي،چي اوس د اسم د حالت دغسي مفصله څېړنه زموږ له موضوع څخه وتلې ده.

صفت

تر اوسه پوري،چي کوم ګرامري آثار لیکل سوي او زموږ لاس ته راغلي دي داسي ګرامري اثر نسته،چي په هغه کي دې د صفت هغه اساسي خصوصیتونه ښوول سوي وي،چي صفت د کلام د یوه جز په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي.[۱]

او که چیري په کوم ګرامري اثر کي د صفت د ځینو خصوصیتونو یادونه سوي هم وي. هغه هم ډېري نیمګړتیا وي لري. هر ګرامري اثر،چي را واخلو او د کلام د اجزاوو بحثونه وګورو وینو،چي اول د کلام د یوه جز تعریف او بیا ئې ډولونه د ځینو مثالونو سره راوړل سوي دي، بې له دې،چي عمومي ګرامري مشخصات ئې و څېړل سي. او دغه سبب دی،چي د پښتو ژبي په عنعنوي ګرامرونوکي اکثراً د کلام د یوه جز تر عنوان لاندي د مثالونو په برخه کي د کلام مختلف اجزاء راغلي دي د مثال په ډول په همدې ګرامرونو کي ترکاڼي، انډیوالي، روغتیا،پښتونواله، مینتوب ...

[۱] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۲۵ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجرد وصف تر عنوان لاندي راغلي وي، ښايي،چي ليکونکي به ئې کوم دلايل درلودل،چي دغو نومونو ته ئې مجرد وصف ويلي دي. خو ليکونکي د خپل نظر د اثبات له پاره کوم دلايل نه دي وړاندي کړي،چي لوستونکی پرې قانع سوي وای.

ددې دپاره،چي صفت د کلام د نورو اجزاوو څخه بيل کړو او د صفت بېل بېل ډولونه په يوه عمومي گروپ کي راولو، د څېړني اصول دا ايجاب وي،چي هغه عمومي کتگوريکي خصوصيتونه وڅېړو،چي د صفت د کلام د نورو ټولو اجزاوو څخه بېلوي. که څه هم د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو سرحدونه متحرک دي او کله کله يوه کلمه هم د صفت او هم د اسم او يا قيد په شکل استعمالېږي، خو بيا هم ځيني عمومي کتگوريکي مشخصات سته،چي صفت د کلام د يوه جز په حيث د نورو اجزاوو په څخه بېلوي او هغه مشخصات په دې ډول دي:

د جنس کتگوري:

څرنگه چي په پښتو ژبه صفت د اسم تابع او د اسم سره راځي، نو که اسم مذکر وي صفت ئې هم مذکر او که اسم مونث وي صفت ئې هم د مونث بڼه غوره کوي، چي په دې اساس صفت د جنس له پلوه پردوو گروپونو ويشل کېږي مذکر او مونث، لکه:

خوږختکي	خوږه هندوانه
وچ لرگی	وچه ونه
سپين کميس	سپينه لمن
تورکوټ	توره کورتۍ
وړی سړی	وړې ښځه

د عدد کتگوري:

په پښتو ژبه کي صفت د عدد تابع دئ. که اسم مفرد وي صفت به ئې د مفرد په بڼه او که اسم جمعه وي نو صفت به ئې هم د جمعې بڼه غوره کوي،لکه:

خوږختکی	خواږه ختکي
وړی سړی	وړي خلک
زوړ کميس	زاړه کميسان
وچه ونه	وچې ونې
اومه منه	اومې منې
سپينه کوتره	سپينې کوترې

د حالت کتگوري:

يو بل خصوصيت،چي صفت د کلام د يوه جز په حيث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي د حالت کتگوري ده. د صفت د حالتونو شمېر د نومونو د هغو گرامري اوښتنو پر اساس ټاکل کېږي،چي نومونه ئې په ترکيبونو کي غوره کوي. څرنگه،چي اسم په پښتو ژبه کي هم اصلي حالت لري او هم غير اصلي حالت نو صفتونه هم دغه حالتونه غوره کوي،لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوه لیکوال　　　　د پوهولیکوالو...

خوږختکی　　　　د خواږه ختکي...

اومې منې　　　　د اومو منو...

زړې کورتۍ　　　　د زړو کورتیو...

تر دې ځایه پورې د صفت عمومي کتګوریکې خصوصیتونه وښوول سول. مګر صفت د جنس او عدد د کتګوریکې خصوصیتونو له پلوه ډېر استثنایي حالتونه لري،چې یادونه ئې ضروري ښکاري:

۱ـ مخکې مو وویل،چې صفت د عدد تابع دئ. خو ډېر داسې صفتونه سته،چې دغه کتګوریکې خاصیت ترپایه پورې نه سې ساتلای. په پښتو ژبه کې سپین، تور، بد، تېره، بیده، ښه، لوړ، جګ، ټیټ، ارت، تنګ، ژوبل، پوه، سپک، وچ د مونث اسم سره راسې د عدد تابع دی، یعني که مونث اسم مفرد وي دغه صفتونه د مفرد او که مونث اسم جمعه وي دغه صفتونه د جمعې ښه غوره کوي؛مګر که اسم مذکر وي نو دغه صفتونه د مفرد او جمعې د پاره ئې په یوه ښه راځي او د عدد د بدلون په نتیجه کې بدلون نه مومي(کله ژوبل زړه ـ ژوبل زړونه، لوړ غرـ لوړ غر، تنګ لښتی ـ تنګ لښتی...)

۲ـ په پښتو ژبه کې ځینې صفتونه سته،چې د جنس تابع نه دي، لکه: ټیټي، ښایسته، آبي...(خو دغه ډول صفتونه لږ دي) چې د مونث او مذکر له پاره په دغه یوه ښه استعمالیږي. همدارنګه ځینې عربي کلمې لکه اقتصادي، اجتماعي، فلسفي، سیاسي...چې پښتو ژبې ته راغلي او په پښتو ژبه کې د صفت په شکل استعمالیږي د جنس تابع نه دي او د حالت له پلوه هم نه لېدونکې دي.

۳ـ په پښتو ژبه کې ځینې کلمې سته،چې کله کله د صفت او کله کله د قید وظیفه اجرا کوي،لکه: ښه، ورو،ښایسته...

۴ـ ځینې کلمې په ترکیبونوکې د صفت او کله کله د اسم وظیفه اجرا کوي، لکه: مشر، ړوند، سپور، لوی، زوړ او داسې نور...

د پورتنیو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو چې: صفت هغه کلمه ده،چې د یو اسم کیفیت او څرنګوالی څرګندوي او په عمومي ډول د جنس، عدد او حالت له پلوه د اسم تابع وي.

قید

قید په پښتو ژبه کې د کلام هغه جز دی،چې د یوه عمل حالت او وضعیت او د صفت خصوصیت او درجه څرګندوي. قید په پښتو ژبه کې بېل بېل ډولونه لري، لکه: پرون (ولاړم)، نن (راغلم)، سبا(ځم)، دلته (کېنښه)، ناڅاپه، نابېره، ورو، ورو ، ژر ژر، لیري، نږدې، په څېر، په شان،خورا، چیري،هلته،لکه، پخوا، داسې، دغسې، ببخي، ګوندي، ښایي ... ۷

دغه پورتنۍ کلیمې څکه د کلام د یوه جز غړی ګڼل کېږي،چې د کلام د نورو اصلي اجزاوو څخه دا توپیر لري،چې دغه ګروپ کلمې ځانګړې ګرامري کتګوري نه لري. دغه ګروپ کلمې،چې قید ورته وایو د مارفولوژي له نظره نه بدلېدونکی ګروپ دی، نه بدلېدونکی په دې معنا،چې قید ۱ـ د جنس تابع نه وي، ۲ـ د عدد تابع نه وي، ۳ـ د حالت تابع نه وي. د نحوي اومعنا له پلوه د قید توپیر هغه وخت ښه څرګندیږي،چې د کلام د نورو اصلي اجزاوو سره پرتله سي. سره له دې،چې قید او صفت په معنا کې سره نږدې دي او ځینې ژبپوهان صفت د قید یو شکل بولي؛ خو بیا هم د نحوي او عمومي معنا له پلوه د قید او صفت توپیر دادئ،چې ۱ـ قید د فعل، صفت او قید سره استعمالیږي، ۲ـ صفت د اسم سره استعمالیږي(د زیري په تېرو ګڼو کې د صفت بحث راغلی دی) او د اسم کیفیت او خصوصیت څرګندوي، ۳ـ کله،چې قید د فعل، صفت او قید سره راسي،

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۴۵ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د فعل حالت او وضعیت څرګندوي او معنايې مشخصه کوي، لکه: پرون ولاړم، نن راغلم د صفت درجه ښيې، لکه: خورا خوږختېکی...

د قید سره د تاکید وظیفه اجرا کوي، لکه: نن بیخي ناروغه یم... ۴ـ کله چي صفت د یوه اسم سره راشي،نو د اسم په معنا کي یا څه شی زیاتوي او یايې ځیني کموي،لکه لکه پوه سړی، خوندور ختېکی ـ ناپوهه سړی، بي خونده ختېکی...

فعل

مصدر:

د پښتو ژبي په ګرامرونو کي تر اوسه دې ته پوره پاملرنه نه ده سوي، چي مصدري د کلام د یوه خبر په حیث وڅېړل سي. په اکثرو ګرامرونو کي یې یوازي یادونه راغلي ده. مګر په دې برخه کي، چي مصدر د کلام یو مستقل خبر دی او که په نورو اجزاوو کي داخل دي، کومه څېړنه نه ده سوي. په همدې اساس په پښتو ژبه کي د مصدر معنوي او ګرامري خصوصیتونه د یوې کتګورۍ په حیث تت او ناڅرګند ښکاري. کله،چي مصدر او فعل سره مقایسه سي د یوې خوا ځیني شباهتونه پکښې لیدل کېږي او له بلې خوا بیا پوره توپیرونه هم سره لري. په پښتو ژبه کي کله کله ددې د پاره کوښښ شوی دی،چي دفعلي شکلونو او مصدرونو ترمنځ څه اړیکي پیدا کړي. نو د انالوژۍ پر اساس د نورو ژبو له قوانینو څخه استفاده سوې ده او د نورو ژبو ګرامري قوانین پر پښتو ژبه تحمیل سوي دي.

دا څرګنده ده،چي هره ژبه ځان ته خاص جوړښت او جلاجلا قوانین لري. د یوې ژبې ګرامري فارمولونه او قوانین را نقلوم او پربله ژبه ئې تحمیلول اصولي کار نه بریښې. بلکې برعکس باید د یوې ژبې داخلي جوړښت، فونیتیکي، مارفولوژیکي او لغوي اړخونه و څېړل سي او ددغو څېړنو په نتیجه کي قوانین او ګرامري فارمولونه په خپله د ژبې څخه را و ایستل سي.

مګر دا هم کېدای سي،چي ځیني ژبې د ځینو ګرامري خصوصیتونو له پلوه سره نږدې وي.

خو کومي څېړني،چي تر اوسه پوري د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کي سوي دي تر ډېره حده پوري د نورو ژبو تر تاثېر لاندي دي.

د مثال په ډول په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه: اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندې...ځمه ـ ځو ـ ځي...، ګورم ـ ګورو ـ ګوري... سته،چي مستعمل مصدري شکلونه نه لري. مګر ځینو پوهانو کوښښ کړی،چي ددې فعلي شکلونو هغه اصلي شکلونه را پیدا کړي،چي دغه ټول فعلي شکلونه ځیني جوړیږي.څرنګه،چي ددوی په عقیده دغسي اصلي شکلونه مصدرونه دي، نو کوښښ کوي،چي د نوموړو فعلي شکلونو د پاره مصدرونه خلق کړي.

نو ددې په عوض کي،چي د پښتو ژبې داخلي جوړښت او ګرامري ساختمان وسپړي او ګرامري قوانین ئې څرګند کړي، د عربي ژبې د ګرامري قوانینو تر تاثیر لاندي راغلي دي. په عربي ژبه کي فعلونه او اسمونه د مصدر څخه جوړیږي او مصدر هم ځکه ورته وايې،چي افعال او اسما ځیني صادریږي.

نو ددې فرمول په اساس دې فیصلي ته رسیدلي دي.چي په پښتو کي هم دغه فعلي شکلونه باید یو داسي شکل ولري،چي دا نور شکلونه ځیني جوړیږي، نو ځکه د اغوندم ـ اغوندو ـ آغوندي ... له پاره (اغوندل)، د ځمه ـ ځو ـ ځي ... له پاره (ځل)، د ګورم ـ ګورو ـ ګوري ... د پاره (ګورل) مصدري شکلونه ګڼل شوي دي. او وايې،چي ددغو مصدري شکلونو څخه دغه نور فعلي شکلونه را وتلي دي. دغه او داسي نور مصدري شکلونه په قاموسونو کي هم ثبت سوي دي، خو په قاموسونو کي ورته لیکل سوي،چي غیر مستعمل مصدرونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیري د نورو ژبو له گرامري چوکاټ څخه ووزو او د ننه په پښتو ژبه کې د فعل جوړښت و سپړو نو گومان کوم،چې په پښتو ژبه کې به فعلي شکلونه له مصدر څخه نه جوړيږي؛بلکې ټول فعلي شکلونه د فعل له اصلي جز څخه لاس ته راځي.

په همدې اساس د پورتنیو فعلي شکلونو د حال زماني فعلي اصلي اجزاء به (اغوند ـ)، (ځ ـ) او (گور) وي،چې اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندي ....، ځم ـ ځو ـ ځي....، گورم ـ گورو ـ گوري ....، ځيني جوړيږي.

تردې ځايه پوري،چې کوم فعلي شکلونه وښوول د حال په زمانه کې ددغو فعلي شکلونو او مصدرونو په لغوي معناکې کوم شباهت نه ليدل کيږي او که د زيات استعمال په اساس کوم شباهت هم موجود وي، بيا هم کومه داسې گرامري علامه نسته،چې دغه معنوي شباهت دې څرگند کړي. زموږ مقصد دلته اوسنۍ پښتو ده، مگر داچې په تاريخي لحاظ به کوم معنوي شباهت او کومه گرامري علامه لري او يا به ئې نه لري، دا دتاريخي ژبپوهنې بېله مسئله ده او خاصه څېړنه غواړي.

ددې د پاره،چې فعل او مصدر سره مقايسه کړو او توپير او ورته والی ئې وښيو، نو بايد داسې مصدرونه او فعلي شکلونه راوړو،چې ددوی ترمنځ کوم اشتراک موجود وي. ددې کار له پاره به ځيني دغسې مصدرونه راوړو لکه: ساتل، گرځول، تورل، ترل، څېړل، لوستل، لېږل ... دغو مصدرونوته په پښتو گرامرونو کې با قاعده مصدرونه وايي. ددغو مصدرونو او ټولو فعلي شکلونو (په حال او ماضي کې) ترمنځ د لغوي معنا اشتراک څرگند لېدل کيږي. مثلاً د حال په زمانه کې د فعلي اشکالو (ساتم، ساتو، ساتي....، گرځوم، گرځوو، گرځوي....، تورم، تورو، توري....) فعلي اصلي اجزاء (سات ـ ، گرځو ـ ، تور ـ) دي،چې نور ټول فعلي اشکال ځيني جوړيږي. همدارنگه ددغو فعلي اصلي اجزاء وو څخه مصدري شکلونه (ساتل ـ گرځول ـ تورل) جوړيږي.

ددغه اشتراک په اساس ددغو ټولو فعلي شکلونو او مصدرونو ترمنځ د لغوي معنا يووالی لېدل کيږي. د لغوي معنا د اشتراک په اساس کېدای سي،چې مصدرونه هم د فعل په ډله کې وگڼل سي.

خو کله،چې فعل د يوې گرامري کتگورۍ په حيث څېړو او د کلام د يوه جز په حيث ئې د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوو، نو د کتگوريکي خصوصياتو له پلوه مصدر د فعل په گرامري کتگورۍ کې نه سي راتلای،ځکه که چيري د لغوي معنا اشتراک د معيار په حيث ومنو، نو په دې صورت کې داسې نومونه هم سته،چې د فعل سره د لغوي معنا له پلوه ورته والی لري، لکه: ساتنه، گرځونه، تورنه، ترنه، څېړنه ...

ددغو نومونو او دغو فعلي شکلونو (ساتم....، گرځوم....، تورو....،ترې....،څېړو....) لغوي معنا يوه ده، مگر مصدر د ځينو نورو کتگورکي خصوصيتونو پر اساس د فعل سره توپير لري. فعل ځيني داسې گرامري خصوصيتونه لري،چې مصدر ئې نه لري لکه:

۱ـ مصدر د اشخاصو په لحاظ نه بدليږي.

۲ـ مصدر عدد نه سي څرگندولای.

۳ـ مصدر زمانه نه ښيي.

په همدې اساس ويلای سو،چې مصدر د فعل په کتگورۍ کې نه سي راتلای او د کلام د اجزاوو يو مستقل جز دئ. دلته يوه يادونه ضروري گڼم او هغه داچې کومې مقالې،چې دکلام د اجزاوو ترعنوان لاندې خپريږي د يوې مطلقي فيصلې حکم نه لري،بلکې زما مقصد دادي،چې دغه څېړنه به د کلام د اجزاوو په برخه کې د هر اړخيزي څېړنې لاره خلاصه کړي. او د هغو کسانو سره به مرسته وکړي، کوم چې غواړي د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو په برخه کې څېړنه وکړي. په دې برخه کې به د څېړنې د نوي پرنسپونو سره اشنا سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اوسه پوري د پښتو ژبي د کلام اجزاء په پوره ډول نه دي څېړل سوي او د پښتو ژبي د کلام هر جز د يوه ښه تېزس موضوع کېداى سي.

فعلي صفتونه:

د کومو گرامري شکلونو له پاره چي د (فعلي صفتونو) اصطلاح ټاکل سوې ده، تر ډېره حده پوري موزونه نه ښکاري، خو څرنگه،چي دغه اصطلاح د يوې خوا زموږ په گرامرونو کي عامه سوي او د بلي خوا تر اوسه کومه بله نوې اصطلاح نه ده ورته ټاکل سوي، نو اوس به ئې په دغه نامه وبولو . ۸ [۱]

د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو په لړ کي فعلي صفتونه په پښتو گرامرونو کي د صفتونو تر عنوان لاندي د صفت د يوه شکل په حيث راغلي دي،چي ددې څخه داسي معلوميږي،چي فعلي صفتونه د صفت په کتگورۍ کي شامل گڼل سوي دي، مگر خبره داده،چي مشکله به وي،چي فعلي صفتونه د صفت (چي د کلام يو جز دى) په کتگورۍ کي شامل وگڼل سي،ځکه چي فعلي صفتونه د لغوي معناوو او گرامري خصوصيتونو له پلوه، د يوې خوا دفعلونو، صفتونو او مصدرونو سره گډ خصوصيتونه لري او له بلي خوا ځيني توپيرونه هم ورسره لري.

فعلي صفتونه لکه: (ساتونکى، کتونکى، تلونکى ، چلوونکى...) د مصدرونو لکه: (ساتل، کتل، تلل، چلول...) سره هم گډټکي لري او هم توپيرونه سره لري.

گډ ټکي ئې دادي:

۱ـ دغه پورتني فعلي صفتونه او مصدرونه د يوه فعلي بنسټ څخه لاس ته راغلي او په ټولوکي مشترکه لغوي معنا پرته ده.

۲ـ فعلي صفتونه د مصدرونو په شان د اشخاصو په لحاظ تغير نه خوري د (متکلم، مخاطب، غايب په لحاظ نه بدليږي).

۳ـ د زماني په لحاظ فعلي صفتونه او مصدرونه په کومه خاصه زمانه پوري اړه نه لري.

په خپله فعلي صفتونه کومه زمانه نه سي څرگندولاى. د زماني څرگندول د ترکيب د نورو کلمو په مرسته کېږي. په ټولو مختلفو ترکيبونو (د زماني په لحاظ) کي فعلي صفتونه خپل شکل ساتي. دا په دې معنا،چي زمانه د فعلي صفتونو په شکلي تغيير کي کوم تاثير نه لري، لکه:

۱ـ زه داسي وخت کورته ورغلم،چي دى تلونکى و(ماضي).

۲ـ زه اوس تلونکى يم سبا به خبري سره وکړو(حال).

۳ـ په راتلونکي وخت کي به ډېر سره وينو(آينده).

د فعلي صفتونو او مصدرونو توپيرونه:

۱ـ مصدرونه عدد نه سي څرگندولاى.

۲ـ فعلي صفتونه عدد څرگندوي(تلونکى ـ تلونکي).

۳ـ مصدرونه د مذکر او مونث په لحاظ نه بدليږي.

۴ـ فعلي صفتونه د مذکرو او مونثو نومونو په لحاظ بدليږي(تلونکى ـ تلونکې).

د بلې خوا فعلي صفتونه د صفتونو سره هم ځيني گډ او مختلف اړخونه لري.

گډ اړخونه ئې دادي:

---

[۱] زيرى جريده،۱۳۵۳ل کال،۴۶گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ فعلي صفتونه کله کله د صفت پرځای استعمالېدای سي،لکه: لویه جرګه ـ چلوونکي جرګه، غوره ډله ـ کتونکي ډله.
۲ـ فعلي صفتونه د صفتونو په شان د مذکرو او مونثو نومونو په لحاظ بدلیږي (لکه: تلونکی ـ تلونکې، پوخ ـ پخه).
۳ـ فعلي صفتونه د صفت په ډول عدد ځرګندوي(لکه: ساتونکی ـ ساتونکي، پوخ ـ پاخه) مګر ددې په څنګ کي ځیني مهم فرقونه هم لري، لکه:
۱ـ صفت د یوه اسم کیفیت او ځرنګوالی ښیي.
۲ـ فعلي صفتونه د فعلونو سره د لغوي معنا د اشتراک پر اساس یوه پېښه دجریان په حال کي ځرګندوي.
همدارنګه فعلي صفتونه د فعل سره هم ځیني د اختلاف ټکي لري.
ځرنګه چي فعلي صفتونه د فعلي اشکالو د اصلي فعلي جز څخه جوړیږي،نو فعلي صفتونه او فعلونه ګډه لغوي معنا لري او اساسي او کتګوریکي توپیرونه ئې دادي،چي فعل د زماني په لحاظ مشخصي ګرامري کتګورۍ لري، مګر دغه ګرامري کتګوریکي خصوصیت په فعلي صفتونو کي نه لیدل کېږي.
ددې ټولو څېړنو څخه دې نتیجي ته رسیږو،چي: فعلي صفتونه د یوې خوا د مصدر، صفت او فعل سره ګډ معنوي او ګرامري خصوصیتونه لري، اوله بلي خوا مشخص توپیرونه هم ورسره لري. په همدې اساس د فعلي صفتونو دغه درې اړخیزه مشابه او متضاد خصوصیتونه دا ایجاب وي،چي فعلي صفتونه د کلام د یو مستقل جز په حیث و پیژنو.

د فعل معنوي اړخونه:

تر دې ځایه پوري مو د فعل ځیني عمومي کتګوریکي خصوصیتونه د مصدر او فعلي صفتونو سره مقایسه کړل. د مقایسي څخه دا ځرګنده سوه،چي مصدرونه او فعلي صفتونه د فعل په کتګورۍ کي نه سي راتلای او مصدرونه او فعلي صفتونه هر یو د کلام مستقل اجزاء دي [۱].
اوس به بیرته فعل ته را وګرځو او د فعل ځیني نور خصوصیتونه به وڅېړو. فعلونه د معنی او نحوي خصوصیتونو له پلوه پر درو ګروپونو ویشل کېدای سي:
لازمي فعلونه ـ متعدي فعلونه ـ غیر لازمي او غیر متعدي فعلونه(یاګډ فعلونه،چي د یوې خوا د لازمي فعلونو او دبلي خوا د متعدي فعلونو سره ګډ ارتباط لري،لکه: الوتکه الوزي ـ توریالی ځي ـ ځلمی بیدیږي...
مګر متعدي فعل بیا یوازي پر عامل اتکا نه کوي؛ بلکي داسي یو عمل بیانوي،چي سربېره پر عامل کوم شي یا چاته راجع وي،لکه: اجمل کتاب لولي ـ توریالی ډوډۍ خوري ـ تورپیکۍ خط لیکي...
په پورتنیو جملو کي د (لولي ـ خوري ـ لیکي) معناوي په خپله دا ایجاب وي،چي یو شی باید موجود وي،چي ولوستل سي، وخوړل سي اویا ولیکل سي،چي نوموړي فعلونه ورته راجع دي. په هغو جملو کي،چي متعدي فعلونه راغلي وي، که چیري هغه شی،چي دغه فعلونه ورته راجع دي په جمله کي نه وي راغلي، نو جمله نیمګړې وي، لکه: ځلمی لولي...؟، توریالی خوري...؟، تورپیکۍ لیکي ...؟
د متعدي فعلونو اساسي معنوي خصوصیت هم دغه دی،چي د یوه عمل په ځرګندولو کي یوازي پر عامل اتکاء نه سي کولای. ددې د پاره،چي جمله بشپړه سي، نو د هغه(شی) یا (چا) توضیح غوښتل کېږي،چي دغه عمل ورته راجع کیږي.

[۱] زیری جریده، ۱۳۵۳ل کال، ۴۷ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معنوي او نحوي لحاظ د لازمي او متعدي فعلونو په منځ کي يو بل گروپ هم سته،چي له يوه پلوه د متعدي فعلونو او له بل پلوه د لازمي فعلونو سره ارتباط پيدا کوي،لکه: ټوخي ـ ژاړي ـ خاندي ـ غاپي – لامبي ـ زانگي...

دغه پورتني فعلونه که د حال په زمانه کي استعمال سي، نو د لازمي فعلونو په ډله کي راځي،لکه: ځلمی خاندي ـ تورپيکی ژاړي ـ سپی غاپي، چي په دغو فعلونو کي عمل يوازي د عامل سره ارتباط پيدا کوي او کوم بل چا يا شي ته نه راجع کېږي. مگر د نحوي په لحاظ دغه فعلونه په متعدي فعلونو کي هم داخليدای سي.

که چيري دغه پورتني فعلونه په ماضي زمانه کي استعمال سي، نو په هغه صورت کي بيا دغه فعلونه د متعدي فعلونو گروپ ته ورننوزي، لکه: ما ټوخل، دې خندل، ده ژړل...

د(ټوخل، خندل، ژړل) کلمې په دغو پورتنيو جملوکي مصدرونه نه دي، بلکې داسي کلمې دي،چي يو عمل په يوه مشخصه زمانه کي ښيي او يوازي د شکل په لحاظ د (ټول ـ ژړل ـ خندل) د مصدرونو سره مشابه بڼه لري. په پښتو ژبه کي ددغه ډول مشابهتونو نور مثالونه هم ليدل کېږي. په پښتو ژبه کي د جمع غايب صيغي د مصدري شکلونو سره يوه بڼه لري، خو د معنا په لحاظ سره بېليږي، لکه: دوی خپلو کورو ته تلل ـ زه کورته تلم ـ موږ کورته تلو. دغسي شکلونوته گرامري امونيمونه (امونيمونه هغه کليمې دي،چي د شکل او تلفظ په لحاظ سره يو او د معنا په لحاظ سربيلې وي) ويل کېږي.

همدارنگه فعل د يوه کار د کولو يا نه کولو په لحاظ د معنا له پلوه پر دوو گروپونو ويشل کېږي.

۱ـ مثبت فعل ۲ـ منفي فعل.

مثبت فعل هغه فعل دی،چي د يوه کار پرکولو دلالت کوي او منفي فعل بيا هغه فعل دی،چي د يوه کار پر نه کولو دلالت کوي. سربيره پر دې د پښتو په گرامرونو کي فعلونه پر معلومو او مجهولو فعلونو هم ويشل سوي دي. معلوم فعلونه هغه فعلونه بلل سوي دي،چي په جمله کي د يوه فعل فاعل معلوم وي، لکه: زه دي پېژنم.

او که فاعل په جمله کي نه وي معلوم نو بيا دغه ډول فعلونه د مجهولو فعلونو په نامه ياد سوي دي، لکه: دی هره ورځ وهل کېږي.

زما په عقيده د (معلوم فعل) او (مجهول فعل) اصطلاحات به په دغه برخه کي ډېر موزون اصطلاحات نه وي،ځکه په دغو پورتنيو جملو کي فعلونه معلوم دي او يوازي دومره فرق موجود دی،چي په يوه جمله کي فاعلي معلوم او په بله جمله کي فاعل مجهول دئ. دلته به ښه دا وي،چي ددغو اصطلاحاتو پرځای کوم نوي اصطلاحات استعمال سي.

د زماني کتگوري:

د کلام د نورو اجزاوو په تفاوت فعل د زماني په لحاظ بېل بېل کتېگوريکي خصوصيتونه لري. څرنگه،چي فعل يو عمل(پروسه) په زماني کي څرگندوي، نو د زماني په لحاظ پر بېلو بېلو گروپونو ويشل کېږي. فعل په پښتو ژبه کي د زماني په لحاظ پر درو گروپونو ويشل کېږي.[۲]

۱ـ ماضي (تېر) ۲ـ حال ۳ـ مستقبل (راتلونکی).

[۲] زيری جريده،۱۳۵۳ل کال،۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماضي فعل:

ماضي فعل هغه فعل دی،چي په تېره زمانه کي د يوه عمل پر کېدو يا کولو دلالت کوي. ماضي فعل د فعلي اشکالو د اصلي خبر(بنسټ) څخه جوړيږي. اکثراً د ماضي فعل اصلي جز د غير معينو افعالو (مصدرونو) د اصلي جز سره يو شی وي،لکه: خوت، کوت، توره، لوست. ددغو ماضي فعلونو د اصلي جز څخه غير معين فعلي شکلونه جوړيږي لکه: ختل ـ کتل ـ توړل ـ لوستل د پورتنيو ماضي فعلونو د جمع غايب شکلونه د مصدري شکلونو سره د شکل په لحاظ يوشی دي مګر د معناوو له پلوه فرق سره لري. مصدري شکلونه کومه زمانه نه څرګندوي مګر د جمع غايب ماضي شکلونه زمانه ښيې، لکه: ختل، کتل ـ دوی ونې ته ختل، دوی کتابونه لوستل.

مخکي مو فعلونه د معنا په لحاظ پر درو ګروپونو ويشلي وو،په همدې اساس د ماضي فعلونو جوړښت هم ددغو درو ګروپونو د معنوي اړخ له پلوه په مختلف ډول جوړيږي.

۱ ـ دلازمي فعلونو ګروپ:

په دې ګروپ فعلونو کي د فعل ماضي شکلونه د غير معين فعلي شکلونو د اصلي جز سره يو شی وي او د فعل ماضي شکلونه د تعدد او شکل په لحاظ د فاعل تابع وي.

په دې ډول فعلونو کي د جمع غايب ماضي شکلونه تل دشکل له پلوه د مصدري شکلونو سره يوه بڼه غوره کوي،لکه:

په دې ډول فعلونو کي د جمع غايب ماضي شکلونه تل دشکل له پلوه د مصدري شکلونو سره يوه بڼه غوره کوي، لکه:

دی ونې ته خوت ـ دی کورته ځي ـ دی پاڅيده.

دوی ونې ته ختل ـ دوی کورته تلل ـ دوی پاڅېدل.

۲ـ د متعدي فعلونو ګروپ:

څرنګه،چي په پښتو ژبه کي متعدي فعلونه د مفعول تابع وي او د فاعل شکل او تعدد پرفعل کوم تاثير نه کوي، نو فعلونه پرخپل شکل استعماليږي، لکه:

ده کتـــاب کوت ـ ده کتـــاب لوسـت ـ ده قلم توره.

دوی کتاب کوت ـ دوی کتاب لوست ـ دوی قلم توره.

که چيري مفعول د جمع شکل ولري، نو که فاعل جمع وي او که مفرد د فعل د جمع په شکل استعماليږي،لکه:

ده کتـــابونه لوســـتل ـ ده قلمونه توړل

دوی کتابونه لوستل ـ دوی قلمونه توړل

ده کتـــابونه ولوستل ـ ده قلمونه و توړل

دې کتابونه ولوستل ـ دوی قلمونه وتوړل.

۳ـ دريم ګروپ فعلونه:

دا هغه ګروپ فعلونه دي،چي د يوې خوا د لازمي فعلونو او دبلي خوا د متعدي فعلونو سره ګډ خصوصيتونه لري. په همدې اساس مو دغه ډول فعلونه د دريم ګروپ په نامه ياد کړي دي. ددغه ډول فعلونو ماضي شکلونه تل د غير معين فعلي شکلونو(مصدرونو) سره په يوه بڼه راځي او د شکل په لحاظ کوم فرق نه سره لري. مګر د معناوو په لحاظ او د زماني د

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندونې له پلوه فرق سره لري په دې ګروپ فعلونو کي د فاعل مفرد والی او جمع والی او تانیث او تذکیر د فعلي شکلونو په تبدیل کي کوم رول نه لري، لکه:

ده خندل ـ دې خندل ـ دوی خندل

ده وژړل ـ دې وژړل ـ دوی وژړل.

او داسي نور...

دحال زمانه:

د حال د زماني عمومي معنا داده،چي فعل داسي یو عمل څرګند کړي،چي د وینا په وخت کي پېښېږي. د فعل دغه معنا د عمل او پيښو د لغوي معناوو او ماهیت له پلوه فرق کوي. هغه پېښي،چي د خال په زمانه کي اجراء کېږي د پيښو د ماهیت پر اساس فرق سره لري. ځيني پېښي داسي وي،چي اجراء ئې د زماني په یوه ټاکلي چوکاټ کي پېښيږي او تر یوې اندازي پوري معین حدود لري، لکه: واوره اوري ـ تورپیکی خاندي ... [1] [2]

مګر ځيني پېښي بیا داسي وي،چي د زماني په لحاظ په کوم ټاکلي چوکاټ کي نه محدودیږي او کوم معین حدود نه لري،لکه: مځکه ګرځي ـ زموږ په هېواد کي پسونه روزل کېږي ـ په دښتونو کي لېوان پیدا کېږي...

سره له دې،چي پورتنۍ جملې په حال زمانه پوري اړه لري،خو د معناوو له پلوه فرق سره لري. په لومړي ګروپ کي دواړي جملې د حال په زمانه کي تکرار او دوام نه ښیي. مګر دوهم ګروپ جملې سربيره پر دي،چي د حال زمانه څرګندوي دا هم ښيي،چي دغه پېښي په کوم خاص وخت کي نه محدودیږي او تل دوام لري.

د حال فعلونه هم لکه ماضي فعلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه جوړیږي او د فعل په درو واړو ګروپونو کي د یوې قاعدي پر اساس جوړیږي.

د حال د فعل ټول شکلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه د متصلو ضمیرونو په راوړلو سره جوړیږي:

اول ـ دلازمي افعالو ګروپ:

(ځ): ځم ـ ځو ـ ځي...

(خیژ): خیژم ـ خیژو ـ خیژي...

دوهم ـ د متعدي افعالو ګروپ:

(لول): لولم ـ لولو ـ لولي...

(ګور): ګورو ـ ګوري...

دریم ـ دریم ګروپ افعال

(خاند): خاندم ـ خاندو ـ خاندي...

(ژاړ): ژاړم ـ ژاړو ـ ژاړي...

(لامب): لامبم ـ لامبو ـ لامبي...

په پښتو ژبه کي ماضي فعل د ګرامري علامو له پلوه کوم مشخص ګرامري کتګوریکي خصوصیتونه لري،ځکه د ماضي فعلونو د پای ګرامري علامې او د کلام د نورو اجزاوو ګرامري علامې د شکل له پلوه څرګند توپیر نه لري. یوازیني څرګند معنوي خصوصیت ئې دادی،چي تېره زمانه ښیي. مګر د حال فعل سربيره پر معنوي خصوصیت مشخص ګرامري علامې هم

---

[2] زیری جریده،۱۳۵۳ل کال، ۴۹ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري،چي د کلام د نورو اجزاوو او هم د ماضي فعل د ګرامري علامو سره فرق لري. د حال د فعلونو مشخص ګرامري کتګوريکي علامې په پورتنيو مثالونو کي په څرګند او سيستماتيک ډول سره ليدل کېږي.

راتلونکي زمانه:

د راتلونکي زماني معنا داده،چي يو عمل په راتلونکي وخت کي ښيي او هغه کليمه،چي دغه معنا څرګندوي د راتلونکي فعل په نامه يادېږي. راتلونکي فعلونه د حال د فعلونو په ډول د فعل د اصلي جز څخه جوړيږي او د فعل په درو واړو ګروپونو کي د يوې قاعدي اساس جوړيږي او د عمومي ګرامري خصوصياتو او علامو له پلوه يو شی دي. يوازني ګرامري علامه،چي په اکثرو حالتونو کي راتلونکی فعل د حال د فعل څخه بېلوي د(به) علامه ده.

د راتلونکي فعل مختلف شکلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه وو د متصلو ضميرونو په راوړلو سره په دې ډول جوړيږي:

ځم به ـ ځوبه ـ ځي به ...

خيژم به ـ خيژوبه ـ خيژي به ...

وبه ئې لولم ـ وبه ئې لولي ـ وبه لولې ...

ګورم به ـ ګورو به ـ ګوري به...

خاندم به ـ خاندو به ـ خاندي به ...

وبه خاندم ـ وبه خاندو ـ وبه خاندی ...

په دغه پورتنيو جملو کي دوه ډوله ترکيبونه ليدل کېږي،چي د معناوو په لحاظ يو دبل سره توپير لري. د (ځم به ـ ګوروبه ـ خيژي به ـ خاندوبه) ترکيبونه د عمل دوام او جريان په نامحدود وخت کي بيانوي. مګر د (وبه ئې لولم ـ وبه خاندو ـ وبه ئې ګورو ...) ترکيبونه د عمل تکرار نه څرګندوي، بلکې عمل(پروسه) د وخت په يوه ټاکلي جريان کي ښيي.

مختاړي(پريفکسونه)

مختاړي په پښتو ژبه کي د فعلونو په جوړښت او د فعلونو د معناوو په تشخيص کي مهم رول لري. د مختاړو په واسطه د پښتو ژبي د ځينو فعلونو څخه نور فعلونو جوړېدای سي [۲].

د بلي خوا د مختاړو په واسطه د فعلونو معناوي مشخصه کېږي، په پښتو ژبه کي د مختاړو رول په لنډ ډول داسي څرګندولای سو:

۱ـ پوري: دغه مختاړي،چي دفعلونو سره راسي د يوه فعل څخه بل فعل جوړوي او د معناوو په منځ کي ئې بدلون راولي. په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه ـ وزي ـ تړي ـ وهي ـ خاندي(وتل ـ تړل ـ وهل ـ خندل) مشخصي معناوي لري، لکه:

ځلمی له کوره وزي.

دی خپل خوږ لاس تړي.

دی خپل زوی ډېر وهي.

تورپېکۍ خاندي.

که چيري ددغو پورتنيو فعلونو سره د (پوري) مختاړی را وړو، نو بيخي نوي فعلي شکلونه لاس ته راځي او معناوي ئې بدليږي،لکه:

---

[۲] زيری جريده،۱۳۵۴ل کال، ۲ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوري وزي(پوري وتل) ـ پوري تړي(پوري تړل) ـ پوري وهي (پوري وهل) – پوري خاندي (پوري خندل).

دغه وروستي فعلي شکلونه د معناوو له پلوه د پورتنيو فعلي شکلونو سره پوره توپير لري، لکه:

ځلمی ترسيند پوري وزي.

دی خپل آس په ونه پوري تړي.

دی خپل ملګری پوري وهي.

ځلمی پوری خاندي.

۲ـ پرې د (پرې) مختاړي،چي د فعلونو سره استعمال سي د يوه فعل څخه بل فعل جوړوي او معنايې بدلوي. که چيري د (پرې) مختاړي را وزي (وتل) ـ کوي (کول) ـ باسي ـ ايستل ـ ښوول د کليمو سره استعمال سي، ددغو کلمو معناوي بدلوي او ددغو کلمو څخه نوري کلمې لاس ته راځي،لکه : پرې وزي(پرې وتل) ـ پرې کوي(پرې کول) ـ پرې باسي ـ پرې ايستل ـ پرې ښوول . په پورتنيو مثالونو کي د لومړي ګروپ او دوهم ګروپ د مثالونو د معناوو ترمنځ ځرګند معنوي توپيرونه ليدل کېږي.

۳ـ کښې: همدارنګه د (کښې) مختاړي،چي دفعلونو سره استعمال سي د فعلونو معنا بدلوي او نوي فعلي شکلونه جوړوي،لکه

وتل ـ کښېتل

کښل ـ کښېکښل

ايستل ـ کښې ايستل

۴ـ ننه : دا مختاړي هم د نورو مختاړو په شان د فعلونو معناوي بدلوي او نوي فعلي شکلونه جوړوي، لکه:

وتل ـ ننوتل

ايستل ـ ننه ايستل

او داسي نور...

دلته يوه يادونه ضروري ګنم.

اول داچي دغه پورتني مختاړي په پښتو ژبه کي د ډېرو لږو افعالو سره استعماليږي او د هر فعل سره نه سي استعمالېدای.

دوهم داچي په پښتو ژبه کي ځيني نور دغسي شکلونه هم سته(لکه: پوري ـ پرې ـ کښې)چي مختاړي ئې نه سو بللای،ځکه دغه شکل نور نحوي وظايف اجرا کوي،لکه:

په دې کتاب کښې ډېري نيمګړتياوي ليدل کېږي.

دی زما سره تر ښوونځی پوري ملګری و.

په دې کتاب کي داسي ټکي،چي پوهېدل پرې ايستل کښې ايستل...

په دغسې حالتونو کي (کښې ـ پوري ـ پرې)مختاړي...

بلکه د (څخه ـ تر ـ د ـ له پاره ـ باندي ـ ځيني...)...

چي په پښتو ژبه کي د ادات د تورو يا د ارتباط د تورو په نامه ...

تورو پر ګرامري کتګوريکي خصوصيتونو به پرخپل ځای و...

په پښتو کي ځيني نور فعلي مختاړي هم سته، چي د وظيفي له مخه د (پوري ـ پرې ـ ننه ـ کښې) سره پوره توپير لري او هغه مختاړي دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(و)، (را ـ در ـ ور).

۱ـ و: که چيري دغه مختاړي د فعلونو سره راسي، نو د فعلونو څخه نور نوي فعلونه نه جوړوي، بلکي يوازي د فعلونو معناوي مشخصه کوي، لکه:

لوست ـ ولوست

خوړ ـ وخوړ

کوت ـ وکوت

خوت ـ وخوت

۲ـ را – در – ور: دا مختاړي د خپلو بېلو بېلو خصوصيتونو او معناوو له پلوه هم د (و) او هم د (پوري ـ پرې ـ ننه ـ کښې) د مختاړو سره فرق لري. کله،چي دغه مختاړي په تشريحي ډول وڅېړل سي، نو داسي څرګنديږي،چي دغه مختاړي د يوې خوا په ځينو ترکيبونو کي د ضميرونو وظيفه اجرا کوي او د بلي خوا د فعلي مختاړو په حيث استعماليږي. اوس د نوموړو (را ـ در ـ ور) شکلونو د دوه اړخيزو خصوصيتونو د توضيح له پاره ځيني مثالونه راوړو:

دا مسئله پخوا هم را معلومه وه.

دا کتاب مي در وباخښه.

کتاب مې درښوولی و.

څه به ورپېښه سوې وي،چي وخنډېدی.

ته ډېره راباندي ګرانه يې.

په دغو مثالونو کي په واضح ډول سره ليدل کېږي،چي (را ـ در ـ ور) د ضميرونو په حيث استعمال سوي دي.

مګر د بلې خوا د پښتو ژبي څخه ډېر داسي مثالونه هم راوړای سو،چي (را ـ در ـ ور) شکلونه پکښې استعمال سوي وي،خو د خصوصيتونو او معناوو له پلوه د ضميرونو په ډول نه وي، لکه:

لمر را وخوت ورځ سوه.

د تګ ورځ رانږدې کېږي.

زه درغلم،خو ته مي ونه لېدې.

پر غليم ورتلل.

ستا(زما ـ دده ـ ددې ـ د دوی ـ زموږ ـ ستاسي) په ژوندکي ستر تحول راغلی دئ.

په دغو پورتنيو مثالونو کي داسي شواهد ليدل کېږي،چي (را ـ در ـ ور) ضميرونه وبولو. همدارنګه ددې موضوع د ښه توضيح له پاره به ځيني نور داسي مثالونه راوړو:

رانيول ـ راوړل ـ ور وړل ـ را کول ـ درکول ـ ورکول ـ را رسيدل ـ درتلل ـ راستنول ـ ورختل...

په دغو پورتنيو شکلونو کي (را ـ در ـ ور) د ضميرونو په حيث نه دي استعمال سوي، بلکي په ټولو فعلي شکلونو کي د فعل کار او عمل (پروسه) خوا اوسمت ښيې او مختاړي (پريفکسونو) په شکل راغلي دي.

دغه مختاړي سربېره پردې د فعل سمت او خوا ښيې، ددوی په راوړلو سره ځيني کلمې خپلي پخوانۍ معناوي بيخي بدلوي،لکه:

وړل ـ را وړل

نيول ـ را نيول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول ـ را کول

نو که چیري دا ومنو،چي (را ـ در ـ ور) په پورتنیو مثالونو کي پریفکسونه دي، نه ضمیرونه، نو ددې ادعا د اثبات له پاره دا هم زیاتولای سو،چي :

۱ـ ضمیرونه د مصدرونو سره د مختاړي په حیث نه راځي.

۲ـ د ضمیرونو یو عمومي خصوصیت دادی،چي د نومونو پر ځای د تکرار د لیري کولو په مقصد استعمالیږي.

۳ـ مصدرونه د نومونو وظیفه اجرا کوي(په دې برخه کي دمصدر بحث ته رجوع وکړی).

که چیري(را ـ در ـ ور) په پوره ډول سره د ډېرو موادو پر اساس په ژبه کي و څېړل سي، کېدای سي،چي ځیني نور معنوي او وظیفوي اړخونه ئې هم څرګند سي او د تحقیق نني اصول هم دا ایجاب وي،چي په ژبنیو څېړنو کي باید هر ژبنی غړی په بېلو بېلو ترکیبونو کي وکتل سي، ترڅو چي ټول معنوي اړخونه ئې په پوره ډول سره څرګند سي، خو ددغو څو مثالونو په راوړلو سره دغه نتیجه لاس ته راځي،چي(را ـ در ـ ور) سربیره پردې،چي نور معنوي اړخونه لري د فعلونو سره د مختاړو په حیث هم راځي او فعلي مختاړي ئې بللای سو.

دشکل کتګوري

په پښتو کي د مطلق او استمرار فعل د شکل موضوع د یوې خوا ډېره پیچلي او مغلقه ده او د بلي خوا تر اوسه پوري ددې مسئلي هر اړخیزي څېړني ته پوره پاملرنه نه ده سوې. شکل د یوه عمل د اجراء هغه خصوصیت ښیې،چي د فعل په واسطه څرګندیږي. دا په دې معنا چي شکل د افعالو د دوام تکرار او یا نه دوام او نه تکرار خصوصیتونه ټاکي، ددې خصوصیت له پلوه دپښتو ژبې په فعلونو کي د مطلق او استمرار کتګوري څرګندیږي، استمراري فعل هغه فعل ته وایې،چي د یو عمل د کېدو یا کولو دوام یا تکرار ښیې.[۲] [۳]

اوهغه فعل،چي د یوه عمل دکېدو او یاکولو تکرار نه ښیې د مطلق فعل په نامه یادیږي.

په پښتو ژبه کي د شکل د کتګوریکي خصوصیتونو د څرګندلو له پاره یوازي یوه ګرامري علامه سته او هغه علامه د (و) مختاړی دی،چي د فعلونو د شکل د کتګوریکي خصوصیتونو د توپیر له پاره استعمالیږي.

اوس به د استمراري او مطلق فعل د کتګوریکي خصوصیتونو د توپیر له پاره یو څه مثالونه راوړو:

۱ـ د (و) د مختاړي په راوړلو سره د ځینو استمراري فعلونو څخه مطلق فعلونه جوړیږي،لکه:

استمراري	مطلق
خوت	وخوت
کوت	وکوت
اورېده	واورېده
لیکه	ولیکه
خوړ	وخوړ

او داسي نور...

په دغو پورتنیو فعلونو کي یوازي د (و) په راوړلو سره د استمراري فعل څخه مطلق فعل جوړسوی دی په استمراري شکلونو کي بل هیڅ ډول تغیر نه دی راغلی.

[۲] زیری جریده،۱۳۵۴ل کال،۴ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بله داچي استمراري او مطلق شکلونه د يوې لغوي ريښې څخه جوړ سوي دي.

څرنګه چي په پښتو ژبه کي فعلونه د جوړښت له پلوه مختلف خصوصيتونه لري، نو د استمراري فعلونو څخه د مطلقو فعلونو جوړول هم په بېلو بېلو ډولو دي،چي ځيني مثالونه به ئې دلته راوړو:

۲ـ دا هغه ګروپ فعلونه دي،چي د مطلق فعل د څرګندولو له پاره د استمراري فعل سره د (و) فعلي مختاړي راځي او د استمراري فعل څخه مطلق فعل جوړيږي. په دغه ګروپ فعلونو کي استمراري فعل او مطلق د شکل په لحاظ کوم ورته والی نه سره لري او هم د معنا له پلوه د يوه لغوي بنسټ نښه نه پکښې ليدل کېږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
کارکېده	کار وشو
تلی	ولاړ

او داسي نور...

۳ـ دريمه ډله هغه فعلونه دي،چي د مطلق فعل د څرګندولو له پاره د استمراري فعل سره د (و) فعلي مختاړي نه راځي،بلکي يوازي په شکل کي ئې يو څه تغير پېښيږي په دغه ډله استمراري او مطلقو فعلونو کي د معنا په لحاظ د يوه لغوي بنسټ د اشتراک نښې ليدل کېږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
بيوه	بوت
را کاوه	راکړ

او داسي نور...

۴ـ څلرمه ډله: هغه فعلونه دي،چي د مطلق فعل د جوړولو له پاره د استمرار فعل سره د (و) فعلي مختاړی را وړل کېږي،خو په دې ډله فعلونو کي د استمراري فعل او مطلق فعل ترمنځ هم د شکل او هم د لغوي بنسټ له پلوه څه ناڅه اشتراک ليدل کېږي،لکه:

استمراري	مطلق
کاوه	وکړ

۵ـ پنځمه ډله هغه فعلونه دي،چي مطلق فعل داستمراري فعل څخه بې د (و) د مختاړي د راوړلو څخه جوړيږي. ددغي ډلي فعلونو د استمرار او مطلقو فعلونو ترمنځ نه د لغوي بنسټ له پلوه کوم اشتراک ليدل کېږي او نه هم د شکل په لحاظ لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
پورته کېده	پورته سو
مړېده	موړ سو

او داسي نور...

٦ـ په هغو فعلونو کي،چي د فعل د معنوي ويش په برخه کي ددريم ګروپ په نامه يادسوي وو د استمراري فعل څخه د (و) د مختاړي په راوړلو سره مطلق فعل جوړيږي او د فعلونو په شکل او لغوي بنسټ کي کوم تغير نه پېښيږي لکه:

ده خندل	ده وخندل
ده ژړل	ده و ژړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ټوخل	ده وټوخل
ده لامبل	ده ولامبل

او داسي نور...

۷ـ کله کله د ټولو پورتنیو ډولونو په خلاف د استمراري فعل څخه مطلق فعل داسي جوړیږي، لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
و وړ	یو وړ
وررووست	وروست

۸ـ خج: په پښتو ژبه کي د کلمو خج د موقعیت په لحاظ متحرک دی، خج په ځینو کلمو کي پر لومړي سیلاب، په ځینو کلمو کي پر منځني او په ځینو کلمو کي پر وروستي سیلاب راځي. د خج متحرک والی کله کله د کلمو د گرامري معناوو د بدلون سبب گرځي، سربیره پردې کله کله د خج د موقعیت پر اساس استمراري او مطلق فعلونه سره بېلیږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
(خج پر وروستي سیلاب)	(خج پرلومړي سیلاب)
پو ري وتل	پوري وتل
پوري اېستل	پوري اېستل
پوري وهل	پو ري وهل
پرې ښوول	پرې ښوول
پرې اېستل	پرې اېستل
کښېوتل	کښېوتل
کښېکښښوول	کښېکښوول، او داسي نور...

سربیره پر دې کله کله په ځینو ترکیبونو د استمراري او مطلق فعل د شکل او خصوصیت د ټاکلو په برخه کي د(څو واره) او (څو ځله) شکلونه هم مهم رول لري.

دکلام د نورو اجزاوو څخه د فعل جوړېدنه

په پښتو ژبه کي سربیره پردې،چي د مختاړو په مرسته د ځینو فعلونو څخه نور فعلونه جوړیږي، د کلام د نورو اجزاوو څخه هم ځیني فعلونه جوړېدای سي.

۱ـ د صفتونوڅخه:

صفت	فعل
کوږ	کږوي(کږول)
تریخ	تریخوي(تریخول)
زوړ	زړوي(زړول)
موړ	مړوي(مړول)
تریخ	تریخیږي(تریخېدل)
کوږ	کږیږي(کږېدل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوړ زړیږي(زړیدل)

او داسي نور...

۲ـ د صفتونو په شان د ځينو نومونو څخه د فعلي وروستاړو په زياتولو سره فعلي شکلونه جوړيږي،لکه:

اسم	فعل	
ژړا	ژړوي(ژړول)	
خندا	خندوي(خندول)	
گته	گټي(گټل)	
سپما	سپموي(سپمول)	
نڅا	نڅوي(نڅول) نڅا	نځیږي(نځېدل) ، او داسي

نور...

د ژبو مارفولوژيکي ويش

د نولسمي پيړۍ په ژبپوهنه کي سربيره پر نسبي ويش، ژبي په مارفولوژيکي لحاظ هم پر بېلو بېلو گروپونو ويشل سوي دي. د مارفولوژيکي ويش فرقونه له نسبي ويش څخه په دې کي دي، چي په نسبي ويش کي د مقايسوي ـ تاريخي ميتود په رڼا کي ژبي د ورته والي او بېلتون، د پيدايښت، بدلون او تاريخي تکامل له پاره پربېلو بېلو کورنيو او گروپونو ويشل کېږي او هم په دې ويش کي د مقايسوي موادو انتخاب اختياري کار نه وي، مگر په مارفولوژيکي ويش کي د ژبو تاريخي تکامل او پيدايښت په نظر کي نه نيول کېږي او ژبي يوازي د اوسني جوړښت له پلوه سره پرتله کېږي او پر بېلو بېلو مارفولوژيکي گروپونو ويشل کېږي، چي په دې اساس کېدای سي داسي ژبي په يوه گروپ کي راسي، چي په نسبي او تاريخي لحاظ يو له بله هيڅ اړيکي نه سره لري او هم په دې ويش کي هغه مواد چي د ژبو په مقايسه کښي د معيارونو په حيث ټاکل کېږي اختياري دي. په مارفولوژيکي ويش کي د ژبو کمي ويش د معيارونو د ټاکلو د شمېر سره متناسب ارتباط لري مثلاً : که چيري د ژبو په مقايسه کي د معياري موادو په حيث يوازي يو فونټيکي معيار ـ د شونډيزو او غير شونډيزو واولونو متقابل موجوديت او يا نه موجوديت وټاکل سي، نو ددې معيار له مخي د نړۍ ټولي ژبي پر دوو گروپونو ويشل کېدای سي.[2]

يو هغه گروپ چي په هغه کي دا پرنسيپ صدق کوي او بل هغه گروپ چي په هغه کي دا پرنسيپ صدق نه کوي. په هره اندازه چي د ژبو په ويش کي د ټاکلو معيارونو شمېر زياتيږي په هم هغه اندازه د نړۍ په ژبو کي ډېر مارفولوژيکي گروپونه منځ ته راځي.

د نولسمي پيړۍ په ژبپوهنه کښي ژبي د مارفولوژيکي جوړښت له مخي پر درو گروپونو ويشل سوي دي: مجردي، نه بدليدونکي او بدليدونکي ژبي. مجردي هغه ژبي(چيني، تيبتي، برمايي...) گڼل کېږي، چي کلمې يې په گرامري لحاظ ثابته بڼه لري او د جملو په منځ کي کومکي توري ، د کلمو ترتيب او غاړه (intonation) د گرامري روابطو وظيفه اجرا کوي. د نه بدليدونکو ژبو په گروپ کي (ترکي، جاپاني...) هغه ژبي شامليږي، چي په جمله کي د کلمو گرامري روابط د وروستاړي په واسطه ښوول کېږي، خو دومره خبره ده، چي له يوې خوا د کلمو په تصريفي شکلونو کښي د کلمو اصلي غړي نه اوړي او خپل اصلي حالات په بېلو بېلو کتگوريو کښي ساتي او له بلي خوا مختاړي او وروستاړي هم په مختلفو حالتونو کي

---

[2] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۹ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل شکلي او معنوي استقلال نه بايلي (مثلاً په good او good+ness کي). په پښتو کي هم ددې ډلي ژبو ځيني مشخصات ليدل کېږي لکه : تور ـ تور+والی، سور- سور+والی، ښه ـ ښه +والی چي په دې مثالونو کښي د کلمو اصلي غړي (تور، سور، ښه) او هم وروستاړي (والی) نه بدليږي او خپل معنوي او شکلي حالت ساتي.

د بدليدونکو ژبو په ډله کي اکثره پوهان ايندو اروپايې او سمتي ژبي داخلوي.

د بدليدونکو ژبو کښي د کلمو گرامري اشکال د مختاړو، وروستاړو او سوفکسونو په مرسته جوړيږي مختاړي، وروستاړي او سوفکسونه يوه ټاکلي معنا نه لري، بلکي اکثره هر يو په يوه وخت کښي کولای سي، چي څو مختلفي گرامري معناوي افاده کړي. په دې ژبو کي د نه بدليدونکو ژبو په خلاف مختاړي، وروستاړي، سوفکسونه او د کلمو اصلي مورفيمونه يو په بل کي سره ننوتي او په بېلو بېلو گرامري کټگوريو کي مختلفه بڼه غوره کوي(depth – deepکور ـ کره). د پورتنيو تشريحاتو د توضيح له پاره به د پښتو ژبي ځيني مثالونه راوړو. په پښتو کي د (a) وروستاړی څو مختلفي گرامري معناوي افاده کولای سي . د خندا، ژړا او غوا په کلمو کښي نوموړي وروستاړی په عين وخت کښي دوې معناوي ښرگندوي:

١ ـ مؤنث.

٢ ـ مفرد.

مگر د بوډا په کلمه کي بيا خپلي پخوانۍ معنا وي نه ساتي. په دې کلمه کښي هم دوې معناوي لري يوه د مذکر او بله د مفرد. همدارنگه (پوري) د مختاړي په حيث په بېلو بېلو کلمو کښي خپله اصلي معنا بدلوي لکه: په (پورې+وتل) او (پوري+ تړل) کي

په دې مثالونو کښي نه يوازي داچي د (پوري) معنا په (پوري وتل) او (پورې تړل) کي يوه نه ده او فرق سره لري، بلکي د (پوري وتل) په کلمه کي اصلي غړي (وتل) هم خپله پخوانۍ معنا بايلي.

د اوولسمي ـ اتلسمي پ. په ژبپوهنه کي پوهانو د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي څه څېړني کړي، خو دغو څېړنو په اوولسمه پ. کي د يوه دسپلين بڼه غوره کړي ده. فريد ريچ ښليگل(١٨٠٨) په دې عقيده وو، چي د نړۍ ټولي ژبي د گرامري جوړښت له پلوه پر دوو گروپونو ويشل کېږي: نه بدلېدونکي او بدليدونکي ژبي ، مگر د مقايسوي ـ تاريخي ميتود د انکشاف سره سم ژبپوهانو ته دا سوال پيدا سو، چي که چيري د نړۍ ژبي پر دوو گروپونو وويشلې سي، نو چيني ژبي ته به په کوم گروپ کي ځای ورکړل سي، ځکه دا ژبه د مارفولوژيکي جوړښت له پلوه ددې دوو گروپونو سره ستر توپيرونه لري. په همدې اساس په ١٨١٨ کي د فريد ريخ ښليگل ورور افگست ښليگل په نوموړي ويش کي څه اصلاحات راوړي او وايې چي ټولي ژبي بايد پر درو گروپونو وويشل سي: مجردي، نه بدليدونکي او بدليدونکي ژبي بيا په خپل منځ کي پر دوو ډلو ويشل کېدای سي: تحليلي او غير تحليلي په ١٨٢٢ م کال کي وگومبلدت ژبي پر څلورو گروپونو ويشي يعني په پخواني ويش کي يو بل گروپ ور زياتوي، چي د نيم تحليلي په نامه ياديږي . ماکس ميولر(١٨٢٣ ـ ١٩٠٠) په دې عقيده وو چي د ژبو د مارفولوژيکي ويش او د ټولني د اقتصادي او اجتماعي تکامل ترمنځ مستقيم ارتباط موجود دی په همدې اساس دئ مجردي ژبي د هغو خلکو ژبي بولي چي د ابتدايې بشري ټولني په مرحله کي ژوند کوي او ددوی ترمنځ اجتماعي روابط يوازي او يوازي پر کورنيو بنادي. دی په وروستي تحليل کي دې نتيجي ته رسيږي، چي په دې ډله ژبو کي دومره قدرت نسته، چي ليکونکی دي وکړای سي ددې ژبو په مرسته کوم علمي اثر وليکلای سي نه بدليدونکي ژبي د کوچي ژوند د تاريخي مرحلي محصول او بدليدونکي د هغو خلکو ژبي دي، چي له دې ټيټو تاريخي مرحلو څخه تېري سوي او نوي متکامل دولتي سيستم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څرګنده ده، چي د ژبو ګرامري جوړښت د اقتصادي، اجتماعي او تاريخي مرحلو له پلوه څېړل او يوې ژبې ته ښه اوبلي ته ټيټه ويل غير علمي کار دئ. د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي دا ډول تحليل سړي ته د واقعيتونو صحيح تشريح او حل نه سي ورکولای، بلکي برعکس سړی ګمراه کېږي او له واقعيته ئې باسي، ځکه هغه څه چي يو ليکوال ئې د بدليدونکو ژبو په واسطه ليکلای او څرګندولای سي همدغسي د مجردو ژبو ويونکي هم په خپله ژبه هر ډول مفاهيم په پوره ډول افاده کولای سي.

داچي بدليدونکي ژبي متکاملي او مجردي او نه بدليدونکي ژبي غير متکاملي دي کوم علمي اساس نه لري، ځکه دا فرقونه يوازي په ګرامري جوړښت پوري اړه لري مجردي اونه بدليدونکي ژبي هم پرخپل پخواني ابتدايې حال نه پاتيږي او د ننه په خپل سيستم کي تکامل کوي او د ژبو تکامل هم په دې کي نه دی، چي حتمي دي ګرامري روابط د مختاړو او وروستاړو په واسطه افاده سي. د نولسمي پ. عالم د ناتوراليزم د مکتب (په ژبپوهنه کي) مؤسس ا. ښليخر(۱۸۲۱ ـ ۱۸۶۸) چي له يوې خوا د نولسمي پ. د طبيعي علومو د انکشاف خصوصاً (داروين) او له بلي خوا د هيګل د ديالکتيک تر تاثير لاندي راغلی د ژبو د مارفولوژيکي ويش مسئله د تکامل د تيوری له مخي ترڅېړني لاندي نيسي.

ا.ښلخر د خپلو څېړنو په نتيجه کي د ژبي د ماهيت او مشخصاتو په برخه کښي درې اساسي ټکي ټاکلي :

۱ ـ ژبه يو طبيعي اورګانيزم دی او د ژوندانه او انکشاف قوانين ئې همغه قوانين دي کوم، چي د طبيعت د ټولو ژونديو اورګانيزمونو په برخه کښي صدق کوي.

۲ ـ په همدې اساس ژبپوهنه د طبيعي علومو له ډلي څخه يو علم دئ.

۳ـ د ژبو په څېړنه کي بايد د هغو ميتودونو څخه کار واخيستل سي کوم چي د طبيعي علومو پوهان د حيواناتو او نباتاتو په څېړنه کښي استفاده ځني کوي.

(هيګل د خپل مشهور منطق شروع د ديالکتيک په دې اساسي مرحلو کوي: د ديالکتيک اوله مرحله هستي ده او دا د تائيد (these) مرحله ده مګر که موږ د هستي مجرد او خالص مفهوم تحليل کړو د نيستی مفهوم تري راولاړيږي او د هستی تائيد ځان په خپله نفي کوي او فکر ديالکتيک په دوهمه مرحله کي داخليږي، چي هغه د ترديد او نفي مرحله ده antithese ددې تائيد او ترديد له تصادم څخه يوه دريمه مرحله راوزي، چي هغه دمنفي او مثبت ترکيب دی synthase يعني د هستی او نيستی له تصادم څخه يو دريم ترکيبي حقيقت منځ ته راځي........).

ا. ښليخر د ژبو په مارفولوژيکي ويش کي د هيګل دياليکتيکي قوانين (چي وايې د هر شي په موجوديت کي درې مرحلي ليدل کېږي these, antithese, synthese تطبيقوي او وايې چي ژبي هم په خپل تکامل(يعني بيالوژيکي تکامل) دغسي درې مرحلي تېروي مجردي نه بدليدونکو د نه بدليدونکو ژبو د انکشاف او تکامل په نتيجه کي منځ ته راغلی دئ. ددې نظريو په ترځ کي يوې داسي فيصلي ته رسيږي : څرنګه چي د ژبي هم لکه ژوندي موجودات زيږي، بلوغ ته رسي او په پای کي زړيږي او مري.

نو په همدې اساس مجردي ژبي د ژبو د طفوليت مرحله، نه بدليدونکي د بلوغ مرحله او بدليدونکي د زړښت او انحطاط مرحله ده.

۱ ـ د ژبي تکامل دې ته نه وايې، چي مجردي ژبي دي په نه بدليدونکو ژبو او نه بدليدونکي ژبي دي په بدليدونکو ژبو بدلي بدلي سي، ځکه دا به سمه نه وي، چي سړی هغه ژبي چي په خپل جوړښت کي د کلمو سره مختاړي او وروستاړي ونه لري غير متکاملي وبولي او د ژبو په تکامل کي د ابتدايې مرحلي په حيث ورته قايل سي او هغو ژبو ته چي ګرامري روابط ئې د مختاړو او وروستاړو په مرسته افاده کېږي متکاملي ووايې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ ـ هره ډله ژبې که مجردي وي او که بدليدونکي او يا بدليدونکي د ننه په خپل سيستم کي تکامل کوي اود تکامل قوانين ئې بايد د ننه په هر سيستم کي په جلا ډول ولټول سي نه د باندي له سيستمه، د چيني ژبې(مجردي ژبې) تکاملي سير بايد په خپله د چيني ژبې په تاريخ کي وسپړل سي نه داچي د چيني ژبې تکاملي سير د انګليسي ژبې په تاريخ کي ولټول سي. ننني چيني ژبې هغه ساده او ابتدايي شکل نه لري، کوم چي زرکاله پخوا ئې درلود او دا قانون د ټولو ژونديو ژبو په برخه کي صدق کوي پښتو، روسي، انګليسي او نورو ټولو ژبو همداسي ابتدايي او ساده شکلونه درلودل، چي له اوسني وخت سره نه مقايسه کېږي، داځکه چي ژبه يوه اجتماعي زېږنده (پديده) او د ټولني د افهام او تفهيم وسيله ده او د ټولني د تکامل سره سم وده او انکشاف مومي. هر مطلب چي نن ورځ په پښتو، روسي او انګليسي (چي د نه بدليدونکو او بدليدونکو ژبو په ګروپ پوري اړه لري) کي افاده کېداى سي همدغه شان چيني ژبه (چي په مجرد ګروپ پوري اړه لري) د هر ډول فکر د څرګندوني پوره استعداد لري.

له ډېري مودي راهيسي پوهان په دې هڅه کي وو، چي ثابته کړي، چي ژبه کټ مټ يو داسي اورګانيزم دى، لکه حيوان او نبات او د ژبو منځ ته راتګ او تکامل هم د هغو طبيعي قوانينو پر اساس منځ ته راځي، دکومو پر اساس چي نور ژوندي موجودات زېږي او انکشاف کوي يعني ژبه زېږي، د بلوغ مرحلي ته رسيږي او په پاى کي زړيږي. د ژبې دغسي تحليل خصوصاً په نولسمه پ. کي زيات عموميت پيدا کوي. ددې علت هم دادى، چي په نولسمه پ. کي طبيعي علوم زياتو موفقيتونو ته رسيږي، مګر د ژبې په باره کي دا ډول قضاوت، چي ژبه کټ مټ داسي يو اور ګانيزم دى لکه حيوان او نبات څېړونکي ته د واقعي او حقيقي پېښو سمه تشريح او حل نه سي ورکولاى، بلکي برعکس ئې له واقعيته لېري کوي، ځکه ژبه د انساني ټولنو د راشى او درشى تماس او معاشرت مهمه وسيله ده. بې له ژبې بشري رابطه او معاشرت ناممکن دي او بې رابطي او تماس نه په خپله انسان وجود لري او نه ټولنه، بې له ژبې تفکر هم ناممکن ښکاري يعني د ژوند او واقعيت درک او په خپله د انسان مفهوم بې ژبې په يوه تپه تياره کي را ايساريږي.

ژبه يوه اجتماعي پديده ده او د باندي له انسانه او ټولني منځ ته نه سي راتلاى، نو په همدې اساس د ژبې د ماهيت او تکامل څېړنه د باندي له انسانه علمي ارزښت نه لري ددې ټولو خبرو څخه دې نتيجي ته رسيږو چي: ژبه نه طبيعي پېښه ده او نه بيالوژيکي د ژبې موجوديت او انکشاف په هيڅ ډول د طبيعي قوانينو تابع نه ګڼل کېږي او هغه طبيعي قوانين د کومو پر اساس چي حيوانات او نباتات منځ ته راځي او تکامل کوي د ژبې د ماهيت او ودې په برخه کي عملي کېداى نه سي.

د شلمي پ. په ژبپوهنه کي هم ځينو پوهانو کوښښ کړى، چي د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي مشخص علمي معيارونه وټاکل سي او د پخواني ويش نيمګړې خاوي پوره کړي ښه مثال ئې د امريکا د مشهور عالم اډوارډ سپير مارفولوژيکي ويش ګڼلاى سو.

اډوارډ سپير په خپل کتاب «ژبه ـ ۱۹۲۱» کي د ژورو علمي څېړنو په ترڅ کي دې نتيجي ته رسيدلى، چي ټولي ژبې د ګرامري جوړښت له پلوه پر ۲۱ ګروپونو ويشل کېداى سي. د مارفولوجيکي ويش يو لوى مشکل دادى، چي د هغو معيارونو انتخاب د کومو پر اساس چي ژبې پر بېلو بېلو مارفولوژيکي ګروپونو ويشل کېږي اختياري کار دئ او کوم معين او ټاکلي پرنسيپونه په دې برخه کي نسته، نو ځکه يو عالم د خپلو ټاکلو معيارونو پر اساس ژبې پر دوو ګروپونو او بل ئې د خپلو ټاکلو پرنسيپونو له مخي پر درو، څلورو او داسي نورو ګروپونو ويشي . له بلې خوا که يوه ژبه له يوه پلوه وڅېړله سي په يوه ګروپ او که له بل اړخ څخه ورته ځير سو نو بيا په بل ګروپ کي داخليداى سي، مثلاً مخکي مو وليدل، چي په پښتو ژبه کي دګرامري جوړښت په لحاظ هم د نه بدليدونکو او هم د بدليدونکو ژبو خصوصيات سته او همدارنګه اکثرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهانو ایندو اروپایې او سیمتي ژبې چې په خپلو منځونو کې ستر گرامري او مارفولوژیکي اختلافونه لري بیا هم په یوه گروپ کې راوړي دي.

ددې له پاره چې مارفولوژیکي ویش یو علمي ارزښت پیدا کړي او پر سمو پرنسیپونو بنا وي، نو د ا. ا. ریفرماتسکي د نظریې په تائید باید دوې اساسي مسئلې په نظر کې ونیول سي:

۱ ـ ښه به دا وي، چې د ژبو په مارفولوژیکي ویش کې د هغو ژبو گرامري جوړښت سره پرتله سي، چې په تاریخي لحاظ په یوې کورنۍ پورې اړه لري او د یوې کورنۍ غړي بلل کېږي، ځکه په مارفولوژیکي ویش کې یوازې د تشریحي میتود له پلوه د ژبو گرامري جوړښت سره مقایسه کول کافي نه گڼل کېږي او سربیره پر دې باید د مقایسوي ـ تاریخي میتود څخه هم پوره استفاده وسي او د مقایسوي ـ تاریخي میتود څخه په دې برخه کې هغه وخت لازمه گټه اخیستلای سو، چې زموږ مقایسه د یوې کورنۍ پر ژبو بناء وي.

۲ـ په مارفولوژیکي تشریح کې به بده نه وي، چې په ښې ډول د هرې ژبې ټول مارفولوژیکي خصوصیات و څېړل سي، خاص او عام قوانین ئې وټاکل سي. دغسې څېړنه به له گټو څخه خالي نه وي. له یوې خوا د پردیو ژبو د زده کړې له پاره منظم درسي مواد ترتیبیدای سي او له بلې خوا د ترجمې (خصوصاً ماشیني ترجمې) په برخه کې پوره اسانتیاوې برابریدای سي.

فرازیالوژي او سبکي علامې

فرازیالوژي(۱):

د روسي ژبې ژبني اصطلاحات د څېړنو اوږد تاریخ لري او حتی په هغو قاموسونو کې، چې په اوولسمه پېړۍ کې خپاره سوي دي ژبني اصطلاحات پکښې را غونډ سوي دي.[۵] [۲]

همدارنگه د روسي ژبې معاصر قاموسونه هم د ژبنیو اصطلاحاتو له پلوه خورا غني دي سربیره پردې، چې ژبني اصطلاحات په قاموسونو کې ثبت سوي دي، د روسي او شوروي دورو ژبپوهانو په دې برخه کې زیاتې علمي څېړنې کړې دي، چې د دوی د تحقیقاتو په نتیجه کې فرازیالوژي اوس د ژبپوهنې د یوې مستقلې څانگې حیثیت غوره کړی دئ. د غربي اروپا او امریکا په ژبپوهنه کې دې موضوع ته تر اوسه پورې پوره پاملرنه نه ده سوې. ا . و. کونین په خپل هغه اثر کې، چې د (انگلیسي ژبې فرازیالوژي) نومیږي داسې لیکلي چې: «د غربي اروپا او امریکا په ژبپوهنه کې د فرازیالوژۍ د تصور په برخه کې تر اوسه پورې کوم خاص اثر نه دئ لیکل سوی، سره له دې چې د دوی په قاموسونو کې ژبني اصطلاحات ډېر راغونډ سوي دي».

په دې څه وروستیو کلونوکې په شوروي ژبپوهنه کې ډېر آثار خپاره سوي دي، چې د ژبنیو اصطلاحاتو بیل بیل اړخونه پکښې څېړل کېږي، خو سره له دې هم د ژبنیو اصطلاحاتو ځینې مسئلې لا تر اوستنې او لاینحه پاته دي. د ژبنیو اصطلاحاتو د وېش (کلاسیفیکیشن) او په قاموس کې د هغو د ثبتولو په برخه کې بیلې بیلې نظریې لیدل کېږي.

دفرازیالوژي په تیوریکه سپړنه کې د اکادیمیک و. و وینگرادف څېړنو مهم رول لوبولی دئ. ژبني اصطلاحات د معنوي جوړښت له پلوه د وینگرادف په آثارو کې پر درو گروپونو ویشل کېږي:

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۳گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ په لومړي ګروپ کي هغه ژبني اصطلاحات داخليږي، چي معنايي د ترکيب د اجزاوو د معناوو څخه لاس ته نه راځي او اصطلاحي معنا د ترکيب د اجزاوو پر معنا متکي نه وي لکه (د پښتو ژبي دغه ژبني اصطلاحات: په سترګو نتوتل، پرسپين ډاګ غابښ وتل...) په دوهم ګروپ کي هغه ژبني اصطلاحات راځي، چي اصطلاحي معنايې د ترکيب د اجزاوو پر مجموعي معنا متکي وي لکه (د پښتو ژبي دغه ژبني اصطلاحات: د پايځي رګ پالل، هر سړی پرخپله ټکي ور اړوي. دی د کراستي ملا بند دئ، پر بدو اوښتل ...).

۲ـ په دې ډله ژبنيو اصطلاحاتو کي هغه ژبنی اصطلاحات راځي، چي اصطلاحي معنايې په تحليلي ډول د ترکيب د ټولو غړو د معناوو سره ارتباط لري، لکه (د پښتو ژبي دغه ژبني اصطلاحات: پښه اړول، باڼوپر باڼو اېښوول، اوږه کښل، بکړی د سره لوېدل ...).

د وينګرادف دغه ويشل دا . و. کليتنينه، ا . پ . مردو بلکه او داسي نور ډېرو ژبپوهانو په آثارو کي تائيد سوي دي. ن . م . ښانسکي هم ژبنيو اصطلاحاتو ته د اکاډيميک وينګرادف له نظره ګوري، خو دی د وينګرادف پر درو ګروپونو يو بل ګروپ هم زياتوي، چي په دې حساب دی د روسي ژبي ژبني اصطلاحاتو پرڅلورو ګروپونو ويشي. دده په عقيده په څلورم ګروپ کي هغه ژبني اصطلاحات راځي، چي که څه هم د ترکيب هر غړی ئې په خپله اصلي معنا استعماليږي او هم د ترکيب عمومي اصطلاحي معنايې د غړو د معناوو مجموعه ده، خو دغه ترکيبونه د استعمال په وخت کي تل خپل ترکيبي شکل ساتي او بي له کوم تغير څخه استعماليږي، چي په همدې اساس دغسي ترکيبونه د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي راتلای سي، لکه (په پښتو ژبه کي دغسي ترکيبونه: د اوبو شين ډنډ، د سينما ټکس ...

ب . ن . ګلوين د ژبنيو اصطلاحاتو د څېړنو په نتيجه کي دې ټکي ته رسيږي، چي په روسي ژبه کي ژبني اصطلاحات پر څلورو ګروپونو ويشل کېږي. د وينګرادف پر ويش يو بل ګروپ هم ور زيات وي، چي د (اډيم) په نامه ئې ياد وي.

په شوروي ژبپوهنه کي د اصطلاحاتو په برخه کي يو بل نظر هم سته، چي د پورتنيو نظريو سره پوره توپير لري او هغه دا چي ددې ډلي ژبپوهانو په عقيده سربيره پر پورتنيو ډولونو ټول هغه ترکيبونه، چي تر يوې اندازې پوري خپل ترکيبي ثبات ساتي او تل د مشخصو ترکيبونو په شکل استعماليږي هم د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي راځي، لکه: متلونه، مقولې او هغه ادبي عبارات، چي عام معروفيت ئې پيدا کړی وي . سربيره پردې د ژبنيو اصطلاحاتو په برخه کي ځيني نوري نظريې هم سته، چي يادونه ئې دلته دومره موزونه نه ښکاري.

سره له دې، چي د ژبنيو اصطلاحاتو ويشنه پر خاصو ګروپونو نسبي بڼه لري او تر ډېره حده پوري د ژبپوهانو په ذهني قضاوت او هغو پرنسيپونو پوري اړه لري، چي ژبپوهان ئې پيروي کوي.

سره له دې ټولو اختلافونو بيا هم په شوروي ژبپوهنه کي د ژبنيو اصطلاحاتو د تشخيص او ويش په برخه کي د اکاډيميک وينګرادف نظر د تائيد وړګڼل کېږي، ځکه چي دده ويش له يوې خوا واقعيت ته نږدې دئ او له بلي خوا ددې خاصو ژبنيو واحدونو د واقعي وېشني په برخه کي زيات امکانات برابروي. د نورو ژبپوهانو په ويش کي اکثره ژبني اصطلاحات او عادي ترکيبونه يا ژبني اصطلاحات، متلونه او مقولي سره ګډيږي او پوره توپير ئې نه سره کېږي. ددغو وروستيو ژبپوهانو نظر کله کله په قاموسونو کي هم منعکس کېږي، مثلاً د شوروي اتحاد د علومو د اکاډيمۍ په قاموس (څلور ټوکه) کي او هم د اوښکوف په مشرح قاموس (څلور ټوکه) کي دغسي عادي ترکيبونه، لکه « ورو، ورو» «لږ، لږ» د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړل سوي دي. دا ترکيبونه ژبني اصطلاحات نه دي، بلکي، لکه څنګه چي په هغه وخت کي ف . ف فرتو ناتف اشاره ورته کړي ده. دا هغه ډول ژبني ترکيبونه دي، چي يوه کلمه دوه واره د يوه مقصد يا يوه عمل د شدت په غرض تکراريږي او عادي ژبني ترکيبونه دي، نه ژبني اصطلاحات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبنیو اصطلاحاتو یوه بله مهمه مسئله، چې تر اوسه تته او لاینحله پاته وه او په قاموسونو کې تر اوسه پوري کوم مشخص پرنسیپ نه دی ورته ټاکل سوی، هغه په قاموسونو کې د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو موضوع ده. په دې برخه کې، چې ژبني اصطلاحات ترکومو کلمو لاندي راوړل سي، قاموس لیکونکي تر اوسه کوم مشترک ټکي ته نه دي سره رسیدلي او په مختلفو قاموسونو کې د بېلو بېلو پرنسیپونو څخه کار اخیستل سوی دئ.

پ . ب . زودین او ک . ا . لیبدیف په دې عقیده دي، چې ژبني اصطلاحات دې د ژبنیو اصطلاحاتو د ترکیب ترهغې کلمې لاندي راوړل سي د کومې سره چې د ژبنیو اصطلاحاتو معنا هیڅ ارتباط نه لري. اس . اي. اوږیگف بیا د خپل قاموس په مقدمه کې لیکي، چې ژبني اصطلاحات دي ترهغو کلمو لاندي راوړل سي، له کومو سره چې د ژبنیو اصطلاحاتو عمومي معنا اړخ نه لگوي. مگر د شوروي اتحاد د علومو د اکاډیمۍ په کوچني قاموس (څلورټوکه) کې بیا یوه ژبنۍ اصطلاح د ترکیب تر ټولو کلمو لاندي د قاموسي مقالو په پای کې په مکرر ډول سره راوړل کېږي، خو یوازي په یوه ځای کې تر هغې کلمې لاندي تشریح کېږي، کومه چې د ژبني اصطلاح معنوي مرکز تشکیلوي. پروفیسر اي. و. رخمانف کوښښ کړی، چې ددغو مشکلاتو د حل له پاره یوه عملي لار پیدا کړي، نو دی د حل لار په دې کې لټوي، چې ژبني اصطلاحات دې پر دوو گروپونو وویشل سي. یو هغه گروپ ژبني اصطلاحات دي، چې عمومي معنایې د ترکیب د کلمو پر معناوو متکي نه وي.

نو په دې اساس (دده په عقیده) د لومړي گروپ ژبني اصطلاحات د کلمو تر هغو معناوو لاندي را وړل کېږي، د کومو سره چې د ژبنیو اصطلاحاتو معناوي اړه لري او دوهم گروپ ژبني اصطلاحات په مستقل ډول د قاموسي مقالې په پای کې راوړل کېږي.

لکه څنگه چې څرگندیږي دغه ټول روشونه په قاموس کې د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو مسئله نه سي حل کولای. ددې خبري د اثبات او د موضوع د وضاحت له پاره به د پښتو ژبې یوه ژبنۍ اصطلاح را واخلو او خبري په پر وکړو. په پښتو ژبه کې (د پایځې رگ پالل) یوه ژبنۍ اصطلاح ده. د زودین، اوږیگف اولیبدیف د نظریاتو پر اساس دا اصطلاح باید ددې ترکیب ترهغې کلمې لاندي راوړل سي د کومې د معنا سره چې ارتباط نه لري، خو دلته دا مشکله ده، چې سړی دي په وپوهیدای سي، چې ددې ژبنۍ اصطلاح معنا د درو کلمو (پایځه، رگ، پالل) له ډلي څخه د کومې یوې د معنا سره ارتباط نه لري، چې ترهغې لاندي ثبت سي.

بله خبره داده چې ژبنیو اصطلاحاتو اصطلاحي معنا نه یوازي دا چې د ترکیب د کلمو د معناوو سره مستقیم ارتباط نه لري، بلکې کله کله هیڅ ارتباط نه لري. که چیري دغسې ارتباط موجود وي نو ژبني اصطلاح نه سو ورته ویلای بلکې، د ژبې یو عادي ترکیب ئې بولو. همدارنگه هغه روش چې د شوروي اتحاد د علومو د اکاډیمۍ د قاموس له خوا وړاندي کېږي موضوع لاهم پیچلې کوي، ځکه (د پایځې رگ پالل) په ژبني اصطلاح کې کومه کلمه پایځه، رگ او یا پالل د معنوي مرکز حیثیت لري. دا څرگنده ده په هغو ژبنیو اصطلاحاتو کې، چې عمومي معنایې د ترکیب د کلمو پرمعناوو متکي نه وي داسې کلمه پکښې نسته، چې هغه دي د معنوي مرکز په حیث وټاکل سي. ددې ټول بحث څخه یوې داسې نتیجې ته رسیږو، چې د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کې باید یو داسې پرنسیپ غوره سي، چې د یوې خوا عملي جنبه ولري اوله بلې خوا د قاموس لیکونکو د ذهني قضاوت دخالت پکښې لږ وي. زما په عقیده یوازیني عملي او غوره پرنسیپ به دا وي، چې په قاموسي مقالو کې دې ژبنۍ اصطلاحات د اصلي کلمو (کومکي توري په ژبنیو اصطلاحاتو کې د اصلي کلمو په حیث نه گڼل کېږي) د الفبا په ترتیب راوړل سي. یعني ژبني اصطلاحات دي تر هغو اصلي کلمو لاندي راوړل سي، کومې چې د ژبنیو اصطلاحاتو د ترکیبونو په سر کې راغلي وي. په دې اساس د پښتو ژبنۍ اصطلاح (د پایځې رگ پالل) باید د (پایځه) د قاموسي مقالې په پای کې راسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو قاموس کي ژبني اصطلاحات او تشريحي ساده عبارتونه يو ځای راوړل سوي دي. څرنګه چي ژبني اصطلاحات ددې قاموس په قاموسي مقالو کي په مستقل ځای کي نه دي راوړل سوي، نو د ثبتولو د پرنسيپ په برخه کي ئې د صحت او يا غلط قضاوت نه سو کولای او هم نه پوهيږو، چي د نوموړي پښتو قاموس ليکونکي کوم ډول ترکيبونه ژبني اصطلاحات بولي. داچي په پښتو قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو دبېلولو په برخه کي پوره پاملرنه نه ده سوي، علت به ئې دا وي، چي تر اوسه پوري په پښتو ژبپوهنه کي د ژبنيو اصطلاحاتو د مفهوم او په قاموسونو کي د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي سستماتيکه څېړنه نه ده سوي.

د اسلانف په پښتو ـ روسي قاموس کي ژبني اصطلاحات د قاموسي مقالو په پای کي د يوې خاصي علامې په واسطه بېليږي. ددې قاموس ليکونکی داسي ليکي چي : « هغه اډيمونه او ژبني اصطلاحات چي د ترکيب د يوې کلمې د معنا سره هم ارتباط نه لري د قاموسي مقالې په پای کي راوړل کېږي او د يوې خاصي علامې په واسطه ښوول کېږي.» (د همدې قاموس لسم مخ) د اسلانف د همدې ليکني څخه د ژبنيو اصطلاحاتو مفهوم او په قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو پرنسيپ څخه څرګنديږي، نو ځکه دده په قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو مسئله مغشوشه غوندي ښکاري:

١ ـ په دې قاموس کي اکثره متلونه او مقولي د قاموسي مقالو په منځ کي د تشريحي مثالونو سره يو ځای راغلي دي، خو کله کله بيا د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړل سوي دي (لکه : عقل په ټکر حاصليږي(٢٧٥مخ)، ګوره چي اوښ په کوم اړخ چوکيږي (٣٢٥مخ). نو په دې اساس نه سو پوهېدای، چي نوموړي قاموس ليکونکي متلونه، مقولي ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي شمېري او که يه؟.

په دې قاموس کي ډېري عادي او ساده جملې د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث ثبت سوي دي،لکه: مطلب ئې زه وم (دمطلب ترکلمې لاندي)، خپل حق بودول (د بودول ترکلمې لاندي)، له چاپ نه بيرون کېدل(دبيرون ترکلمې لاندي)، د اوبو شين ډنډ (د ډنډ ترکلمې لاندي)، د لمبېدو ډنډ (د ډنډ ترکلمې لاندي)، دا څه خبره ده؟

(د «خبره» ترکلمې لاندي)، زما خبره دي نه منله (د «خبره» ترکلمې لاندي)... دغه ټول ترکيبونه، چي اسلانف د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړي دي، ژبني اصطلاحات نه دي، بلکي د پښتو ژبي ساده جملې دي که څه هم په دې قاموس کي د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو د پرنسيپ يادونه نه ده سوي، خو د پورتنيو مثالونو د تحليل څخه داسي څرګنديږي، چي ده د ژبنيو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي د هغه روش څخه پيروي کړې ده د کوم پر اساس، چي ژبني اصطلاحات تر هغو کلمو لاندي راوړل کېږي، چي په ترکيب ئې معنوي رول تر نورو کلمو زيات وي، ددې ډول روش د نيمګړتياوو يادونه مخکي راغلي ده.

سبکي علامې:

په قاموس کي د سبکونو پر اساس د ژبي د لغوي پانګې وېشنه د قاموس ليکني د پرنسيپونو څخه يو اساسي پرنسيپ ګڼل کېږي. د معياري قاموسونو په برخه کي د شوروي اتحاد يو مشهور ژبپوهاند او قاموس ليکونکی اکاډېميک ل. و. شيربه ليکي: اکثره کله، چي خلک پرمعيارونو بږغيږي، نو دوی سبکي معيارونه هېروي.

که څه هم سبکي معيارونه تر نورو ژبنيو معيارونو مهم نه وي، نو د اهميت له پلوه ترهغوي کم هم نه دي. کله چي ئې له دغو معيارونو (سبکي معيارونو) ادبي ژبه خپل اصلي ارزښت له لاسه ورکوي.

په پښتو قاموس کي د سبکي علامو څخه په پوره توګه کارنه دئ اخيستل سوی. يوازي د مغغنو او پخوانيو کلمو په برخه کي ددغه ډول علامو څخه استفاده سوي ده، چي د (کلمو د انتخاب) په بحث کي موږ خبري پرې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوه ژبه کي ټولي کلمې يو ډول نه دي ـ ځيني کلمې په يوه ژبه کي ډېري استعمالیږي او ځيني ئې بيا لږ ـ ځيني ادبي او ځيني بيا غير ادبي ـ ځيني معياري رنګ لري او ځيني لهجوي ـ ځيني نوي او ځيني زړې، ځيني محاوري او ځيني کتابي دي ځيني د علومو په کومه خاصه څانګه کي مروجي وي او ځيني ئې عمومي رنګ لري، له همدې کبله د قاموس ليکني د ننني اصولو سره سم بايد يو معياري قاموس وکړای سي. د يوې ژبي د لغوي پانګي دغه معنوي اختلافونه وښيې او د استعمال ساحه ئې و ټاکي.

اسلانف دغه علمي واقعيتونه درک کړي، نو ځکه دده قاموس د سبکي علامو له پلوه د نورو پښتو قاموسونو سره پوره توپير لري. په دې قاموس کي هغه کلمې، چي د وينا په کومو خاصو سبکونو پوري اړه لري، د مشخصو علامو په واسطه ښوول کېږي. په پښتو ژبه کي يوازي د هغو سبکي علامو په برخه کي، چي لهجوي اختلافات څرګندوي د سم او نا سم قضاوت کول درووند کار دئ، ځکه تر اوسه پوري د پښتو ژبي لهجي په کافي ډول نه دئ څېړل سوي، نو که چيري يوازي د خپل ذهني قضاوت پر اساس يا نا کافي موادو پر بنا ځيني کلمې غربي يا شرقي، اپريدو يا وزيرو او د پښتو داسي نورو لهجو ته منسوبوو، نو نه يوازي داچي زموږ عمل به غير علمي او غير اصولي وي، بلکي په خپل قضاوت کي به مو ډېر اشتباهات هم کړي وي. مثلاً د پښتو ژبي دغه کلمې: غېږ، ښخول، اوبوز(وربوز) زموږ له نظره هم د معنا او هم د استعمال له پلوه معياري بڼه لري او کومې خاصي لهجي (شرقي يا غربي) ته نه منسوبيږي. مګر د اسلانف په قاموس کي دغه کلمې د هغو سبکي علامو له مخه، چي په قاموس کي ورته ليکل سوي دي، شرقي لهجي ته منسوبي سوې دي او د اسلانف په عقيده دغه کلمې معياري نه دي، بلکي يوازي په شرقي لهجه کي مستعملي کلمې دي.

ددې له پاره، چي د کلمو د لهجوي خصوصيتونو د څرګندولو په برخه کي زموږ قضاوت عيني جنبه ولري، نو ښايي چي خپل قضاوت د پښتو ژبي د ټولو لهجو د سيستماتيکي څېړني پرموادو بنا کړو.

يوه بله موضوع، چي د اسلاتف په قاموس کي ګوته ورته نيوله کېږي، هغه داده، چي د دخيلو کلمو په برخه کي د ايمولوژيکي علامو تلل نه ليدل کېږي. په دې قاموس کي يوازي عربي دخيلي کلمې د علامو په واسطه څرګندي سوي دي. مګر کومي کلمې، چي له نورو ژبو څخه پښتو ته ورننوتي او اوس په پښتو ژبه کي مستعملي دي د کومو علامو په واسطه نه دی ښوول سوی.

ختيځه ژبپوهنه

د اروپا اوسني تمدن ته چي خلک ګوري نو داسي ګومان کوي، چي دا تمدن به د پخوانيو اروپايانو څخه دوی ته په ميراث پاته وي. دا هېوادونه به پخوا هم نسبت ختيځ ته په علمي، کلتوري او نورو چارو کي وړاندي وو، مګر کله چي تاريخ ته رجوع وسي، څرګنديږي چي د علم، هنر او کلتور پخواني مرکزونه د ختيځ هېوادونه دي. نن ورځ چي په علمي او ژبنۍ مسئلو کي پوره څېړنه وسي نو شروع او ابتدا ئې په تاريخي لحاظ په ختيځو هېوادونو پوري اړه لري.

فلسفه چي د انسان د عالي فکر او متمدني ټولني نمايندګي کوي په بشري ټولنو کي د لومړي ځل له پاره په ختيځ ـ مصر، بابل، هند او چين کي را پيدا سوې ده. ماټرياليستي او ايډياليستي جهان بينۍ او علمي نظر ئې د طبيعت د څرنګوالي په برخه کي اول وار په ختيځ کي منځ ته راغلي، فلسفي افکار او نظريات په مصر، بابل، هند او چين کي حتی د غلامۍ په دوره کي (درې زره کاله ق. م) را پيدا کېږي او تکامل کوي.[۲]

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۷ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي د تمدن اساس په ختيځو هېوادونو کي اېښوول سوی، همدا ډول ژبني تحقيقات هم مخکي له غربي نړۍ څخه په ختيځو هېوادونو کي شروع کېږي، چي وروسته بيا په غربي هېوادونو کي تکامل مومي.

دلته غواړو چي يوازي د ژبپوهني تاريخ ته يوه کتنه وکړو، ځکه د ژبپوهني تاريخ موږ د ژبپوهني د علم ـ د ژبي د تکامل ـ د څېړني د اصولو او ميتودونو ـ د ژبپوهني د بېلو بېلو مکتبونو سره اشنا کوي. تاريخي معلومات د هغو کسانو سره چي د ژبي په بېلو بېلو برخو کي تحقيق کوي مرسته کولای سي.

د ژبپوهني د تاريخ په برخه کي ډېر کتابونه ليکل سوي دي، مګر داسي اثر چي په هغه کي دي د ختيځو هېودونو د ژبپوهني تاريخي تکامل په منظم ډول سره ښوول سوی وي سته.

د مثال په ډول: و. توسن(د ژبپوهني تاريخ د ۱۹ پ. تر اخره) ـ ر . و . ښور (د ژبپوهني تاريخ له رونانه د ۱۹ پ. تر اخره) ـ ، ک . بوليچ (د ژبپوهني تاريخ په روسيه کي) ـ و . ا . زويګينڅيف (د ۱۹ ـ ۲۰ پ. د ژبپوهني تاريخ).

دې ټولو تاريخونو ته چي رجوع وسي نو بيا هم د ختيځو هېوادونو د ژبپوهني په برخه کي کوم منظم تاريخي معلومات نه سو موندلای او حتی په ځينو کي يې بيخي يادونه هم نه ده سوې. که څه هم کومي ژبنۍ څېړني چي په دې هېوادونو کي سوي دي د ژبپوهني په تاريخ کي ستر ارزښت لري.

هند: په پخواني هند کي د ژبپوهني په ټولو څانګو کي ګرامري څېړنو ته زياته توجه سوې ده، ګرامر د ټولو پوهنو اساس و، او هر علمي تحقيق له ګرامره شروع کېده. ددې علت هم دا و چي دوی غوښتل په پوره ډول ځانونه په سانسکرټ پوه کړي، سانسکرټ علمي او ادبي ژبه وه او د عوامو د ژبي پراکريت سره ئې په هغه وخت (۲۰ ـ ۱۰ پ . مخ. م) کي ډېر تفاوت درلود او تقريباً ټول علمي او ادبي کلاسيک آثار په سانسکريټ ليکل سوي وو او د سانسکرټ د کلاسيکو آثارو او مذهبي ترانو تجليل د نوي نسل له پاره ډېر مشکل و، نو له همدې کبله ژبپوهانو ګرامري څېړنو ته مخه وکړه ترڅو چي وکړای سي د کلاسيکو آثارو او مذهبي ترانو مشکل ځايونه توضيح کړي. ددې څېړنو په ترڅ کي هندي ژبپوهانو د لومړي ځل له پاره د (ريښې)، (سوفکس) او (وروستاړي) مفهومونه وضعه کړل.

د کلمو په تجزيه کي يې له خورا دقت څخه کار اخيست. د فونيم پوهني او ږغ پېژندني د تحقيقاتو پرنسيپونه ئې تر ډېره حده پرعلمي اساساتو بناء و. ددوی په عقيده د ژبي اساسي واحد جمله وه، ځکه چي (د دوی په عقيده) يوازي جمله کولای سي يو فکر څرګند کړي. کلمه دا استعداد نه لري، نو ځکه دباندي له جملې څخه موجوديت هم نه لري. کلمه د معنا په لحاظ او هم د شکل له مخي استقلال نه لري. کلمه بيا په عمومي ډول پر دوو برخو اصلي (ريښه) او فرعي (وروستاړي) ويشي. اصلي برخه هغه ده، چي فعلي معنا ولري او په مختلفو شکلونو کي مختلفي معناوې پيدا کوي.

د ژبي د تکامل مفکوره مخکي له ميلاده په څلورمه پېړۍ کي د ورارو چي په کتاب چي (پراکريته ـ پرکاښه: يعني اولسي ژبه) نوميږي موندلای سو.

د ژبنيو څېړنو په ترڅ کي هندي ژبپوهانو قاموس ليکني ته هم ډېره توجه کړي او د قاموسونو ضرورت ئې احساس کړی دئ. په قاموسونو کي په عمومي ډول هغه لغات ثبتيدل چي د متنونو د پوهېدو په لار کي بې خنډونه پېښول. قاموس ليکنه په پخواني هند کي مشهور هندي ګرامر پوه باسکه (۵ پ. مخ ، م .) ته منسوبيږي. څه وروسته مخکي له ميلاده په څلرمه پېړۍ کي د سانسکرټ مشهور قاموس (امرا کابښه) راوزي،چي مؤلف ئې د ژبپوهني په تاريخ کي د (امراديوه) يا (امراسينها) په نامه ياد سوی دئ.

مګر سره له دې هم تر اوسه پوري ډېر ليکوال د قاموس ليکني د تاريخ شروع له لوېديځو هېوادونو څخه رانيسي او عقيده لري، چي لومړني قاموسونه د ايتالوي او فرانسوي ژبي قاموسونه دي، چي په اولسمه ميلادي پېړۍ کي راوتي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندي ژبپوهنه هغه وخت خپل ارتقا ته رسيږي او نوی رنگ غوره کوي، چي د پاڼيني(۴ پ. مخ . م) آثار را وزي. د پاڼيني گرامر د پخواني هندي گرامري څېړنو په برخه کي لومړنی منظم اثر گڼل کېږي. په دې گرامر کي د پخوانيو هندي ژبو د فونيم پوهني، صرف، نحو او لغاتو په برخه کي مفصلي څېړني سوي دي، په دې تحقيقاتو کي له هغه علمي ميتود څخه کار اخيستل سوی، چي په معاصره ژبپوهنه کي د تاريخي ـ مقايسوي ميتود د اروپايي ژبپوهانو د څېړنو محصول بلل سوی دئ.

چين: کومي ژبنۍ څېړني، چي په چين کي شروع کېږي تر ډېره حده په عمومي ډول د هندي ژبپوهني د خط السير سره فرق لري. په هند کي اکثره څېړني پر گرامر بنا وې، مگر په چين کي بيا زياتره فلسفي رنگ غوره کوي . ژبه د پخوانيو چيني پوهانو په عقيده د طبيعت محصول ده. کوم ږغونه، چي د انسانانو له خولي وزي د مرغانو، تالندي او سيندونو له آوازونو سره کوم تفاوت نه لري. انسان په اصل کي گونگ منځ ته راځي، لکه وانبه، اوبه او کاڼي. سړی هغه وخت مجبوريږي، چي خبري وکړي کله چي نه غواړي خبري وکړي او کوښښ کوي ځان له خبرو کولو څخه وساتي. انساني آوازونه د ځينو غړو د اهتزاز په نتيجه کي را پيدا کېږي. متکامله ژبه هغه وخت منځ ته راځي، چي انسانان دا استعداد پيدا کړي، چي مستقلي معنا لرونکي کلمې تلفظ کړای سي، ځکه د ابتدايي انسانانو ژبي ډېر ساده شکل درلود.

د همدې تيورۍ (د ژبي د پيدايښت تيوري) مؤسس تر اوسه په مستند ډول نه دئ معلوم، خو دومره څرگنده ده، چي دغه تيوري په اتمه پيړۍ کي د چين د مشهور عالم خان وين کون(۷۶۸ ـ ۸۲۴ م). له خوا خپريږي او تکامل مومي. که څه هم دا تحقيقات يو ساده شکل لري، خو بيا هم کولای سو، چي د ژبي د تکامل او پيدايښت په برخه کي ځيني اساسي ټکي پيدا کړو:

۱ – دا څېړني د انساني ږغونو او طبيعي آوازونو ترمنځ يو مشابهت بيانوي. د انساني ږغونو منشاء او محرکات د باندي له انسانه لټوي. يعني انسان مجبوريږي، چي خبري وکړي او په دې خبرو کي له طبيعي آوازونو څخه تقليد کوي.

۲ـ انساني ږغونه د ځينو غړو (شونډانو، ژبي ....) د اهتزاز په نتيجه کي را پيدا کېږي.

۳ ـ د چيني ژبپوهانو د توضيحاتو څخه دا څرگنديږي، چي دوی عقيده لرله چي د ژبي د تکامل او انساني فکر ترمنځ ټينگي اړيکي موجودي دي.

د هند او چين د پخوانيو کلتوري روابطو په ترڅ کي د لومړي ځل له پاره هندي پوهانو د چين د ژبي په برخه کي عميقي څېړني شروع کړې. دوی د چيني ژبپوهانو په گډون د چيني ژبي خط (د سانسکرت د الفباء له مخه) ترتيباوه؛ د چيني ژبي د فونيتيکي مشخصاتو څېړنه د چيني عالم ښين يو(۴۴۱ـ ۵۱۳ م) له خوا سوي ده.

په چين کي د ژبپوهني علمي اساسات د خان(۲۰۶مخ . م. ـ ۲۲۰) د کورنۍ په دوره اېښودل سوي دي او هغه اساسي مسئلي طرحه کېږي، چي د ژبپوهني سره مستقيم ارتباط لري. زاړه متون له نوي انتقادي نظره څېړل کېږي. د زړو متونو د توضيح او تشريح له پاره مخصوص مکتبونه پرانيځي. د فونيم پوهني لهجو پيژندني، ليک او گرامر مسئلې د تيوريکي پرنسيپونو پر اساس څېړل کېږي.

په همدې دوره کي د لهجو قاموس جوړيږي چي مؤلف ئې بان سيون(۵۳مخ. م ـ ۱۳م) ښوول سوی دئ. په همدې قاموس کي د مختلفو لهجو مترادف لغتونه راټول سوي او د هر لغت د استعمال سيمي شوول سوي دي. په همدي دوره کي ځيني داسي قاموسونه هم جوړ سوي دي، چي په هغوي کي لغتونه د الفباء په ترتيب نه دي ليکل سوي، بلکي ټولي کلمې د وروستاړي په ترتيب راغلي دي يعني په کلمو کي وروستي توري او د خج ځای په نظر کي نيول سوي دي. دا قاموسونه ددې مقصد له پاره جوړېدل چي چيري کوم څوک غواړي شعر وزنونه (۶۰۱م، ۷۵۱م) پکښې را غونډ سوي دي. ددې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول قاموسونو په مرسته لوستونکو کولای سول چي د پخوانیو شاعرانو د شعر شکل ځایونه توضیح کړي.چیني ژبپوهانو د ژبپوهني په مختلفو څانگو لکه سبک پېژندني (لیوچړي ـ څړي:٦٦١ ـ ٧٢١م). سیما سیالوجي (او یوي : ١١٠٠ ـ ١١٥٥م) او نورو کي ورڅېړني کړي.

چړوسي(١١٣٠ ـ ١٢٠٠م). په خپلو تحقیقاتو کي له مقایسوي میتود څخه کار اخیستی.

عربي ژبپوهنه: د ژبپوهني د دوهمي متکاملي دورې مرکزونه سکندریه او مصر دي. مخکي له میلاده په دوهمه او دریمه پیړۍ کي د سکندریې گرامري مکتب منځ ته راځي. ددې مکتب تحقیقات تر ډېره حده علمي خوا وي لري. د نورو پخوانیو گرامري تیوریو په خلاف د سکندریې پوهانو زیاته توجه د ژبي ږغیز اړخ ته وه. که څه هم په دې برخه کي دوی نسبت هندي پوهانو ته وروسته پاته معلومیږي، ځکه دوی د فونیم پوهني له درو څانگو فونولوجي، فزیالوجي او ژغ پیژندني څخه یوازي یوې څانگي ـ ږغ پیژندني ته زیاته توجه کړي ده.

د هندي پوهانو په خلاف د عربي ژبپوهانو په عقیده کوچنی ژبنی واحد کلمه ده او جمله بیا د کلمو هغه ترکیب ده چي یوه مفکوره افاده کوای سي.

عربي ژبپوهنه د خلافت په دوره (٧ ـ ١٢ پ) کي ډېر سریع پیشرفت کوي. عربو نه یوازي د زاړه کلتور ارزښتونه ساتلي او نوي دنیا ته ئې وړاندي کړي، بلکه په خپله دوی جغرافې، تاریخ، الجبر، طب، ژبپوهني او نورو برخو کي ډېر اثار لیکلي چي د نړۍ د تمدن په تاریخ کي د ستاینې وړ موقعیت لري.

د عربي ژبپوهني د انکشاف او هغي ته د زیاتي توجه علتونه دا وو، چي عربو غوښتل قرآن چي د عوامو د ژبي او ځینو عربي لهجو سره ئې اختلاف درلود، خلکو ته توصیح او په اسلامي احکامو مسلمانان پوره پوه کړي او له بلي خوا خپله ژبه د مختلفو عربي لهجو او غیر عربي کلمو له نفوذه پاکه وساتي. ددغه ضرورت پر اساس و، چي د عربي ژبپوهانو د تحقیقاتو یو ستر موفقیت دا بللی سو چي دوی هغه فارمولونه چي مخکي له دوی نه وضعه و، په میخانیکي ډول پرخپله ژبه نه تطبیقوي بلکي برعکس د خپلي ژبي داخلي جوړښت فونیتکي، مارفولوجیکي او لغوي اړخونه څېړي.

قوانین او فارمولونه په خپله د ژبي څخه راباسي، ځکه هره ژبه ځانته بېل جوړښت او جلا جلا گرامري قوانین لري. د یوې ژبي گرامري فارمولونه را نقلول پر بله ژبه تحمیلول ستره علمي اشتباه ده. متاسفانه د پښتو ژبي په برخه کي چي کومي څېړني سوي دي، تر ډېره حده تقلیدي بڼه لري. د مثال په ډول په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه ـ اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندې، ځم ـ ځو ـ ځي موجود دي، چي ددې فعلي اشکالو هغه اصلي شکلونه را پیدا کړي، چي دا ټول فعلي شکلونه ځیني جوړیږي. دوی ددې په عوض کي چي په خپله پښتو ژبي ته رجوع وکړي د عربي ژبي د گرامري قوانینو تر تاثیر لاندي راځي. په عربي ژبه کي ټول افعال او اسماء د مصدر څخه جوړیږي او مصدر هم ځکه ورته وایې چي افعال او فعلي اسماء ځني صادریږي. نو ددې فارمول پر اساس دوی داسي فیصله کوي، چي په پښتو کي هم دا فعلي اشکال باید کوم شکل ولري، چي دا نور شکلونه ځني جوړسوي دي، نوځکه د اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندي له پاره (اغوندل) د ځم ، ځو ، ځي، له پاره (ځل) مصدري شکلونه بولي. دغه او داسي نوري کلمې په قاموسونو کي ثبت سوې دي، خو هلته هم ورته لیکلي چي غیر مستعمل مصدرونه دي، نو کله چي سړی د نورو ژبو له چوکاټ څخه را ووزي او د ننه په پښتو ژبه کي د فعل جوړښت وسپړي دا څرگندیږي، چي په پښتو کي افعال د مصدر څخه نه جوړیږي، بلکي ټول فعلي اشکال د فعل له اصلي جز څخه لاس ته راځي. په همدې اساس د پورتنیو فعلي اشکالو اصلي فعلي اجزاء (اغوند ـ) او (ځـ) دي، چي اغوندم، اغوندو، اغوندې او ځم، ځو، ځي ځني جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربي ژبپوهانو د لغت پوهنې او قاموس ليکنې په برخه کې د ستاينې وړ علمي تحقيقات کړي او ډول ډول قاموسونه ئې خپاره کړي دي. د مترادفو لغاتو په قاموسونو کې د (تورې) د کلمې له پاره پنځه سوه د (مزري ـ زمري) د کلمې له پاره پنځه سوه د (اوښ) د کلمې له پاره زر او داسې نورو لغتونو له پاره مترادفې کلمې راټولې سوي دي. د عربي قاموس ليکنې په تاريخ کې د الفيروز ابادي اثر شهرت لري، چې په يوه روايت په شپيتو او په بل روايت په سلو جلدونو کې ليکل سوی دئ. دا قاموس نه دی ساتل سوی، خو فيروز ابادي يو بل قاموس ليکلی چې د همدې پورتني قاموس پر اساساتو بنا دئ. ددې دور يو بل مشهور قاموس، چې څلويښت زره لغتونه پکښې ثبت سوي دي د الجوهري قاموس دئ.

ددې لندې تاريخي څېړنې څخه دا څرګندېږي، چې په ختيځو هېوادونو کې نه يوازې د ژبپوهنې ابتدايي اساسات ايښوول سوي دي، بلکې هغه تاريخي ـ مقايسوي علمي ميتود چې په ۱۹ پېړۍ کې لوېديځه نړۍ ورسره بلدېږي، هم د ختيځو هېوادونو د ژبپوهانو د تحقيقاتو محصول بللی سو.

د کلمو معنوي سپړنه

په دوو ژبيزو قاموسونو کې د کلمو د ترجمې او معنی سپړنې په برخه کې د مختلفو پرنسپونو څخه کار اخيستل کېږي، چې اساس ئې په دې ډول دئ: [۷] [۲]

۱ـ ټکي په ټکي ترجمه. د يوې ژبې د يوې کلمې په مرسته د کومې بلې ژبې د يوې کلمې ترجمه.

۲ـ د يوې کلمې ترجمه د بلې ژبې د څو مترادفو کلمو په کومک.

۳ـ د تشريح او تعريف پر اساس د يوې کلمې معنا څرګندول.

په پښتو قاموس (پښتو ـ فارسي) کې د پښتو ژبې ډېرې کلمې په نيمګړې توګه معنا سوي او ترجمې له مخه د پښتو کلمو معنوي اړخونه پوره نه سي څرګنديدای.

په همدې قاموس کې ډېري داسې کلمې ليدل کېږي، چې د ترجمې په برخه کې ئې يوازې يوه کلمه د مترادفې کلمې په حيث راوړل سوې ده.د(کينل) کلمه يوازې په (کندن) سره ترجمه سوې ده. (کينل) او (کندن) د ځينو معناوو،لکه (دڅاه کيندل، د مځکې کيندل) له پلوه سره مترادفې دي. له بلې خوا د (کندن) کلمه خينې نورې داسې معناوې لري، چې (کينل) ئې نه لري. (کندن) د شکول او کښل په معنا هم استعماليږي، خو د (کينل) کلمه دغه معناوې نه لري، نو په دې اساس د (کندن) کلمه له يوې خوا د (کينل) سره د ځينو معنوي اړخونو له پلوه نږدې ده او له بلې خوا د (کندن) کلمه په ځينو نورو معناوو کې د پښتو ژبې د نورو کلمو، لکه شکول او کښل سره مشترک معنوي اړخونه لري. ددې مثال څخه دې نتيجې ته رسيږو چې: که چيري د دوو ژبو څو معناييزه کلمې د ځينو معناوو له پلوه سره مترادفې هم وي، بيا هم دغه کلمې په ځينو نورو معنوي اړخونو کې توپير سره لري . په پښتو قاموس کې د (بدلون) کلمه يوازې په (معاوضه) باندې ترجمه سوې ده که څه هم (بدلون) او (معاوضه) د ځينو معناوو(د يوشي بدلولو او عوضولو) له پلوه سره نږدې دي، خو د (بدلون) کلمه په پښتو ژبه کې د تحول او تغيير په معنا هم استعماليږي، چې په دې معنوي برخه کې د (معاوضه) سره توپير لري.

د (ننوتل) کلمه په (داخل شدن) ترجمه سوې ده. دغه دوې کلمې د ځينو معناوو، لکه: (کومې موضوع ته ور داخليدل ـ په يوې کې نفوذ کول، په کوټه يا کور ننوتل) له پلوه دوې مترادفې کلمې دي. که څه هم دغه دواړې کلمې په معناوو کې ډېرې نږدې سره ښکاري، خو د استعمال له پلوه د دوی په منځ کې څه توپير ليدل کېږي. ويلای سو چې: احمد داخل کار شد(يعنې احمد په کار شروع وکړه ـ يا احمد په کار کې داخل سو). دلته د (داخل کار شد) پر ځای (ننوت) نه استعماليږي.

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۸ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنگه د (کښل) کلمه یوازې په (کشیدن) ترجمه سوې ده، دغه دوې کلمې په ډېرو معناوو کې سره نږدې ښکاري، لکه ۱ ـ څکول ۲ـ ایستل، لکه (دبوټو، کالو) ۳ـ څکول (دسګرټو) ۴ ـ ایستل، لکه (د غاښو، د ځاه څخه د اوبو کښل) ۵ ـ شړل ۶ ـ د کانال یا ویالي کښل ۷ ـ بې کاره کول (څوک له کاره کښل) ۸ ـ اچول (د کټوي څخه وریجې غوري ته ور اچول).

سره له دې، چې (کښل) او (کشیدن) د ډېرو معناوو او استعمال له پلوه سره نږدې دی، بیا هم د دوی ترمنځ څه لږ توپیر لیدل کېږي او هغه داچې (کښل) د کتاب د لیکلو او خط لیکلو په معنا استعمالیږي، مګر(کشیدن) په دغو معناوو کې د (کښل) سره فرق لري.

که هرڅومره د دوو ژبو څو معناییزې کلمې سره نږدې او مترادفې وي، بیا هم هیڅکله د دوی ټول معنوي اړخونه او د استعمال ځایونه پوره مطابقت نه سره کوي. ددې اصلي علت دادی، چې د هرې ژبې کلمې خاص کلتوري، تاریخي او اجتماعي، معنوي تکاملي سیر لري، چې د کومې بلې ژبې د کلمو د کلتوري او تاریخي سیر سره سر نه خوري. په دې برخه کې اکاډیمیک. ل . وبشیر به، لیکي:

... په دوو ژبیزو قاموسونو کې یوه ستره او اصولي اشتباه له هغه تصور څخه منځ ته راغلې، چې ددوو ژبو مفهمونه معادل ګڼل سوي دي. د (شېربه په آثارو کې «قاموس لیکنې عمومي تیوري» د «روسي ـ فرانسوي قاموس» مقدمه ...).

ددوو ژبیزو قاموسونو دغه اشتباه په مدلل ډول ثابته سوې ده. دی لیکي چې: «که چیرې د دوو ژبو سره نږدې کلمې د یوه یا بل معنوي اړخ له پلوه سره مترادفې وي، بیا هم په خینو نورو معنوي اړخونو کې سره بېلېږي».

په همدې اساس په دوو ژبیزو قاموسونو کې د کلمو په ترجمه کې باید د یوې معادلې یا مترادفې کلمې په راوړلو سره اکتفاء ونه سي، ځکه چې یوه څو معناییزه کلمه یو شمېر معناوې لري، چې دغه ټولې معناوې ئې د یوې مترادفې کلمې په راوړلو سره نه سي څرګندیدلای، نو د یوه ښه دوه ژبیز قاموس اصلي او لومړنۍ وظیفه داده، چې په یوه واضح او سیستماتیک ډول ددغسې کلمو معنوي اړخونه وسپړي.

کاریسل د کلیمو او مفاهیمو د ارتباط په برخه کې لیکي چې: د یوه محدود تعداد کلمو په واسطه د مفاهیمو په تناسب د ویش پر اساس یو ستر تعداد مفاهیم څرګندیږي، نو په همدې اساس قاموس لیکونکي ته ښایي ، چې د یوې کلمې معناوې په میتودیک ډول ترکومه ځایه، چې ممکنه وي، پرګروپونو و وېشي.

څرنګه چې په پښتو قاموس کې دغسې مثالو ته پوره پاملرنه نه ده سوې، نو اکثره پښتو کلمې په نیمګړې توګه معنا سوې دي، مثلاً لڅول یوه څو معناییزه کلمه ده، چې په پښتو ژبه کې دغه اصلي معناوې لري:

۱ـ بر بنډول او کالي ځیني کښل. ۲ـ سپینه او په ډاګه ویل. ۳ ـ توضیح کول. د (لڅول) دغه معناوې پښتو قاموس نه دي را اخیستې، بلکې یوازې په یوې مجازې معنایې اکتفاء کړې ده. په پښتو قاموس کې د (لڅول) کلمه داسې معنا سوې ده: «برهنه کردن و لخت کردن دزدها» دغه ترکیب هم تردېره حده سم او واضح نه ښکاري. همدارنګه د (خړ) کلمې ته لیکي: «خړ ـ (۱)خاکي، (۲) خجل...» اول خو دا نه ده واضحه چې د (خاکي) څخه مقصد د خاورو څخه جوړ سوی او که خاورو ته ورته دئ. دوهم داچې (خړ) د خړو اوبو، وریځې او غیر واضح (د وخت په باره کې) معناوې هم لري، چې پښتو قاموس نه دي را اخیستې. په پښتو قاموس کې ځیني کلمې بې له ترجمې او بې له تشریحي مثالونو څخه یوازې تعریف سوي دي او دا تعریف کله کله دومره ناڅرګند وي، چې د لوستونکو له پاره د معما حیثیت لري، مثلاً د (جوړېدونکي) کلمه داسې تعریف سوې ده: «جوړېدونکي ـ آب وجلاب وغیره که درشکم قر قر کند» بل ځای لیکي: «تخم ـ نژاد ازتوکم پشتون است» په پښتو قاموس کې ځیني داسې نورې کلمې هم سته، چې معناوې ئې پوره څرګندې نه دي، لکه: بلوره، بلوده، نځۍ، ټولېدل... ددې ټولو خبرو څخه دې نتیجې ته رسیږو، چې د یوې کلمې د معناوو په سپړنه کې د یو یا بل پرنسیپ څخه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړي توګه استفاده کول کافي نه ګڼل کېږي، نو ښه به دا وي، چي د کلمو د معنوي اړخونو د سمي سپړني په غرض د درو واړو پرنسيپونو څخه په مجموعي ډول کار واخيستل سي. ددې ډول روش په مرسته کېداى سي، چي د کلمو معناوي څرګندي او د استعمال طرزئې واضح سي.

بله مهمه موضوع، چي د کلمو د معنوي اړخونو د سپړني سره ارتباط لري هغه په قاموسي مقاله کي د کلمو د معناوو ترتيب دئ. کاريس د عملي (امپريزم) او تاريخي ميتودونو په برخه کي داسي ليکي: چي موږ د کلمو د معناوو د ترتيب په برخه کي د دوو پرنسپونو سره مخامخ يو، چي هر يو ئې ځان ته بېل اساسات لري.

يو پرنسيپ عملي اړخونه په نظر کي نيسي او بل ئې عملي سمون ته زيات ارزښت ورکوي. مګر د کاريس دغه قضاوت زموږ له پاره د قناعت وړ نه دئ.

د دغو دوو پرنسيپونو (عملي او تاريخي) په مقايسه کي زموږ نظر دا دى: چي عملي (امپريزم) ميتود هم په هغه اندازه يو واقعي او عملي ميتود دئ، په کومه اندازه چي د کاريس له پاره تاريخي ميتود علمي ښکاري.

څرنګه چي دوه ژبنى قاموس اصلاً ددې هدف له پاره جوړېږي چي په لومړي قدم کي د يوې ژبي د کلمو هغه معناوي څرګندي کړې، چي په اوسني حالت کي ډېري مستعملي معناوي او وروسته بيا لږ مستعملي او زړي معناوي ليکل کېږي عملي (امپريزم) ميتود دئ ، نو ګومان نه کوم چي د ژبپوهانو په منځ کي به د عملي ميتود د ترجيح په برخه کي کوم اختلاف نظر موجود وي، نو سمه به دا وي، چي په دوو ژبيزو قاموسونو کي د تاريخي ميتود پر اساس په قاموسي مقاله کي په ترتيب سره اول د کلمو ايتمولوژي بيا هغه معنا چي دغې ايتمولوژي ته نږدې وي، بيا پخوانۍ غير مستعمله معنا راوړل کېږي او د قاموسي مقالې په پاى کي هغه معنا راځي، چي په اوسني حالت کي ډېره مستعمله او مروجه وي.

په پښتو قاموس کي په عمومي ډول اول د کلمو اوسنۍ ډېري مستعملي معناوي او وروسته بيا هغه معناوي راړل کېږي، چي لږ مستعملي او يا زړي وي، مګر د پښتو قاموس ليکونکو دغه سيستم ترپايه پوري نه دى ساتلى او ډېري داسي کلمې پکښې موندلاى سو،چي اوسنۍ مروجي معناوي د قاموسي مقالې په پاى کي راوړل سوې دي. په پښتو قاموس کي د (تاوان) د کلمې قاموسي مقاله په دې ډول ده:

«تاوان ـ ۱ـ اتهام ۲ ـ بارکردن ۳ ـ جرم، بدل و عوض مال تلف شده غير ۴ – نقصان وخساره» ښه به دا واى، چي د (تاوان) د کلمې معناوي په دې ترتيب سره راوړل سوې واى: (تاوان) ۱ ـ نقصان، خساره ۲ ـ جرم ـ بدل و عوض مال تلف شده غير ۳ ـ بارګران ۴ ـ اتهام (که چيري دغه معناولري). همدارنګه په نوموړي قاموس کي د بادام، چم، تکيه، ټابلي، درک ... د معناوو ترتيب نه دى ساتل سوى.

د اسلانوف(پښتو ـ روسى قاموس) د کلمو د معنوي اړخونو د سپړني، د کلمو د معناوو د ترتيب او ترجمې د روش له پلوه ترټولو پښتو قاموسونو ، چي تر اوسه خپاره سوي او زموږ لاس ته راغلي يو غوره اثر دئ.

څرنګه چي په مطبعه کي روسي حروف نه لرو، نو نه سو کولاى، چي ددې قاموس ځيني قاموسي مقالې د نموني په ډول لوستونکو ته وړاندې کړو (د نموني په ډول وګورئ ددې قاموس دغه کلمې: اينښودل، احترام).

خو سره له دې بيا هم ددې قاموس دځينو کلمو ترجمه د قناعت وړ نه ښکاري. د (پرې اېستل) د کلمې د معناوو په لړ کي ځيني داسي معناوي هم راوړل سوي دي، چي غوڅول، ترېيل ۲ ـ ويشتل ۳ ـ پرې ښوول، طلاقول(لکه د ښځي). په بل ځاى کي (زنبيل) او (کچکول) د دوو مترادفو کلمو په حيث راوړل سوي، خو په پښتو ژبه کي (زنبيل) او (کچکول) دوه بيل مفهومونه افاده کوي. همدارنګه د اسلانوف په قاموس کي د هرکاره، سړوبى، ړبنګى، باورسى ځيني معناوې سمي نه ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبنیو څېړنو په لړ کي سرې دې ټکي ته رسیږي، چي د یوې ژبي کلمې، چي وبلي ژبي ته ور ننوزي په معناوو کي ئې څه تغیرات پیښیږي او کله کله خپله پخوانۍ معنا له لاسه ورکوي او په یوه نوي معنا مروجه کېږي. اسلانف په خپل قاموس کي دغو معنوي تغیراتو ته تر ډېره حده پاملرنه کړي ده. مثلاً په عربي ژبه کي (مکان) یوازي د (ځای) په معنا استعمالیږي. خو کله چي دغه کلمه پښتو ژبه کي مروجه سوه، نو یوه بله معنایي هم پیدا کړه، چي اوس د (مکان) په پښتو ژبه کي سربیره پر(ځای) د (بیت الخلا) په معنا هم استعمالیږي. اسلانف هم په خپل قاموس کي دغه دواړي معناوي راوړي دي. که څه هم د (خطر) کلمه په عربي ژبه کي ډېري معناوي لري، خو اسلانوف یوازي هغه معناوي را اخیستي، چي په پښتو ژبه کي مروجي دي،(لکه مخاطر، خطر). خو کله کله بیا د اسلانف په قاموس کي د دخیلو کلیمو معناوي پوره سمې نه ښکاري.

(کمیس) په عربي ژبه کي د (خت، جامو) معناوي لري. مگر په پښتو ژبه کي کمیس یوازي د (خت) په معنا راغلی دئ او د (کالو او جامو) په معنا مروج نه دئ.

خو اسلانف په دغو دواړو معناوو راوړی دئ د (ثبت) کلمه په عربي ژبه کي د: ۱ ـ ثبات بدلون نه منونکي، استقامت، پایداري ۲ ـ په لست کي نېول ۳ ـ لیکل، ثبتول په معناوو استعمالیږي. په پښتو ژبه کي یوازي په دوهمه او دریمه معنا مستعمله ده مگر اسلانف په ټولو معناوو را اخیستي ده، همدارنگه د اسلانف په قاموس کي د تباشیر، اخست، متن، رسوخ کلمې په مستعملو اوغیرمستعملو معناوو سره ثبت سوي دي.

د معناوو د ترتیب په برخه کي په عمومي ډول اسلانف د عملي(امپریزم) میتود پیروي کړي ده، خو کله کله دغه ترتیب نه دی مراعات سوی، لکه: «پای ـ ۱ ـ پښه، پای مرد، ۲ ـ تېښته، فرار ۳ ـ آخر، انجام» په دې قاموسي مقاله کي د (پای) د کلمې لومړنۍ مستعمله معنا چي باید په اوله کي راغلي وای په پای کي راوړل سوې ده.

ددې له پاره، چي قاموس لیکونکی د خپلو دغسي اشتباهاتو څخه خلاص سي، نو ښه به دا وي، چي د معناوو د ترتیب په مسئله کي د ژبي پر احصایوي قاموسونو اتکا وکړي (که چیري په یوه ژبه کي دغسي احصایوي قاموسونه موجود وي).

دفلسفي اصطلاحاتو قاموس نومینالیزم او ریالیزم

د نومینالیزم او ریالیزم اصطلاحات د لاتیني ژبي د (**Nomina**ـ قومونه) او (**Realis** ـ مادي) کلمو څخه اخیستل سوي دي، لکه څنگه چي په تېره مقاله کي اشاره وسوه، د غربي اروپايي هېوادونو د منځنیو پېړیو په فلسفه کي نومینالیزم او ریالیزم دوه اساسي فلسفي جریانونه وو. دا دوه جریانه د څوپېړیو په اوږدو کي د ځینو فلسفي مسئلو په تشریح کي ددوو مخالفو قطبونو په توگه یو دبل ضد مبارزه کوله.

ددوی مناقشه او شخړه د کُلي او جزيي مفاهیمو پر توضیح بنا وه.

«ریالستانو» به ویل،چي په واقعي ډول د روحي ماهیت پر اساس یوازي کُلي مفاهیم موجودیت لري او هم کُلي مفاهیم نسبت جزیي مفاهیمو(مفردو شیانو) ته مقدم دي. د دوی په عقیده د انسان هغه کُلي مفهوم، چي پرخپلو ټولو انواعو باندي دلالت کوي یو مقدم مفهوم دئ او وروسته بیا ددې کُلي مفهوم په رڼا کي اجزاء (اشخاص) په مفرد شکل پېژندل کېدای سي، یعني اجزاء یوازي دکُلي مفهوم له لاري پېژندلای سو. د «ریالستانو» ددې عقیدي اصلي منشاء د اپلاتون پر فلسفه بنا ده.

[2] زیری جریده ۱۳۵۲ل کال ۴۰ کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومينالستانو برعکس ټينګار کاوه، چي په واقعي ډول يوازي اجزاء (مفرد شيان) موجوديت لري او کُلي مفهوم يوازي هغه نومونه ده، چي د بېلو بېلو اجزاوو د ادراک په نتيجه کي وضعه کېږي.

د « رياليستانو» او نوميناليستانو مناقشه ورو ورو عميقه کېږي ترڅو، چي اساسي فلسفي بحث ته ور داخليږي او لږڅه عميقه فلسفي مشاجره ترې جوړيږي. ددوی بحث داسي شکل غوره کوي، چي کوم شی مقدم او کوم شی مؤخره دئ؟ هغه شيان، چي موږ ئې د حواسو په واسطه احساسولای سو تر مفکورې مقدم دي (نوميناليزم) او که مفکوره مقدمه او شيان مؤخر دي (رياليزم)؟ زموږ ادراک د شيانو د حس کولو له لاري مفاهيم درک کوي او که د مفاهيمو له لاري اشياء؟

د نوميناليستانو او «رياليستانو» دې مناقشي ته يوازي د امپيريزم او راسيوناليزم مبارزوي بڼه غوره کړه، بلکي په واقعيت کي د ماټرياليزم او ايډياليزم ترمنځ مبارزه وه.

سره له دې،چي نوميناليزم په خپلو څېړنو کي ځيني مثبتي او علمي خواوي لري، خو بياهم دا به ستره اشتباه وي، چي نوميناليزم يوه علمي او مثبته فلسفه وګڼل سي، ځکه چي دوی د کُلي مفاهيمو او اجزاء وو د وحدت په واقعيت نه پوهېدل، نو ځکه ئې د کُلي مفاهيمو د واقعي موجوديت څخه رټ انکار کاوه. د سکولانستيک د فلسفي پيرو ب. تورسکي(۱۰۰۰ ـ ۱۰۸۸) چي د نوميناليزم د تکامل په لومړنۍ مرحله کي (۱۰ ـ ۱۱ پ.پ) ئې ستر رول درلود يوازي د هغو شيانو موجوديت يو واقعيت باله، چي د حواسو په واسطه درک کېدای سي.

ژبه اوټولنه

..... ژبه د انعکاس او څرګندوني وسيله ده، نو دغه خاص اجتماعي او اقتصادي تشکيل په ژبه کي منعکس کېږي. د ټولني د اقتصادي، سياسي، کلتوري او تخنيکي انکشاف په وجه نوي مفاهيم منځ ته راځي.[۹]

دغه د نويو مفاهيمو منځ ته راتګ په خپل وار دا ايجابوي، چي د ژبي په وسيله افاده سي.

زما، ستا، دده، ستاسي، ددوی، ددې...کلمې دشخصي ملکيتونو د افادي له پاره(نه د خپلوۍ د روابطو د څرګندولو په غرض) د ټولني په يوې داسي تاريخي مرحلي کي استعمال سوي، چي هلته شخصي ملکيتونه منځ ته راغلي دي. په لومړي ابتدايي تاريخي دوره کي، چي شخصي ملکيتونه نه وو، نو ددغسې کلمو د استعمال احتمال په دغسې معناوو نه لېدل کېږي. همدارنګه د استعمار، استثمار... د کلمو استعمال او پيداينبت په اوسنۍ مروجي معنی سره د ټولني په يوې بلي متکاملي تاريخي دورې کي د استعماله لويږي او په عوض کي ئې د نوي ټولني د غوښتنو سره سم نوي لغتونه استعماليږي. دلته به يو ساده مثال راوړو: د تراکتور د راتګ سره د زاړه سيستم د يوي د آلاتو نومونه ورو- ورو له منځه ځي او د تراکتور د آلاتو او پرزو نومونه مروج کېږي.

د پښتو ژبي لغوي پانګه هم په خپل تاريخي تکامل کي د بېلو بېلو تغيراتو سره مخامخ سوې ده ځيني لغتونه له منځه تللي او زاړه سوي دي او ځيني بيا نوي را پيدا سوي دي.

پښتو ژبي ته د نورو ژبو، لکه : عربي، دري، ترکي، هندي، انګليسي او نورو اروپايې ژبو څخه د تاريخ په اوږدو کي د نوي مفاهيمو د څرګندولو په غرض ډېري کلمې او علمي اصطلاحات (اقتصادي، سياسي، تخنيکي ...) راغلي دي او د تاريخي ضرورت پر اساس استعمال سوي او اوس هم استعماليږي.

---

[۹] زيری جريده ۱۳۵۵ل کال ۴۰ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د لغوي پانګې دغه دخيله برخه د پښتو ژبې د لغوي پانګې ژوندۍ او فعاله برخه تشکيلوي. دغه ډول دخيل علمي اصطلاحات، چي د نورو ژبو څخه په يوه وخت کي پښتو ته راغلي او اوس عام استعمال هم لري، پردې لغتونه نه ګڼل کېږي، بلکي د پښتو ژبې د لغوي پانګې اصلي سرمايه ده.

ددې ډول علمي اصطلاحاتو او لغتونو په عوض کي نوي اصطلاحات او کلمې وضعه کول، د ژبې د تکامل د اصولو سره مخالف کار برېښي.

سربېره پردې کومه ګټه هم نه لري او دا په دې علت چي: ۱ـ د دغسي دخيلو مستعملو علمي اصطلاحاتو او لغتونو په عوض کي د ځانه نوي اصطلاحات وضعه کول د ژبې د تکامل د تيوري نه منل دي.

۲ـ د دغسي دخيلو مستعملو علمي اصطلاحاتو بدلول بې له دي، چي د اکثريت په تاوان وي، بله ګټه نه لري.

۳ـ دا کار به غير علمي او غير ممکن وي، ځکه چي که فرضاً يوازې يو د کيميا علم را واخلو، نو وينو چي په زرو علمي اصطلاحات لري چي يو قاموس په ليکل کېږي.

دا څنګه کېداى سي؛چي دغه ټول علمي اصطلاحات بدل کړو او که فرضاً بدل ئې هم کړو، څومره ګټه به ولري؟

۴ـ نن ورځ ژبپوهان په دې هڅه کي دي، چي د نړۍ د بېلو بېلو هېوادونو د خلکو د آساني مفاهيمي په عرض بين المللي ژبه جوړه کړي؛ مګر که موږ کوښښ کوو، چي هغه لغوي اشتراک چي اوس د ځينو بين المللي علمي اصطلاحاتو د استعمال په برخه کي د بېلو بېلو ژبو ترمنځ راغلی دی، په لوی لاس له منځه وړو او په عوض کي ئې نوي وضعه کوو، نه دا چي لويه اشتباه به مو کړې وي، بلکي غير ممکن کار برېښي او د نورو وخت به مو بې ځايه ضايع کړی وي.

ددې کار څخه کومه بله ګټه متصوره نه ده.

۵ـ د دغسې علمي مستعمل دخيلو اصطلاحاتو بدلول پښتو او دري ژبې د لغوي اشتراک له پلوه سره ليري او کوم لغوي اشتراک، چي د دواړو ژبو ترمنځ موجود دئ ضعيفه کېږي بايد کوښښ وسي، چي پښتو ژبه او دري ژبه د لغوي پانګې له پلوه نوري هم سره نږدې سي، چي د دواړو ژبو زده کړه ددواړو ژبو د ويونکو له پاره لا هم پسي اسانه سي، نه داچي دغه دوې ژبې د لغوي پانګې له پلوه سره لېري کړو.

امونيمونه اوپه قاموس کي د هغوی راوړل

د امونيمونو پېژندنه هم د تيوري له پلوه او هم په علمي ډول د ليکسيکالوژي او قاموس ليکني يوه مهمه مسأله ده. همدا وجه ده چي دې مسئلې د ډېرو ژبپوهانو اوقاموس ليکونکو توجه ځان ته راګرځولې. د امونيمونو د ټاکلو او په قاموس کي د هغو د ثبتولو په برخه کي بېلې بېلې نظرئې څرګندي سوي دي، خو د دې موضوع د پېچلتوب له کبله تر اوسه پوري ژبپوهان کومې واحدې تيوريکي او علمي فيصلې ته نه دې رسېدلي او د دوی د نظريو ترمنځ ستر توپير ليدل کيږي. له ۱۹۴۰-۱۹۳۰کلونو څخه د شوروي اتحاد په قاموس ليکنه کي د امونيمونو د ټاکلو او په قاموسونو کي د هغوی د ثبتولوپه برخه کي په عمومي ډول يو نظر موجود وو او هغه داچي د دوی په عقيده هغه لغتونه امونيمونه ګڼل کېدل چي د ريښو په لحاظ سره بېل او تلفظ ئې يو ډول وو؛ مګرکوم قاموسونه چي بيا د۱۹۵۰ کلونو په شاوخواکي خپاره سوي د امونيمونو دتعريف په برخه کي د زاړه او عنعنوي روش څخه اوښتي دي. په دې قاموسونو کي نه يوازې هغه لغتونه امونيمونه ګڼل کيږي کوم چي تلفظ ئې سره ورته وي او د ريښو په لحاظ سره بېل وي، بلکه هغه لغتونه هم امونيمونه ګڼل کيږي کوم چي تلفظ ئې يو ډول وي اود لغتونو د تاريخي تکامل پر اساس د يوې کلمې د بېلو بېلو معناوو د بيلتون په نتيجه کي منځ ته راغلي وي. دغه وروستی تعريف په هغه ژبني ميتود بنا دی چي د شلمې پېړۍ د علمي تحقيقاتو د پراختيا په نتېجه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ ته راغلي او په نننۍ ژبپوهنه کي د ستروکتوراليزم په نامه يادېږي. د ستروکتوراليزم پيروان په خپلو ژبنيو څېړنو کي د ژبي اوسني حالت ته زيات ارزښت ورکوي. او په همدې اساس د دوی دتحقيقاتو اساسي هدف د ژبي د اوسني حالت څېړنه ده که څه هم دوی په خپلو ژبنيو تحقيقاتو کي تاريخي ميتود له نظره نه اچوي. اکاديميک .و .و. وينگرادف ليکي: د ژبي په تاريخ کي تل د کلمو په معنوي سرحدونوکي بدلون او اختلاط پېښېږي، چي د همدې بدلون په اساس د يوې کلمې لغوي فرازيالوژيکي اشکال په مستقلوکلمو- امونيمونه بدلېږي او هم برعکس امونيمونه د اتصال او اختلاط په نتيجه کي د يوې واحدې کلمې اشکال گرځي ( ) ل. ل کوتينه په خپلو څېړنو کي داسي نتيجې ته رسيدلّی دئ : نن د امونيمونو اصطلاح د هغو کلمو له پاره استعمالېږي؛ چي د تلفظ ورته والی ئې تصادفي وي او يا دا چي د يوې کلمې د بېلو بېلو معنا ؤ د لېري والي په نتيجه کي منځ ته راغلي وي( ) که څه هم د امونيمونو په بڼخه کي د دغه ډول نظر تائيد د[3]شوروي اتحاد د زياتو مشهورو ژبپوهانو لکه: پرو فيسر. اس. ما سلف، او. اس. اخمانوه، ل. ا.نوويکف،ک. ا. تيمفيف، م. م. فلکوويچ، اس. ای. اوږيگف او داسي نورو... په اثارو کی ليدل کيږي او په درسي کتابونو کي هم دغه ډول نظرمنعکس کيږي، خو بيا هم د ټولو ژبپوهانو له خوا نه تائيديږي. د ستروکتوراليزم په مقابل کي يو بل ژبنی ميتود واقع دئ چي د ۱۹ پيړۍ په ژبپوهنه کي يوازنی علمي ميتود گڼل کيدای شي، او د مقايسوي- تاريخي ميتود په نامه يادېږي. څرنگه چي د مقايسوي- تاريخي ميتود پيروان په ژبنيوتحقيقاتوکي تر ډيره حده پر تاريخي پيښنو اتکأ کوي اود دوی له پاره يوازينی علمي ميتود مقايسوي- تاريخي ميتود دئ، نو د دوی نظرهم د امونيمونو په برخه کي د ستروکتوراليستانو سره توپير لري. د مقايسوي- تاريخي ميتود پيروان يوازي هغه لغتونه امونيمونه گڼي چي تلفظ ئې يو ډول وي، خو د اتمولوژي له نظره هيڅ ارتباط سره ونه لري او په تاريخي لحاظ د يوې ريښي څخه منځ ته نه وي راغلي. دغه نظر په ډېر صراحت سره د و. ای. ابايف په اثارو کي ليدل کيږي . و. ای. ابايف وايي چي په ژبه کي په واقعي ډول دوې مختلفي پېښي ليدل کيږي ؛چي يوه يي له بلي سره هيڅ ډول ارتباط نه لري. دغه دوې پيښي يوه د امونيمي په نامه او بله ئې د پليسيمي په نامه يادېږي. ددې دوو پېښوتر منځ هيڅ ډول پلونه اوگډ سرحدونه نه ليدل کيږي نه پليسيمي په امونيمي بدلېداسي او نه هم امونيمي په پليسيمي بدليدای سي په همدې اساس ابايف معتقّد دئ چي د پليسيمي او امونيّمي[3] په بېلولو کي په هغه ميتود اتکأ وکړي،کوم چي دژبو په اوسني حالت پر څېړنو اکتفأ کوي څېړونکي له واقعت څخه لېري کوي، ځکه دا ميتود د پليسيمي او امونيمي سرحدونه سره گډ وي او د دې په عوض کي چي د دې ميتود په وسيله په واقعي ډول د لغتونو معنوي سيستم وسپړل سي د هغه معکوسه او کږه بڼه څرگنديږي. همدارنگه و.تی. ابايف د تاريخي ميتود په رڼا کي امونيمي او پليسيمي داسي سره بېلوي:

۱-هغه يو ډول غرېز لغتونه چي په تاريخي لحاظ يو له بله سره هيڅ ارتباط ونه لری، او د يوې کلمې د مختلفو معناوو د ليري والي په نتيجه کي منځ ته نه وي راغلي، او هر لغت ځانته بېل تاريخی سير ولري نو دغو لغتونو ته واقعي امونيمونه ويل کيدای سي

۲- هغه يو ډول غرېز لغتونه چي معناوي ئې اوس يوه له بلي څخه لري ښکاري خو په تاريخي او اتمولوژيکي لحاظ يو له بل سره داسي ارتباط ولري چي د يوه لغت دبېلو بېلو معناوو د بيلتون په نتيجه کي منځ ته راغلي وي واقعي امونيمونه

[30] و.و وينگرادف- دکلمي شکلونه.دعلومو داکاډمي خپرونه.دژبي او ادبياتوڅانگه ۳ ټوک،۴۳ مخ،۱۹۴۴کال

[31] ل.ل کوتينه،د امونيمونو مسأله او داسني روسي ژبي په قاموسونوکي دهغوی انعکاس.دقاموس ليکني مجموعه،۴ټوک،۵۸ مخ،م،۱۹۶۰کال

[32] کله چي يوه کلمه ځومعنی وي ولري نو دغسي پېښی ته پليسيمي وايي ،لکه داړول کليمه چي داسي معناوی لري.اړول(۱)يوشی پربل مخ کول،پړمخي کول،(۲)کريابول،محتاجول(۳)بيرته گرځول،پښيمانه کول،له لاري ايستل،عقيده وربدلول.

[33]،ابايف په قاموسونو کي د مونيمونوثبتول.دژبپوهني مسألي،۳گڼه،۳۳-۴۰ مخ م،۱۹۵۷کال. و،ای

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکي دغسي پېښېي ته امونيمونه پليسيمي ويل کيږي .د عمومي تيوريتيکي پلان په رڼا کي د پروفيسر يو. اس.[33] ما سلف نظر دتائيد وړ دئ. دده په عقيده ټول هغه شکلونه (د لغتونو، مورفيمونو او ترکيبونو په سويه) چي تلفظ ئې يو ډول او معناوي ئې سره بېلي وي او امونيمونه بلل کيداى سي په دې تعريف کي دا په نظرْ کي نه نيول کيږي چي دا يو[34]ډول غږيز لغتونه څنگه منځ ته راغلي د تاريخي تکامل پر اساس د يوې کلمې د بېلو بېلو معناوو د لېږي والي په نتيجه کي منځ ته راغلي او که په اتمولوژيکي هر يو بېل تاريخي سير لري. د ژبي د اوسني حالت په څېړنه کي زموږ له پاره دومره کافي ده چي هغه لغتونه او امونيمونه (متشابه) وگڼو چي تلفظ يي يو ډول او معناوي ئې سره بېلي وي دا چي دغه لغتونه په پخوانيو وختونو کي څنگه وو، د ژبي د اوسني حالت د څېړني له پاره کوم مهم رول نه لري. د مثال په ډول په اوسني پښتو ژبه کي د کوټه (باطل) کوټه (خونه) او تور (د سپين ضد)- تور (تهمت) امونيمونه دي ؛ځکه چي تلفظ يي يو ډول او معناوي ئې سره بېلي دي. دا چي په پخوانيو زمانو کي کوټه (خونه) –کوټه (باطل) او يا تور (د سپين ضد) تور (تهمت) د يوه لغت بېلي معناوي وي او يا مستقيلي کليمې وي په ژبي د اوسنی حالت په څېړنو کي د امونيمونو د تعريف په برخه کي کوم تغير نه شي راوستلاى، ځکه که چيري د اتمولوژيکی څېړنو په نتيجه کي ثابته هم شي چي کوټه (خونه) –کوټه (باطل) له يوې رېښې څخه منځ ته راغلي دي بيا هم دغه دوې کلمې امونيمونه دي. ځکه چي اوس ئې غږيزه بڼه يو ډول او معناوي ئې سره بېلي دي. د همدې ځيړنو په نتيجه کي ويلاى سو چي د اوسنۍ پښتو ژبي په قاموسونو کي د دغه واقعيت منعکس کول ضروري گڼل کيږي. او هغه يو ډول غږيز لغتونه چی معناوي ئې سره بېلي وي بايد په قاموسونوکي د امونيمونو په شکل منعکس شي. قاموس ليکونکي بايد په دې پسي ونه گرځي چی دغه يو ډول غږيز لغتونه د ريښو په لحاظ ارتباط سره لري او که يه. د پښتو ژبي په هغو- قاموسونو کي چي تر اوسه په افغانستان کي ليکل شوي دي دې مسألې ته پوره توجه نه ده شوې، په پښتو قاموس (پښتو-فارسي قاموس) کي حتی ددې مسألې يادونه هم نه ده شوې. په نوموړي قاموس کي يوازي د (رموزاواشارات) تر عنوان لاندي دومره ليکل سوي دي چي ((دا گل( ) چي د لغت په سر کي ايښودل سوي دي د مستقل لغت علامه او نښه ده)) ددې علت به دوي چي تراوسه پوري په پښتو ژبپوهنه کي د امونيمونو موضوع په خاص ډول نه ده څېړل سوي، سره له دې هم په پښتو قاموس کي ځيني امونيمونه د مستقلو کلمو په حيث راوړل سوي دي که څه هم د کومي علامي په واسطه نه دي ښوول سوي لکه: وری (لکه د غنمو) وری (د ماږه ضد) کوټه (خونه) –کوټه (باطل) کوږ (يو ډول حيوان) کوږ (د سم ضد) او داسي نور... مگر سره له دې هم په پښتو قاموس کي کله کله داسي سوي دي چي په يوه قاموس مقاله کي تر يوې کلمې لاندي د معناوو په لړ کي مستقلي کلمې راوړل سوي دي لکه : چور: (۱) تاخت و تاج (۲) پودر (۳) ريزمريز (۴) بالکل (۵) سوراخيکه به زريعه جريان آب در بند

٦ آب و پلوان پيدا ميشود. (٦) قول کوه (۷) سنگ تيزيکه شبان در وقت ضرورت گوسفندبان ذبح ميکند. کله چي سرې دغي قاموسي مقالې ته ځير شي نوداسي ځرگنديږي چي تريوې کلمې لاندي ئې د معناوو په لړ کي بېلي مستقلي کلمې سره راټولي کړي دي چي د معناوو تر منځ ئې هيڅ ډول ارتباط نه ليدل کيږي . او هغه مستقلي کلمې چي په همدې قاموسی مقاله کی ئې امونيمونه بللای سو په دې ډول دي: ۱-چور (تاخت وتاج)۲ –چور پور، ريز مريز)۳- چور (بالکل) ۴- چور (سنگ تيزيکه شبان در وقت ضرورت گوسفندان ذبح ميکند) ۵- چور(قول کوه) -٦چور(سوراخيکه به ذريعه جريان آب در بند آب وپلوان پيداميشود) همدارنگه په نوموړي قاموس کي د ځل (وار)- ځل (دځلا په معنی) د يوې کلمې په حيث په

---

[34] و.ای.ابایف.په قاموسونو کي دامونیمونو ثبتول،دژبپوهني مسألي . ۴۰ مخ، ۱۹۵۷

[35] یو،اس.ماشلف دژبي دتیوري او اوتاریخ دمسألومجموعه.ل،۱۹۸مخ،۱۹۶۳

[36] و.گ پښتوقاموس ،پښتوټولنه،۱۳۳۰کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې قاموسی مقاله کي راوړل شوی دئ. سره له دې چي د معناوو په منځ کي ئې هيڅ ډول ارتباط نه ليدل کيږي او واقعي امونيمونه دي.کله کله د عربي کلمو مفغن کول هم په پښتو ژبه کي د امونيمونو د پيدايښت سبب ګرځي د پښتو قاموس ليکونکو کوښښ کړی دی چي په قاموس کي د عربي کلمو مفغن شکل وليکي لکه: رو(روح)، وسه (وسعه) او داسي نور دي. د پښتو قاموس ليکونکو دغسي عربي مفغني کلمې او پښتو کلمې په يوه قاموسي مقاله کي راوړي دي او معناوو ته يي پوره پاملرنه نه ده کړې. لکه: رو(۱) آهسته (۲) روح (۳) المونيم. وسه (وسعه) وسه (باران) همدارنګه په پښتو قاموس کي کوټ (کلا) کوټ (بالاپوښ) چي هيڅ ډول ارتباط نه سره لري د يوې کلمې د معناوو په شکل ثبت کړي دي. د دې پورتنيو څېړنو او مثالونو څخه داسي څرګنديږي چي د د پښتو قاموس ليکونکو د امونيمونو په ټاکلو او په قاموس کي د هغوی د ثبتولو په برخه کي پوره پاملرنه نه ده کړې. نو ځکه ئې بېلي بېلي کلمې د يوې کلمې د معناوو په لړ کي په يوه قاموسی مقاله کی سره ځای کړي. مګر اسلانوف بيا په خپل قاموس کي (پښتو- روسي قاموس) کي د امونيمونو مسألې ته پوره توجه کړې ده. څرنګه چي د شوروي اتحاد په ژبپوهنه کي د ژبي مسألې بېل بېل اړخونه څېړل سوي دي، نو اسلانوف هم د اوسنۍ ژبپوهني په رڼاکی هغه لغتونه چي تلفظ ئې يو ډول او معناوي ئې بېلي وي د امونيمونو په نامه پېژني او په همدي اساس دا ډول کلمې د مستقلو کلمو په حيث په بېلو بېلو قاموسی مقالو کي ثبتوي او د اعدادو په وسيله ئې له نورو عادي کلمو څخه بېلوي لکه: تور (تهمت) تور (د سپين ضد) تور (جال) اسلانوف په خپل قاموس کي سربېره پر امونيمونو اموګرافونه هم د اعدادو په وسيله ښوولّي دي لکه: تلل- د تګ په معنّا. -تلل- د وزن کولو په معنا مګر دا هم بايد وويل سي چي په دې قاموس کي ځيني داسي کلمې

د اموګرافون په حيث راوړل سوې دي، چي واقع يا موګرافونه نه دي او د ليکلو په لحاظ فرق سره لري لکه: خولۍ — خولې يا کلی — کلي او داسي نور...

د لغتونو ګرامري خصوصيات

قاموس د لغتونو يوه ساده ممجموعه نه ده. بلکه سربېره پردې چي د يوې ژبي لغتونه راغونډ وي او لوستونکو ته ئې د يوې مجموعې په توګه وړاندي کوي، ددې په څنګ کي د لغتونو بيل بيل اړخونه او ځيني اساسي او لومړني خصوصيتونه هم څرګندوي، تر څو لوستونکي او يا زده کوونکي د دغو لغتونو په شاوخوا کي لومړني معلومات او پوهه لاس ته راوړي. يوه له دغو مسألو څخه چي اوس ئې د ژبپوهانو پاملرنه ځان ته را ګرځولې او ننۍ قاموس ليکنه ئې بايد حل کړي هغه دا ده چي تر ممکنه حده پوري بايد په قاموسونو کي د لغتونو ګرامري خصوصيتونه او ګرامري کټګورۍ وښوول سي. خصوصاً په دوه ژبيزه قاموس کي د لغتونو د ګرامري خصوصيتونو او ګرامري کټګوريو ښوول هم د تيوري او هم په عملي لحاظ ډېر ګټورکار دئ. په دوه ژبيزو قاموسوکي د دغي مسئلې صحيح حل له يوې خوا د دواړو ژبو د ګرامري سيستمونو په مقايسه کي او له بلې خوا د کليمو د سم استعمال په برخه کي د لوستونکو سره پوره مرسته کولای سي؛ ځکه هره ژبه ځان ته خاص ګرامري قواعد، د افادې مشخص سيستم او د کليمو د يو ځای کيدو بيل بيل پرنسيپونه لري. د اکاډيميک ل. و. شېربه د تيوريکي تحليل په رڼا کي ويلای سو چي تر کومي اندازې پوري چي په دوه ژبيزه قاموس کي د کليمو د لغوي معناوو د خصوصيتونو څرګندول امکان لري، په همدې اندازه هم بايد د کليمو د ګرامري معناوو خصوصيتونه وښوول سي .خصوصاً ددې مسألې ارزښت په دوه ژبيزه قاموس کي هّغه وخت ښه څرګنديږي چي دوې داسي ژبې سره مقايسه

---

[۳۷] اموګرافونه هغو کلموته وايي چي په پښتو ليکدود کي يو ډول ليکل کيږي،خو تلفظ او معناوي يي فرق سره ولري
[۳۸] شېربه.دميتودولوژي له نظره ګرامراو دلغتونو سره دهغه متقابل اړيکي...په منځنيوښوونځيوکی دخارجي ژبودريس.م.ل.۱۹۴۷ و.ګ.ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړو؛ چي د ګرامري سیستمونو له پلوه سره لېري وي. په دې مقاله کي به موږ [39] په پښتوقاموسونو (پښتو قاموس، د اسلانف قاموس) کي د کلیمو د ګرامري خصوصیتونو پر دغو مسألو باندي و غږېږو.

الف: د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو ښوول، ب – د کلام د اجزأوو دګرامري خصوصیتونو څرګندول، ج – د کلیمو د هغو برخو ثبتول چي د مارفولوژي له نظره بېلېدونکي دي.

الف: د پشتو ژبي د کلام اجزأ: که څه هم په پښتو ژبه کي د تحلیلي ژبو په شان، پریدلوګ د کلیمو د نحوي ارتباط د څرګندولو له پاره استعمالیږي، خو د مارفولوژي له نظره د اوښتونکو ژبو ګروپ ته منسوبه ده. ځکه چي د کلام اجزأوو ګرامري معنی اکثرأ د کلیمو د وروستیو برخو (پای) د تغیر له پلوه څرګندیږي. د پښتو ګرامر پوهانو له نظره د پښتو ژبي د کلام اجزأ دا دي. اسم، صفت، قید، ضمیر، فعل، عدد، د ادات توري، د ندا توري، د ربط توري، پریدلوګ او پسلي لوګ هر یو له د غو څخه مشخصي ګرامري علامې لري. خو دا هم باید وویل سي چي د پښتو ژبي د کلام د اجزأوو تر منځ کوم مطلق سرحد نه سته او کله کله د کلام یو جز هم د صفت او هم د اسم او یا قید په شکل استعمالیږي. په پښتو قاموس (پښتو- فارسي۱۳۳۰) کي د ځینو علامو په واسطه د کلام اجزأ ښوول سوي دي. مګر دغه علامې تر ډېره حده د کلام د اجزأوو سره پوره مطابقت نه لري. په پښتو ژبه کي قید د کلام د یوه جز په حیث په عمومي ډول دا لاندي خصوصیتونه لري.

۱-د جنس تابع نه وي (د مذکر او مونث له پاره یو ډول استعمالیږي) ،۲- د عدد تابع نه وي (د مفرد او جمعي له پاره یو ډول استعمالیږي)، ۳- د حالت تابع نه وي (د لته ځیني استثنا آت شته) ،۴ -د یوځ عم لیا کیفیت د څرنګوالي پر علایمو د لالت کوي. په پښتو قاموس کي قید کله د صفت کله د اسم په نامه ثبت سوي او کله کله بیا بیخي هیڅ ډول علامه نه ده ورته لیکل سوې: ۱ - هغه کلیمې چي د کلام د اجزأوو د وېش له پلوه د قید په ګروپ پوري اړه لري ددې قاموس لیکونکو هغه یوازي د صفت په شکل راوړی دی لکه: نن، نږدي، ناڅاپه، ژر ژر، تر ژره، دلته، لیري، غوندي، ښایي، تل، ورو ورو، ډېر، لیر، خورا، لاندي، په څېر، په شان او داسي نور... [1] [41]

۲-هغه قیدونه چي په همدې قاموس کي د مذکرو نومونو په شکل ثبت سوي دي لکه: پرون، اوس، سبا، زښت، خورا ډېر، چیرته.

۳-هغه قیدونه چي هیڅ ډول علامې نه دي ورته لیکل شوي. لکه: هلته، لکه، پخوا، داسي، دغسي، بېخي، همدارنګه په پښتو قاموس کي ځیني صفتونه هم د غلطي ګرامري علامې په واسطه ښوول سوي دي. په دې قاموس کي ډېری داسي کلیمې راغلې چي اصلاً صفتونه دي خو د لیکونکو له خوا مذکر یا مونث نومونه ګڼل سوي دي لکه: وړی، وچ، سور، سپک، زړه ور، ړوند، روڼ، ړنده، توره، وچه، خوږه او داسي نور... په پښتوقاموس کي دضمیرونو په ښوولو کي د کوم سیستماتیک پرنسیپ مراعات نه دی سوی. ځینو ته ئې ګرامري علامې لیکل سوي او ځینو ته بیا نه دي لیکلي سوي لکه: زه، زما، د ده، د دوی، هغه، څوک، هیڅوک، چي کومي ګرامري علامې نه دي ورته لیکل سوي. همدا رنګه په پښتوقاموس کي کومکي توري لکه: له (پریدلوګ)، څخه، ځني (پوسلیلوګ)، هو، هوکې، (د ادات توري) – هم (د ربط توری) بې له ګرامري علاموڅخه ثبت سوي دي . سربېره پر دې خو (د ادات توری) - بلکه، چه، مګر، خو (د ربط توري) اصلأپه قاموس

[39] .ددووژبیزوقاموسونو په جوړولو کي دژبودګرامري جوړښت دبیلوالي ارزښت.قاموس لیکنه اولهجې پیژندنه،دلیکنو مجموعه.دعلومو اکاډیمي. ۱۹۵۳م. و.ګ.ل.ي.مایتینسکیه

[40] یادونه:تراوسه پوري دپښتو ژبي دکلام داجزاوودوېش په برخه کي کوم بشپړ اویامنل شوی اثر نه شته،نوځکه دا لازمه ګڼل کیږي چي په دې برخه کي پوره څېړنه وشي.زه به کوشش وکړم چي دپښتو ژبي دموادوپر اساس دکلام اجزأ وڅېړم او په خاصو ګروپونو (کټګوریو)یې ووېشم.(دا څېړني به په زیري کي په پرله پسي ډول خپري شی.).

[41] ډېر لږ.(په ځینولهجو کي)ژر متحرک سرحدونه لري په دغوقیدونو کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي نه دي راوړل شوي. په پښتوقاموس کي د مصدرونو د ښوولو له پاره گرامري علامي ليکل سوي دي مگر د لازمي او متعدي فعلونو ذکر ئې نه سته.

ب- د کلام د اجزأوو گرامري خصوصيتونو: دوهمه مسأله په قاموسونو کي د کلام د اجزأوو د معنی وو بيلول دي. څرنگه چي په پښتو ژبه کي د کلام د اجزأوو معنوي سرحدونه متحرک دي نو د قاموس ليکني د علم له نظره دا لازمه گڼل کيږي چي په قاموسونو کي د کلام د اجزأوو وظيفه او د دوی د واقعي معناوو کلاسيفيکيشن وښوول سي. صفت په پښتو ژبه کي په عمومي ډول دغه خصوصيتونه لري

۱- د جنس تابع دی (يعني که موصوف مذکر وي صفت ئې هم د مذکر او که موصوف مؤنث وي نو صفت ئې هم د مونث شکل غوره کوي.) ۲- صفت د عدد تابع دئ (يعني که موصوف مفرد وي نو صفت د مفرد په شکل او که موصوف جمعه وي نو صفت هم ورسره د جمعي په شکل استعماليږي.) ۳- د حالت له مخي تغير منونکی دی (هم اصلي حالت لری او هم مغيره حالت). مگر د صفتونو په منځ کي ځيني داسي استثنايي گروپونه هم سته چي خاصي توضيح ته ضرورت لري: ۱ - نه بدليدونکي صفتونه : دا هغه ډول صفتونه دی چي د مذکر او مونث، د مفرد او جمعي، په اصلي حالت او مغيره حالت کي نه بدليږی او د ټولو له پاره په يوه بڼه استعماليږي لکه : لاسي، ابي، ښايسته او داسي نور... ۲- هغه صفتونه چي د مذکر د مفرد او د مذکر د جمعي له پاره يو ډول استعماليږي او بدلون نه مومي لکه : تيره (مذکر- مفرد اوجمع) بيده (مذکر – مفرد او جمع) او داسي نور... ۳- هغه صفتونه چي کله که د صفت او کله کله د قيد وظيفه اجراکوي. لکه : ښه، ورو، ښايسته او داسي نور... دغه کليمې د کلام په بېلو اجزاوو پوري اړه لري او په متن کي مختلفي معناوي څرگند وي.

۴- په پښتو کي ځيني داسي کليمې سته چي هم د صفت او هم د اسم وظيفې اجرأ کوي، لکه : مشر، ړوند، سپور، سپين، لوی زوړ او داسي نور... د پښتو قاموس ليکونکو د[43]پورتنيو کليمو گرامري خصوځيتونو ته پاملرنه نه ده کړې او نه ئې په خپل قاموس کي دغه خاص گروپونه د کومو خاصو گرامري علامو په واسطه ښوولي دي. يوه بله موضوع چي د کلام د اجزأوو د گرامري خصوصيتونو سره ارتباط لري او په قاموس کي ئې څرگندول ضروري ښکاري،هغه داده چي په پښتو ژبه کي ځيني داسي کليمې سته چي يوازي د جمعی په شکل استعماليږي لکه : اوړه ، وربښم، وابښه، غنم، اوبه، شيدې، وړی، وريجي او داسي نور... همدارنگه ځيني کليمې بيا د مفرد او جمعي له پاره يو ډول استعماليږي. لکه: هگۍ، خولۍ، چوکۍ او داسي نور... چي په قاموس کي بايد د دغه ډول کليمو خصوصيتونه او گرامري معناوي د خاصو گرامري علامو په واسطه و ښوول سي، خو په پښتو قاموس کي د کليمو دغه ډول گرامري خصوصيتونه هم نه د ي ښوول سوي مثلاً : د هگۍ کليمې ته يوازي دومره ليکل سوي دي چي مونثه کليمه ده. غنم ته ليکل سوي چي مذکر او بس؛ مگر اوړه، وربښم، وابښه، اوبه، شيدې، وړی، وريجي-کلمو ته د جمعي گرامري علامې ليکل سوي دي خو دلته ئې بيا د مذکر او مونث يادونه نه ده سوې.

ج - په قاموس کي د کليمو د هغو برخو راوړل چی د مارفولوژۍ له نظره بېليدونکي دي: په قاموس کي بايد د کليموهغه برخي چي د ژبي د ويونکو له نظره مارفولوژيکي بيلوالی لري د خاصو گرامري علامو په واسطه و ښوول سي اوس به

---

[42] ښايست دمفردمونث او دجمعي دمونث په مغيره حالت کی بدلون مومي

[43]دصفتونو پورتنی کلاسيفيکيشن پوره او بشپړنه دئ.دلته زمامقصد دانه دی چي دپښتوژبي دصفتونو ټول عمومي او استثنايي گروپونه او حالتونه وښيم ځکه دابيا بيله څېړنه او بېل بحث غواړي.په دې مقاله کي زه يوازي دومره يادونه کوم چيپه پښتو ژبه کي دکلام داجزاوو سرحدونه متحرک دي او کيدای شي چي دکلام يو جز څو مختلفي گرامري معناوي ولري نوځکه يي په قاموسونو کي دمختلفومعناوو ښوول او دکتِه گوريو بېلول ضروري ښکاري.

[44] ل.و.شپربه.منتخبات(دژبپوهني او فونيم پوهني په برخه کي)،۱،ټوک،ل،۳۶مخ،۱۹۵۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورو چي په پښتو قاموس کي مختاړي (پریفکسونه)، ورستاړي (سوفکسونه) او بنسټ (هغه برخه ده چي د یوه فعل بیل بیل ګرامري شکلونه څني جوړیږي) په څه ډول سره راوړل سوي دي کله چي د قاموس پاڼې را واړوو نو وینو چي دغه مسأله هم په نیمګړې توګه پکښي راغلې ده. دغه مختاړي نه دي راوړل سوي؛لکه: کښي، پوري، ننه، پرې، و(و- د مطلق فعل مختاړی). همدارنګه په نوموړي قاموس کي د نومونو او صفتونو وروستاړي (سوفکسونه) په غیرسیستماتیک ډول سره ثبت سوي دي. په همدې قاموس کي د نومونو ورستاړي لکه: تور، تیا، وال، والا، تون، د صفتونو ورستاړي لکه: من یا لی راوړل سوي دي؛ مګر له بلې خوا بیا د نومونو د وروستاړي په قاموس کي نه دي راغلي : ځی (پوهنځی، ښوونځی...) وان (موټروان...) والی (کلکوالی، تودوالی...) همدارنګه د صفتونو ځیني وروستاړي هم نه دي ثبت سوي لکه: جن (غمجن...) ور(زړه ور...) په پښتوقاموس کي د (توب) او (تیا) وروستاړي سم نه دي توضیح سوي. دوی لیکلي چي دغه وروستاړي د مجردو صفتونو وروستاړي دي. حال دا چي دغه ورستاړي د مجردو نومونو په پای کی راځي. لکه: سړیتوب (سړی - توب) غړیتوب (غړی+توب) ، زلمیتوب (زلمی+توب) روغتیا (روغ+تیا) لوړتیا (لوړ+تیا) ژورتیا (ژور+تیا) او داسي نور... په پښتوقاموس کي وروسته له مصدرونو څخه د فعل ځیني ګرامري شکلونه ښوول کیږي.که چیري د فعل ګرامري شکلونه له نوموړو مصدرونو څخه (د دوی په عقیده) نه سي جوړېدای نو لیکونکی د انالوژي (قیاس) له مخي له ځانه مصدرونه ورته جوړوي او د غیر مستعمل نوم ورباندي ایږدي لکه: کتل، (ف.ز.س) مص- دیدن- نګریستن، انتظار (حا) افعال دی ګراز مصدرغیرمستعمل ګورل.

حا-ګوري ما-وکوت ا-وبه ګوري امر وګوره.

مګر خبره دا ده چي په پښتو ژبه کي د فعل ګرامري شکلونه د مصدر څخه نه جوړیږي. ټول فعلي شکلونه د حال د بنسټ او د ماضي د بنسټ څخه جوړیږي. په زیاترو افعالوکي د ماضي بنسټ مساوي دی له مصدره سره منفي مصدري علامې:

د ماضي بنسټ	مصدر	مصدري علامې
په کتل کي:کت(Kat)	کتل(katal)	(al)
په تلل کي:تلل(tl)	تلل(tlal)	(al)

مګر د حال د افعالو مصدرونه بیا مختلف وي. په (کتل) کی هغه بنسټ چي د حال د زمانې ګرامري فعلي شکلونه څني جوړیږي (ګور) دئ او په (تلل) کي بیا (ځ) دی لکه: ګورم، ګورو، ګوري،...او ځم، ځو، ځي... همدا وجه ده چي زموږ زیاتره ګرامر پوهان ځینو مصدرونو ته با قاعده او خینو ته بې قاعده مصدرونه وایي؛ څکه دوی داسي فکر کوي چي ګرامري فعلي شکلونه له مصدرونو څخه جوړیږي. په دې برخه کي دوی د عربي تر تاثیر لاندي راغلي دي. ښه به دا وي چي په قاموس کي وروسته له مصدرونو څخه هغه بنسټونه وښوول شي له کومه څخه چي د فعل مختلف ګرامري شکلونه جوړیږي.د اسلانف په پښتو - روسي قاموس کي د کلام د اجزأ په سم ډول سره ښېل او د ګرامري علامو په واسطه ښوول سوي دي. یوازي مفردو مذکرو صفتونوته ګرامري علامې نه دي لیکل سوي. ددې علت به شاید دا وي چي لیکونکی اکثرأ صفتونه د مفرد، مذکر او اصلي حالت په شکل راوړي دي. د پښتوقاموس په خلاف په دې قاموس کي د کلام د اجزأوو معناوي په ښه توګه سره ښېلي سوي او تشریح سوي دي. خصوصأ کوښښ سوی چي کلام د هغو اجزاوو معناوي سره بیلي کړي،کوم چي د معنوي سرحدونو له پلوه متحرک وي لکه:۱ول. ښه (د صفت په حیث) ښه آس، ښه هلک...۲ هم د اسم په حیث، د ښو ښه زیږي، د بدو وابنه-د بدو سړو څخه د ښو هیله مه کوه!...۳یم (د قید په حیث) ډېر ښه، خورا ښه، ښه سو چي...په ښه ډول، په ښه شان، ښه مي په یاد دي چي ...[٤٥]

[٤٥] دتفصیل له پاره وګورئ اسلانف پښتو-روسي،قاموس د(ښه) قاموس مقاله.مالازمه ونه ګڼل چي ټوله قاموسي مقاله دلته رانقل کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلانف په قاموس کې هغه صفتونه چې د مذکر د مفرد او جمعې له پاره یو ډول استعمالیږي د خاصوګرامري علامو په واسطه ښوول کیږي. لکه تیره، ښه... خو ځیني صفتونه چې نه بدلیدونکي دي یعني د مذکر، مونث، مفرد اوجمعي په حال کې یو ډول اسعمالیږي لکه: لاسي، آبي... د اسلانف په قاموس کې د کومو خاصوګرامري علامو په واسطه نه دي ښوول سوي. هغه کلیمې چې په پښتو ژبه کې یوازي د جمعې په ډول استعمالیږي د اسلانف په قاموس کې د سموګرامري علامو په واسطه ښوول سوي دي لکه: غنم، وړې او داسي نور... همدارنګه د اسلانف په قاموس کې د کلیمو هغه برخي چې د مارفولوژي له نظره بیلیدوکې دي (مختاړي، وروستاړي، بنسټ) د ګرامري علامو په واسطه ښوول کیږي. د کلیمو بنسټونه د الفبأ په ترتیب په خپل ځای په قاموس کې ثبت سوي دي. دغه کار لږ څه غیر موزون غوندي ښکاري؛ ځکه که چیري څوک غواړي چې د کوم فعل بنسټ په قاموس کې ولټوي هغه ته باید ددې فعل بنسټ معلوم وي.که چیري ورمعلوم وي نولټولو ته ئې کوم ضرورت نه پیداکیږي او که چیري نه وي ور معوم نو بیا ئې په قاموس کې د الفبأ په ترتیب نه سي پیداکولای. سمه به دا وي چې د فعلونو بنسټونه د مصدرونو سره یوځای راوړي وای، نه بیل بیل. مثلاً ښه به دا وای چې د (اغوند)، (الوځ)، (بول) بنسټونه ئې د (اغوستل) الوتل (او (بلل) د مصدرونو سره یوځای راوړي وای. مګر په دې قاموس کې مصدرونه د الفبأ په ترتیب په یوه ځای کې او د فعل بنسټونه ئې د الفبأ په ترتیب په بل ځای کې راوړل سوي دي . خو سره له دې بیا هم د اسلانف قاموس د کلیمو د ګرامري خصوصیتونو د څرګندولو له پلوه تر ټولو هغو پښتو قاموسونو غوره دئ،کوم چې تراوسه خپاره سوي او زموږ لاس ته راغلي دي. کابل مجله ۱۳۵۲ل کال ۱۰ګڼه۴۴-۴۷ مخونه ٦

په قاموس کي د لغتونو تلفظ لیکل او د خج ښوول

د پښتو ژبې فونوټیکي خصوصیات د همدې اوسني لیک په واسطه په واقعي بڼه نه سي څرګندېدای د پښتو ژبې او لیک ترمنځ ستره فاصله لیدل کیږي. دغه د پښتو ژبې د ږغونو او لیک ترمنځ بیلتون د پښتو قاموسونو لیکونکو درک کړی دئ. پښتو قاموس لیکونکو کوښښ کړی دئ، چې په یوه یا بل ډول سره د پښتو لغتونو تلفظ په قاموسونوو کې وښیي. محمدګل مومند په خپل قاموس (پښتوسیند-۱۳۱٦)کې د کلمو د تلفظ د افادې له پاره د مخففونو داسي یو سیستم غوره کړی دئ: ٧ ٤

ازانګه کول – (مف، مف، مم، سا، حر مخ، سا، مف، مض، سا)

بیرته اخیستل - (مک، سا، مج، سا، مف، سا، مم، مک، سامع، سا، حر مخ، سا) او داسي نور...

مګر د پښتو قاموس (پښتو – فارسي -۱۳۳۰) لیکونکو د پښتو سیند مرکب مخففونه لږ څه ساده کړي دي. په دې قاموس کې د کلمو تلفظ د داسي بسیطو تورو په واسطه ښوول کیږي چې هر توری ئې د هغو حرکاتو نمایندګي کوي چې اصلا په عربي ژبه کې معمول دي. لکه: لځول: (ز ف ز س) شکول: (س ز ز س) کور: (ض مج س) لور: (ص مع س) شیدې: (ک مع کمج) او داسي نور... دغه ډول تلفظ د افادې سستمونه له یوې خوا د ډېرو لوستونکو لپاره مشکل او له بلې خوا د کلیمو تلفظ نه افاده کوي. بلکې د کلیمو د تورو حرکتونه ښیي. په همدې اساس دغه ډول سیستمونه د کلیمو د فونیتیکي ترکیب سره پوره مطابقت نه لري. د پښتو په اوسني لیک کې هغه کلیمې چې په زور (a) او زورکي (ə) ختمیږي دواړه واولونو د یوه توري (ه) په واسطه څرګندیږي. او سربیره پردې په پښتو قاموس کې دغه ډول واولونه د سکون په شکل ښوول سوي دي لکه: زړه: (س ز س) زړه: (ف ف س) او داسي نور... څرنګه چې له یوې خوا د پښتو ژبې د ږغونو او لیک

---

٤ کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۴ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ توپیر موجود دئ او له بلې خوا دغه ډول د تلفظ د افادې سیستمونه چې په افغانستان کې د پښتو ژبې په قاموسونو کې مروج دي د کلیمې پوره او سم تلفظ نه سي افاده کولای. نو یوازنۍ سمه لاره به داوي چې په پښتو قاموسونو کې د کلیمو تلفظ په لاتیني تورو لیکل سوی. د لاتیني تورو په مرسته کولای سو چې د پښتو کلیمو سم تلفظ افاده کړو. همدا وجه ده چې په هغو پشتو قاموسونو کې چې په شوروي اتحاد کې خپاره شوي دي لکه: د پ بزودین پښتو - روسي قاموس (۱۹۵۰)، ک ۱۰.لېبدیف پښتو-روسي قاموس (۱۹۶۲) اوم. گ. اسلانف پښتو - روسي قاموس(۱۹٦٦) کې د پښتو کلیمو تلفظ د روسي الفبا په تورو لیکل سوی دئ. د پښتو ژبې کوم ږغونه چې د روسي الفبا د تورو په واسطه نه سي افاده کیدای، نو د روسي ژبې د هغو تورو پر سر یا لاندې ټکې ورکول کیږي. کوم چې د مروج په لحاظ د پښتو ژبی د ږغونو سره نږدې ږغونه افاده کوي. سره له دې چې د اسلانف قاموس په پښتو قاموس لیکنه کې تر ټولو پښتوقاموسونو ښه او جامع دئ، خو بیا هم د پښتو کلیمو د تلفظ په برخه کې ځیني نیمگړتیاوې لري، لکه:

د اسلانف په قاموس کې: سم تلفظ یې

ټمبل (tambul) tambal

چیم چې

ړا ړې اوداسې نور...

د کلیمو خج: خج په بېلو بېلو ژبو کې د موقعیت په لحاظ توپیر لري. د ځینو ژبو په کلیموکې معین ځای لري او په ځینو ژبو کې بیا متحرک وي. په چیک او سلواکي ژبو کې خج د کلمو پر لمړي سیلاب راځي په پولیندي ژبه کې د کلیمې د پای له خوا په دوهم سیلاب باندي خج واقع کیږي. د فارسي ژبې په شان په پښتو کې د کلمو خج کوم معین ځای نه لري. په ځینو کلمو کې پر لومړي سیلاب، په ځینو کې پر منځني او په ځینو کې پر وروستي سېلاب خج راځي لکه: وسپنه (خج پر لومړي سیلاب) لوړوالی (خج پر منځني سېلاب)، پرون (خج پر وروستي سېلاب). په همدې اساس ویلای سو،چې د پښتو کلیمو د سم لوستلو لپاره به دا ښه وي؛ چې په پښتو قاموسونوکې د کلمو د خج ځایونه و ښوول سي، ځکه د خج د ځای د بدلون په اساس د ډېرو کلمو لغوي یاگرامري معناوو کې تغیر

پېښیږي چې ځیني مثالونه به ئې دلته راوړل شي

د لغوي معنا بدلون: غوټه (خج پر لومړي سیلاب) گنډه

غوټه (خج پر وروستي سیلاب) غوټه، په اوبوکې ځان ډوبول.

ښکاري(خج پر لومړي سیلاب) څرگندیږي

ښکاري (خج پر وروستي سیلاب) ښکارکول

واړه (خج پر لومړي سیلاب) ټول

واړه (خج پر ورو ستي سیلاب) کوچنیان تبره (خج پر لومړي سیلاب) ماضي

تبره (خج پر وروستي سیلاب) د پخ ضد جوړه (خج پر لومړي سیلاب) سوله جوړه (خج پر وروستي سیلاب) جفت

بوره (خج پر لومړي سیلاب) هغه ښځه چې زوی ئې له لاسه ورکړی وي. بوره (خج پر وروستي سیلاب) چینی

د گرامري معنا بدلون

ننوتل (خج پر وروستي سیلاب) د جمعي استمراري ماضي فعل ننوتل (خج پر لومړي سیلاب) د جمعي مطلق ماضي فعل

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوري وتل (خج پر وروستي سيلاب) د جمعي استمراري ماضي فعل پوري وتل (خج پر لومړي سيلاب) د جمعي مطلق ماضي فعل

پرې ايسته (خج پر وروستي سيلاب) استمراري ماضی فعل پرې ايسته (خج پر لومړي سيلاب) مطلق ماضي فعل

تره (خج پر لومړي سيلاب) اسم (يوه پلنه ډبره،کلپه لاره) تره (خج پر وروستي سيلاب) استمراري امر

گټه (خج پر لومړي سيلاب) اسم (پايده) گټه (خج پر وروستي سيلاب) استمراري امر او داسي نور..

څرنگه چي په پښتو ژبه کي د خج ځای متحرک دئ؛ نو په پښتو قاموسونو کي د کلمو د خج د ځای ښوول يو ضروري کار دئ. دا کار له يوې خوا د کلمو په سم لوستلو کي زموږسره مرسته کوي او له بلې خوا د کلمو د معياري تلفظ له پاره هم بې گټې نه دئ. خو سره له دې هم پښتو قاموس ليکونکو دې موضوع ته پوره پاملرنه نه ده کړې اوبې له يو څو کلمو نه چي د خج ځايونه ئې ښوول سوي دي نوري ټولي کليمې ئې بې د خج د ځای له ښوولو ثبت کړي دي. خو اسلانف په خپل پښتو روسي قاموس کي دهري کلمې دخج ځای شوولی دئ.

د لغتونو انتخاب

دمخه تر دې چي د لغتونو اساسي مسألی په پښتو قاموس او د اسلانوف په پښتو- روسي قاموس کي په ژور نظر سره وکتل شي بايد د اوسنۍ ادبي پښتو د لغوي پانگي مشخصات په لنډ ډول و ښوول سي. په معاصره ژبپوهنه کي دا يو منل سوی حقيقت دئ، چي خارجي عوامل د يوې ژبي په تاريخي تکامل کي ستر رول لري. يوله دغو عواملو څخه د ټولني اقتصادي-تاريخي مرحله او د دولت شکل دئ. د مثال په ډول: د يوې ژبي موجوديت د لهجو په شکل د فيوډاليزم د دورې يو څرگند خصوصيت دئ؛ لکه چي په فيوډالي دوره کي د اقتصادي او سياسي مرکزيت ضعيف وي همداسي په دې دوره کي د يوې ژبي د لهجو ترمنځ زياته او تماسونه لږ وي.[4] [8]

نو ځکه په داسي ټولنو کي ژبه يو معياري اوعمومي بڼه نه لري، بلکه د بيلو بيلو لهجو په شکل څرگنديږي هره تاريخي دوره د ټولني په ژوندانه کي يو خاص اجتماعي او اقتصادي رژيم منځ ته راوړي.څرنگه چي ژبه د ټولني د شعور د انعکاس او څرگندوني وسيله ده نو ددغه خاص اجتماعي او اقتصادي رژيم په ژبه کي منعکس کيږي، چي په همدې اساس د ټولني د توليدي قواوو، تخنيک او کلتور د انکشاف په وجه نوي مفاهيم منځ ته راځي او دا په خپل وار دا غواړي چي د ژبي په وسيله افاده سي. د ژبي د تاريخي تکامل د خارجی عواملو څخه يو هم ژبني تماسونه دي نن ورځ په يوه داسي ژبه هم نه وي چي په خپل تکاملي جريان کی دي د نورو ژبو له تاثير څخه بې برخي پاته وي.

د ځينو ژبپوهانو په عقيده (ټولي ژبي په عمومي ډول مخلوطي گڼل کيدای شي د پښتو ژبي لغوي پانگه هم په خپل تاريخي تکامل کي د بيلو بيلوتغيراتو سره مخامخ سوي ده ځيني لغتونه له منځه تللي او زاړه سوي دي او ځيني بيا نوي راپيدا سوي دي: په عمومي ډول د اوسنۍ ادبي پښتو ژبي لغوي پانگه له دوو برخو څخه تشکيله سوې ده. يوه برخه د پښتو ژبي خپلي کلمې دي او بله برخه هغه کلمې دي چي د نورو ژبو لکه: عربي، فارسي، ترکي، هندي، انگليسي او نورو اروپايي ژبو څخه د تاريخ په اوږدو کي پښتو ژبي ته ور ننوتې او د تاريخي ضرورت پر اساس استعمال سوي او هم اوس استعماليږي. د دخيلي پانگي ستره برخه هغه کلمې دي چي د عربي ژبي څخه پښتو ته ورننوتې او د ژوندانه په بيلو بيلو اړخونو کي استعماليږي، لکه مذهبي اصطلاحات: جنت، صراط، اعراف، صحابه، طواف، صدقه... تعليمي او تربيوي اصطلاحات: معارف، ثقافت، تعليم، اخلاق... حقوقي او قضايي اصطلاحات محکمه، قاضي، عدليه، استنطاق، عدالت...

---

[4] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۹گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعي او سیاسي اصطلاحات: مبارزه، طبقاتي استعمار، استثمار اضداد ...اداري او دولتي اصطلاحات صدارت، وزارت، ماموریت، کاتب، مدیر، مامور، رئیس، وزیر، صدر اعظم... تقریباً ټول ګرامري اصطلاحات: صرف، نحوه، صفت، فعل، مصدر،ضمیر...

سربېره پردې عربي کلمې د پښتو ژبې په نورو برخو کې هم استعمالیږي. لنډه دا چې ویلای سو چې مشکله به وي چې په پښتو ژبه کې دې داسې ساحه موجوده وي چې هلته دې عربي دخیلي کلمې نه استعمالیږي. د ب. ز. خالیدف په عقیده د اوسنۍ ادبي پښتو ژبې په لغوي پانګه کې په سل کې پنځوس عربي دخیلي کلمې دي. همدا رنګه عربي دخیلي کلیمی په پخوانیو پښتو اثارو کې هم په زیاته اندازه لیدل کیږي مثلاً: د شپاړسمي پېړۍ د لیکونکي بایزید انصاري په لیکنو کی په سلو کې شل د اخوند درویزه په لیکنو کې په سلو کې دېرش، داتلسمي او نولسمي پیړیو په اشعارو کې په سلو کې تر دېرشو څلوېښتو پورې عربي دخیلي کلیمې استعمال سوې دي. مګر په پښتني فولکلور کې عربي دخیلي کلمې لږ استعمال لري، چې تقریباً په سلو کې درو څخه تر اتو پورې عربي دخیلي کلیمی موجودې دي دا چې د عربي ژبې څخه پښتو ته ډېرې کلیمې ننوتې کومه تصادفي خبره نه ده، بلکې تاریخي علتونه لري له یوې خوا عربي ژبې د ختیځواسلامي هیوادونو د کلتور په تاریخ کې ستر رول لوبولی دئ او همدا وجه ده؛ چې کله کله عربي ژبه حتی د شرقي لاتیني ژبې په نامه یادیږي. له بلې خوا دا چې عربي یوه دیني ژبه وه چې له دې پلوه هم هرومرو د ټولو اسلامي هیوادونو ژبې بې تاثیره نه دي ځیني پاته سوي، نو طبعي خبره ده چې د همداسې عواملو له کبله پښتو ژبې ته هم زیات عربي لغتونه ور ننوتي دي. همدا رنګه پښتو د فارسي ژبې څخه هم بې تاثیره نه پاته ده سوی؛ ځکه له یوې خوا د پښتو او فارسي ویونکو ګډ ژوند او تماسونه او له بلې خوا دا چې فارسي د دوو پېړیو په اوږدو کې د افغانستان یوازنۍ رسمي دولتي او دمعارف ژبه وه.

پرته د عربي او فارسي ژبو څخه د ترکي او هندي ژبو څخه هم ځیني لغتونه پښتوته ورننوتي دي. د وروستیو شلو دېرشوکلونو په اوږدو کې د علمي، اجتماعي، تخنیکي او اقتصادي روابطو د تکامل په سبب د اروپایي ژبو څخه علمي، تخنیکي، اقتصادي او بین المللي سیاسي اصطلاحات پښتو ته ور داخل شوي او عام استعمال ئې موندلی دئ، چې دې کار د پښتو ژبې لغوي پانګه لاپسې درنه کړې ده. د پښتو ژبې د لغوي پانګې د مشخصاتو لنډې یادونې څخه وروسته به او س دا وځېړو چې په پښتو قاموسونو کې د پښتو لغوي پانګې د انتخاب په برخه کې د کومو پرنسپونو څخه کار اخیستل سوی دئ.

پښتو قاموس: په پښتو قاموس کې زیاتره هغه لغتونه ثبت سوي، چې د پښتو اصلي لغتونه ګڼل سوي او یا دا چې له دغو لغتونو څخه په اشتقاقي ډول جوړسوي دي. په همدې اساس په دې قاموس کې اکثراً هغه لغات راغلي دي؛ چې په عامیانه اومحاوري ژبه کې مستعمل دي.

مګر هغه لغتونه ډېر لږ ثبت سوي چې اجتماعي او علمي مفهومونه څرګندولای سي. ددې علت دادی چې دغه ډول لغتونه یعني اجتماعي، علمي، اقتصادي او سیاسي اصطلاحات تر ډېره حده پورې د پردیو ژبو څخه پښتو ته ور ننوتي. که څه هم دغه ډول دخیل لغتونه د پښتو ژبې د فعالي لغوي پانګې اساسي برخه تشکیلوي او د پښتو ژبې په علمي او ادبي لیکنو کې زیات استعمالیږي خو بیا هم د نوموړي قاموس لیکونکو د هغو د ثبتولو څخه ډډه کړې ده. ددې قاموس له لوستلو څخه سړی دې نتیجې ته رسیږي، چې لیکونکو به نه غوښتل چې پردۍ کلمې دې په دې قاموس کې راوړل سي. خو سره له دې هم د (۲۰۰) کلمو په حدودو کې پردې لغتونه ثبت سوي دي چې د لیکونکو له خوا د مفغن یا مشترکو کلمو په نامه یاد سوي دي. او یو څو محدود (د لسو په شاوخوا کي) لغتونه هم د دخیلو په نامه راوړل سوي دي؛ لکه (ناموس، نبي، غني،کرت،

[50] ب.ز.خالیدف په اوسنی ادبي پښتو کي عربي دخیلي کلمې ددوکتورت دتیزیس لنډیزه تاشکند دثمرقند پوهنتون،۶مخ ۀ۱۹۵۲

نرگس، لام) کوم لغتونه چي د ليکونکو لخوا د مشترکو يا مفغنو په نامه ثبت سوي اکثراً د دخيلو کلمو سره د پرنسيپ له پلوه کوم توپير نه لري، اوس به له هر گروپ څخه د نموني په ډول ځيني لغتونه د دغه قاموس څخه را واخلو.

مفغني کلمې: کوزه (قبضه)،کوايت (قواعد)، لوز(لفظ) مابوب (محبوب)، مامور(معمور)، مامله (معامله)،کتل (قتل)...

مشترک لغتونه: خير، دنيا، ميدان،کبر،گرمه، ملنگ، ناز، اپرين، هوس...په پښتو قاموس کي د مفغنو او مشترکوکلمو په برخه کي هيڅ يوه يادونه نه ده سوې چي په دې برخه کي د ليکونکو اصل هدف او پرنسيپ ځيني څرگند سوي واى. خوکله چي هغه لغتونه چي په قاموس کي د دخيلو مفغنو او مشترکو په نامه ياد سوي دي سره مقايسه کړو دا څرگنديږي چي د دغو لغتونو ترمنځ د پرنسيپ او اصولو له مخي کوم توپيرونه ليدل کيږي. د ځينو څېړونکو په عقيده پښتو[٥١] ژبي ته د ترکي ژبو څخه ډېر لغتونه ننوتي دي خو په دې قاموس کي داسي لغتونه ډېر لږ ليدل کيږي، چي هغو ته دي کومه داسي اشاره سوې وي چې د ترکي ژبو څخه پښتو ته راغلي او يا د ترکي ژبو څخه مفغن گڼل سوي وي لکه: چاکو او خلگ په دې قاموس کي ځيني داسي کلمې ليدل کيږي، چي اصلاً د ترکي ژبو څخه پښتو ته ورننوتي دي، خو د قاموس ليکونکو هغه را اخستي او بې له کومي يادوني څخه ئې ثبت کړي دي، لکه: کارگه، ورشو، ټنگه، چول،کاچوغه او داسي نور...

مگر له بلي خوا په دې قاموس کي نور ډېر داسي زاړه لغت ثبت سوي دي خو هغو ته کومه سبکي اشاره نه ليکل سوي، لکه: غوړن، دښن، دريځ، تون زړن، ستايوال، لونل، ميرڅى، جونډى، رپ ، سوبه، ښکلل،گروهيدل، لوړاوى، روغى او داسي نور... همدارنگه ځيني نوري داسي زړې کلمې سته چي د پورتنيو زړو کلمو سره يو ځاى په پخوانيو ادبي ليکنوکي ليدل کيږي او د استعمال له پلوه هم له پورتنيو زړو کلمو سره کوم توپيرنه لري خو پښتو قاموس نه د ي اخيستي، لکه: سولل، باړى، ټيکنه، سين،کورول، مخسور، من، سمى، شنار، ملا اوداسي نور...

پښتو روسي قاموس: د پښتو قاموس په خلاف په دې قاموس کي د پښتو کلمو په څنگ کي دخيل اجتماعي سياسي لو علمي لغات هم ثبت سوي دي؛ څرنگه چي اسلانوف ته دا پوره څرگنده ده چي يوې ژبي ته د نورو ژبو څخه کلمې او اصطلاحات داخليدل يو تاريخي واقعيت دئ، نو ځکه په خپل قاموس کي هغه پردۍ کلمې چي دنورو ژبو څخه پښتو ته راغلي او اوس مستعملي دي ثبت کړي دي؛ لکه: جوى، خانم، خاک پا، آمدن، درون، زنبور، سرفه، کارد، نماز، پاسخ او داسي نور... ځينو فارسي کلمو ته ليکل سوي دي، چي لږ استعماليږي، لکه: استخوان، پشم، سنگ، آتش، خنک، ابر، افتاب، ابرو اوداسي ... د زړو په برخه کي ددې قاموس او پښتو قاموس ترمنځ کوم توپير نه ليدل کيږي. اسلانوف هم په خپل قاموس کي ځيني زاړه لغتونه راوړي او ځيني ئې بيا نه دي ثبت کړي څرنگه چي دا قاموس د زړو لغتونو په برخه کي د پښتو قاموس سره د پرنسيپ له پلوه کوم اساسي توپير نه لري نو په دې بر خه کي زياتو توضيحاتو ته ضرورت نه ليدل کيږي.

چي اسمان يي مخ پټ کړى په سحاب ؤ — خداى وماته ښکاره کړ هغه نمر بيا
چي رقيب راته تړلى په زنځير ؤ — خپل حبيب راباند يرانيست هغه ور بيا
په وصال يي منت بار اوسه رحمانه — په صدف کي دخيل نشته دگوهر بيا

مقايسوي ـ تاريخي ژبپوهنه او ۱۹ پېړۍ

د نولسمي پېړۍ ژبپوهنه د مقايسوي-تاريخي ميتود پر محور گرځي، ددې ميتود په رامنځ ته راتلو سره په ژبپوهنه کي د نوو علمي تحقيقاتو ور پرانستل کيږي او ژبپوهانو ته داسي امکانات لاس ته ورځي چي د ژبنيو واقعتونو بېل بېل اړخونه

---

٥١ دمفغنواو دخيلو کلمو په برخه کي وګورې زیرى( )ګنى
٥٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیستماتیک ډول تر څېړني لاندي و نیسي مختلفي پېچلې مسألې طرحه او هم حل کړي، لکه: د یوې کورنۍ د ژبو د ارتباط ښوونه، د ژبو د تکاملي قوانینو سپړنه یوازي او یوازي د همدې مقایسوي-تاریخي میتود په مرسته ژبپوهانو وکړای سول چي د پخوانیو مړو ژبو رمزونه کشف او د لوستلو وړوګرځوي.

دا ډول څېړني نه یوازي د ژبپوهني بلکه د بېلا بېلو میتودونو د پخواني تاریخ او کلتور پر نا څرګندو اړخونو رڼا اچوي، د همدې میتود د رواجیدو سره د ژبپوهني په تاریخ کي یوه نوې اصولي او علمي مرحله شروع کیږي او ژبپوهنه د یوه مستقل علم بڼه غوره کوي. ددې میتود رواجیدل په کوم یوه خاص مملکت پوري اړه نه لري او حتی مخکي له نولسمي پېړۍ څخه په بېلا بېلو هیوادونو کي داسي تمایلات لیدل کیږي چي مختلفي ژبي سره مقایسه او د هغوی نږدېوالی اولېږي والی وښیي او ژبي پر مختلفو کورنیو اوګروپونو ویېشي. څرګنده ده، چي دغو څېړنو تر ډېره حده پوري ساده شکل درلود او مقایسه به صرف پرڅو مثالونو بنا کې ده، خو په نولسمي پېړۍ کي دغه تمایلات به اروپایي هیوادونو کي علمي بڼه غوره کوي او پر مشخصو او مستندو اصولو بنأ کیږي. د نولسمي پېړۍ د لومړنیو شلو کلونو به شاوخواکي لومړني ژبني علمي آثار منځ ته راځي چي د مقایسوي-تاریخي میتود علمي پرنسپونه پکښي طرحه کیږي. د سوېدن د ژب پوهاند ر. رسک (۱۷۸۷-۱۸۳۲م) اثر (د پخوانۍ ایسلایندي ژبي د پیدایښت څېړنه) چي په ۱۸۱۸م کي خپریږي، د مشهور جرمني عالم ف. بوپ(۱۷۹۱-۱۸۶۷)اثر(۱۸۱٦) چي په هغه کی د سانسکریت د تصریف سیستم د زندي، ارمني، یوناني، لاتیني، دري او جرمني ژبو د تصریف سیستم سره مقایسه کیږي، د یاګریم (۱۷۸۵-۱۸٦۳) اثر د جرمني ژبي ګرامر، چي په ۱۸۱۹ کي خپور سوي دي، د اولسي عالم ا.خ. و ستوک اثر چي په ۱۸۲۰ کي ئې لومړی ټوک وتلی دئ د مقایسوي-تاریخي ژبپوهني د نولسمي پېړۍ لومړني مشهور اثار ګڼل کیږي.

د دغو ژبپوهانو د اثارو له کتلو څخه سړی دې نتیجې ته رسیږی چي د ژبو مقایسه باید مخکي تر هرڅه د ګرامري شکلونو پر تجزیه بناوي. که چیري په دې صورت کي د ژبو ترمنځ اساسي نږدېوالی څرګند سي نو هغه وخت کیدای سي چي د دغو ژبو د خپلوي مسأله طرحه سي. راغلو دې ته چي د ژبو په مقایسه کي د لغاتو شباهت او نږدېوالی د ژبو د خپلوي په برخه کي کوم مطمئن معیار ګڼل کیدای نه سي؛ ځکه ډ ژر احتمالات سته چي دغه مشابهي کلمې به په تاریخي دورو کي یوې ژبي د بلي ژبي څخه په مستعاراخستي وي.نوله همدې کبله د ژبو د خپلوي د څېړني په برخه کي د لغوي شباهتونو څخه باید یوازي د مکمل په حیث کار واخیستل سي، یعني که چیري د دوو ژبو ترمنځ موږ وکړای سو، چي د ګرامري اشکالو (مختاړو، وروستاړو،...) نژدېوالی پیداکړو نو وروسته تر هغه به لغاتو ته رجوع کوو. او د لغتونو په مقایسه کي هم باید اصلي اشکال (ریښې) او د هغوی پخوانۍ معناوي سره پرتله سي. د ژبو په مقایسوي-تاریخي څېړنو کي سربېره پرګرامري تجزیو او لغوی سپړنو باید د ژبي په غږیز اړخ ته هم پوره توجه وسي او په دې برخه کي پوره احتیاط په کار دئ، ځکه د اوسنیو ژبو په منځ کي کیدای سي چي د بېلو بېلوکلمو د غږیز شباهتونه تصادفي وي. نو ددې له پاره، چي د تصادف و ډنډ ته ور ونه لوېږو، لازمه ده چي هرغږیز شکل په تاریخي لحاظ د پیدایښت څخه را ونیسو او ټول تاریخي تحولات او تغیرات ئې هم په ژبه او هم په هغه ګروپ کي چي دا ژبه ورنژدې بلل کیږي وسپړو. د همدې ډول څېړني په ترڅ کي کولای سو، چي هغه مشخص قوانین کشف کړو کوم چي ددې تغیراتو او تحولاتو سبب ګرځي. د همدغو غږیزو شکلو د تحول د قوانینو کشف او سپړنه د مقایسوي-تاریخي ژبپوهني بنسټ تشکیلوي. دا ژبنی مکتب اوس هم د نړۍ په بېلو بېلو هیوادونو کي یو شمېر پیروان لري. دلته به ددې مکتب د دوو پېړیو (نولسمي او شلمي) د تحقیقاتو نتېجې او هغه پرنسپونه چی د ژبو د مقایسې په برخه کي ددې مکتب د پیروانو له خوا وړاندي سوي او په مختلفواثاروکي ئې یادونه سوې په لنډ ډول وړاندي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-د ژبو د یوه گروپ په منځ کي چي د خپلوي اړیکي لیدل کیږي ددې اصلي علت دا دی چي دغه ژبي د یوې واحدي ژبي د انحلال او انحطاط په نتیجه کي د بېلوبېلو لهجو په شکل منځ ته راغلی او تاریخي شرایطو د بېلوالي او هرې لهجې د خاص تکامل په نسبت د دوی ترمنځ فرقونه دومره زیات سي چي هري یوې د مستقلي ژبي بڼه غوره کړې ده. که څه هم اوس نه سي کېدای، چي اصلي لومړنۍ ژبه چي د انوري ژبي ځني زېږېدلې دي په پوره ډول د ټولو مشخصاتو سره بیرته را ژوندۍ کړو، خو یوازي دومره کیدای سي چي د هغې فونتیکي، گرامري او لغوي اساسي او کلي مشخصات څرگند او وټاکل سي.

۲-په مقایسوي-تاریخي میتود کي د لغوي شباهتونو څخه کار اخیستل کیږي، خو دا معنا نه لري چي هره کلمه چي په مخه راغله او په څو ژبو کي ئې یو ډول ږغیز شکل او یوه معنی درلوده، نو دی د ژبو په مقایسه کي د تشابهي معیار په حیث کار ځني واخستل سي. دغسي کلمې د یوې خوا کیدای سي؛ چي د خپل مستعار شکل و لري لکه: د فابریکه، کلمه چي په بیلو بیلو ژبو کي یوه ږغیزه بڼه لري او هم په یوه معنی استعمالیږي. او د بلې خوا کیدای سي چي داسي شباهتونه تصادفي وي، لکه: په پښتو اودري کي د (بد) کلمه او په انگلیسي کي د bad کلمه چي هم د معنی په لحاظ او هم د ږغیز شکل له پلوه سره یو شی غوندي دئ. ددې ډول شباهتونه او نژدې والی د سېږنو په اساس هیڅکله یوې سمي نتیجې ته رسیدای نه شو. د مقایسې په وخت کي باید داسي کلمې انتخاب سي چي په تاریخي لحاظ د لومړنۍ اصلي ژبي عصر ته نژدې وي. د لومړنۍ اصلي ژبي تاریخي مرحله د ځینوفرضیو پر اساس لومړنۍ ابتدایي بشري ټولنه گڼله سوې ده، نوکه چیري سړی هغه کلمې سره مقایسه کړي چي دکپټالیزم د عصر محصول وي لکه: فابریکه، موټر... نو دا به یوه غیر اصولي مقایسه وي. د اکثرو پوهانو به عقیده په لغوي مقایسه کي باید هغه کلمې سره پرتله سي چي د مفاهیمو د افادې له مخه تاریخي تقدم ولري لکه: خور، ورور، پلار، مور... اعداد یو، دوه، درې... د حیواناتو اونباتاتو نومونه، په دې ځای کي د لغتونو د معنا کلي شباهت حتمي نه بلل کیږي، مگر منتها دومره خبره ده چي د اختلاف په صورت کي باید فرقونه سیستماتیک وي.

د ژبو په مقایسه کی یوازی د لغوي شباهتونو پیداکول کافي نه گڼل کیږي؛ بلکي ددې له پاره چي یوه مقایسوي څېړنه د ژبو د خپلوۍ د ارتباط په برخه کي مستنده او علمي بڼه و لري، نو ښایي چي په مقایسې کي د ژبوگرامري جوړښت و سپړل سي او د دوی په منځ کی نږدې اړیکي کشف سي.

۴- په مقایسوي-تاریخي څېړنو کي د ژبو ږغیز جوړښت ستر ارزښت لري. او بې له مقایسوي ږغپوهني څخه مقایسوي ږغبوهنه اصلاً خپل مفهوم بایلي. د ږغیزو شباهتونو د پیداکولو لپاره باید ډېره هڅه ونه سي چي داسي کلمې پیداکړای سي چي په غږیزه بڼه کي ئې کلي شباهت موجود وي، ځکه په هره اندازه چي د کلمو ږغیز شباهت سره ورته وي په هغه اندازه ژبي یو له بله لیري او د دوی د خپلوي احتمالات لږوي؛ مگر برعکس هر څومره چي په ږغیزه بڼه کي سیستماتیک شباهت او لږ منظم توپیر موجود وي په هغه اندازه د ژبو د خپلوۍ احتمالات ډېر قوي دي. ځکه کومي ژبي چي د یوې اصلي منشأ څخه را زېږېدلې او بیا په بیلو بیلو تاریخی او اجتماعي شرایطو کي وده کوي نوهرو مرو به تغیرات هم مني. د غږیزو شباهتونو په پیداکولو کي باید هغه غږیز تغیرات په نظر کي ونیول سي، چي د تاریخ په اوږدو کي دداخلي تکاملی قوانینو په اثر په خپله په ژبه کي منځ ته راځي او د ژبي د فونیتیکي قوانینو بڼه غوره کوي.

۵-د دې له پاره چي د یوه گروپ ژبو د لومړنۍ ژبي (چی دانوري ځني زېږېدلی) فونتیکي گرامري او لغوي عمومي مشخصات را پیداکړو، نو ښه به دا وي چي د یوې خوا د دغو ژبو دکلمو ریښې، مختاړې، او وروستاړې سره مقایسه سي او د بلې خوا د پخوانیو مړو ژبو مواد د ژوندیو ژبو او لهجوسره پرتله سي ترڅو چي د منظمو تغیراتو د سپړني په نتیجه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړني اشکال وټاکو. د نولسمي او شلمي پېړيو په ژبپوهنه کي د مقايسوي- تاريخي څېړنو په نتيجه کي ژبپوهان موفق سول چي د نړۍ ژبي پر بيلو بيلو کورنيو او گروپونو وويشي. د همدې مقايسوي-تاريخي څېړنو په اثر پښتو ژبه په اريايي گروپ بيا په ايندو اروپايي کورنۍ کي داخليږي. دلته به د مثال په ډول يوازي د ايندو اروپايي کورنۍ ژبي وښيو:

اريايي گروپ: پښتو، دري، بلوڅي، تاجيکي،کوردي، پامري، اوسيني، تاتي، تاليشي، د کسپين د غاړو ژبي، يغنوبي.

۲-هندي گروپ: هندي- اوردو، بنگالي، پنجابي، هندي، سيندي، راجستهاني،گوجراتي، مراتهي، سينگالي، نيپالي، بهاري، اوري (اودري)، آسيامي، کشميري، څيگاني

۳-سلاوياني گروپ: روسي، اوکرائني، بيلروسي، بلغاري، مقدوني، سېربه خرواتي، سلويني، چيکي، سلواکي، پوليندي، کاښو، سېربه لوږيځ

۴-د بالتيک گروپ: ليتواني، ليتوني، لتگالي

۵-جرمني گروپ: انگليسي، هاليندي، جرمني، دنمارکي، سوېډني، ناروېجي، آسلايندي، فريزي، فاريوري، ايديش

٦- روماني گروپ: فرانسوي، ايتالوي، هسپانوي، پرتگالي، روماني، پرونسالي، سرديني، کتلاني، ملداري، ارموني، ريته رومانيؤکربولي

۷- کليتي گروپ ابرليند يوسکاتلندي، د مان د ټاپوگانو ژبي، بريتوني، اونبزي (ولييي)، گالي

۸- يوناني گروپ: نوې يوناني ژبه. ۹-الباني گروپ: الباني ۱۰-ارمني گروپ: ارمني ۱۱- اناتومي گروپ: په دې گروپ کي ژوندۍ ژبي نشته ۱۲-تخاري گروپ: په دې[۴] گروپ کي ژوندۍ ژبي نشته[۵].

مقايسوي تاريخي ميتود په ژبپوهنه کي ستر نوي تحولات راوستل. ژبپوهنه ئې پرعلمي اساساتو و دروله او پخوانۍ عنعنوي ژبپوهني ته يي د نوو پرنسپونو او ميتودونو پر اساس څرگنده وده ورکړه. دابې ځايه نه ده چي پوهان د همدې ميتود په رواجيدو سره ژبپوهني ته د يوه مستقل علم په حيث قائليږي، خو سره ددې ټولو ښېگڼو دا ميتود ځيني نيمگړې خوا وي لري چي ځيني عمومي نيمگړتياوي ئې دا دي:

د دې ميتود پيروانو د ژبي ځينو مسألو ته لکه: دا چي ژبه څنگه تکامل کوي؟ کوم عوامل دي چي ژبي په تحول او تکامل کي مؤثر رول لري؟ توجه نه ده کړې

۲-د دې پوهانو ټوله توجه دې ته وه چي د يوې کورنۍ ژبو هغه اصلي او پخوانۍ ژبه راوسپړي، د کومي څخه چي ددې کورنۍ نوري ژبي زيږزدلي دي په همدې اساس د دوی ټولي څېړني د يوې مړې ژبي د را ژوندۍ کولو پر محور گرځېدې. د مړو ژبو د څېړنو بي ځايه تمايل ددې سبب شو چي د ژوندیو ژبو د داخلي جوړښت اوسټرکچر څېړنه له نظره ولوېده او ډېره لږه توجه ورته کيده. دغه سبب وو چي په شلمه پيړۍ کی د پوهانو د انتقادونو په نتيجه کي نوی ژبنی مکتب منځ ته راغلی چی ستروکتوراليزم په نامه يادېږي. (ستروکتوراليزم به په خپل ځای وڅېړل شي)

ملاده گراماتيزم

دنولسمي پېړۍ په اواخرو او د شلمي پېړۍ په اوايلو کي ملاده گراماتيزم د اروپا په ژبپوهنه کي يو مؤثر ژبنی مکتب وو. دا ژبنی مکتب په جرمني کي منځ ته راغلی (د۱۸۷۰کال په شاوخوا کي) ددې مکتب منځ ته راتگ او فعاليت ددغو پوهانو دنومونو سره ارتباط لري: ا. لېسکين(۱۹۱٦-۱۸۴۰)، و. ښېرير (۱۸۸۷-۱۸۴۱)، ب. ديلبريوک (د۱۸۴۲-۱۹۲۲)، گ.

---

[۴] داريايي گروپ مړې ژبي دادي :زړه فارسي،اوستا.پهلوی،ميدي،پارفياني،موغدي،خوارزمي،سکيفي،ساکي(خوتني)

[۵] دژبو دوېښ په برخه کي وگورئ:ا.ا.ريفرماتسکي.دژبپوهني مبادي.۱۹٦۷م،۴۰۷-۴۴٦مخ،ر.بوداگف.دژبپوهني دعلم مقدمه.۱۹۵۸ م،۳۵۷-۳٦۰ مخ. ب.ب.ن.گلوين.دءپوهني اساسات ۱۹٦۸م ،۲٦۱-۲٦۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاول (۱۹۲۱-۱۸۴٦)، گ او ستګوف (۱۹۰۹-۱۸۴۷، ک. بروګمن (۱۹۱۹-۱۸۴۹)، په روسیه کی ف. ف. فرتوناتف (-۱۸۴۸ ۱۹۱۴)، اکادیمیک ا. ا. ښاخمتف (۱۹۲۰-۱۸٦۴)، په امریکا کي و. د. اویتني (۱۸۹۴-۱۸۲۷)، په فرانسه کي م. بریيل (۱۹۱٦-۱۸۳۲)، په ایټالیاکي ګ. اسکولي (۱۹۰۷-۱۸۲۹) او داسي نور...

که څه هم دا مکتب د اصولو د مخه د مقایسوي-تاریخي میتود دریمه متکامله مرحله ګڼل کیږي، خو بیا هم ددې له پاره چی خپل روش د یوه مستقل ژبني مکتب په حیث وړاندي کړي، نو یوه اعلامیه (مانیفیست) خپروي او په هغې کي د تاریخي-مقایسوي میتود په پیروانو او رهبرانو انتقادونه کوي. د مانیفیست د لیکونکو انتقادونه، ف. پوپ، یازګریم، ا. شلېخر او د مقایسوي-تاریخي میتود نورو مشرانو ته متوجه وو.

د ملاده ګراماتیزم پیروانو داسي عقیده درلوده چي که څېړونکی غواړي چي کوم نوی میتود وړاندي کړي، نو ښایي چي اول هغه معلومات وسپړل سي چي د مخه تر ده وړاندي شوي دي . په همدې اساس دوی هم د مخه تر دې چي خپل اصول وړاندي کړی اول د مقایسوي- تاریخي میتود اصول د انتقادي پلوه سپړي. د اعلامیی لیکونکي وایي چي د مقایسوي- تاریخي میتو د رهبرانو د خپلو څېړنو د محور په حیث د ایندواروپایي ژبو څېړنه منلې ده او په دې برخه کي ئې جدي تحقیقات کړي دي. مګر بد بختانه حتی په دې برخه کي ځینو اساسي مسألو ته لکه: دا چي په عمومي ډول یوه انساني ژبه څنګه ژوند او تکامل کوی؟ او داچي کوم عوامل د انسان پر وینا تاثیر کوي؟ او دا عوامل د انساني ژبي په تدریجي تکامل کی څومره رول لري؟ هیڅ توجه نه ده کړې، نو طبعي خبره ده تر څو چي دغه عوامل ونه سپړل سي او څېړونکی پرې ونه پوهیږي، نو څېړنه کوم علمي ارزښت نه پیداکوي. نو همدا وجه ده چی ټولي مقایسوي-تاریخي څېړني یوه شلېدلې او غیر منظمه بڼه لري.

سربیره پر دې د مانیفیست لیکونکي د مقایسوي-تاریخي میتود د پیروانو اشتباهات په دې کي بولي چي: ۱- دوی سایکولوژي ته کافي پاملرنه نه ده کړې. ۲- د دوی ټولو توجه دې ته وه، چي هغه پخوانۍ ژبه را وسپړي چي دا نوري ژبي ځیني زېږېدلې دي. ۳- دوی بې د کومو اسنادو څخه تاریخ پر دوو دورو وېشي .

د مخه تر تاریخ دوره او تاریخي دوره. ۴- دو ی د ژوندیو ژبو او د دوی د تاریخ سره کافي دلچسپي نه درلوده. ۵- دوی غږ او توري سره ګډ کړي دي. ٦- په فونوټیکي قوانینو کي استثنأت منی. ۷- په اشتقاقي قوانینو کی انالوژي ته په ارزښت نه دي قائیل سوي. د مانیفیست لیکونکي وروسته تر دې انتقادي برخي خپل اصول وړاندي کوي. ددې اصولو اساسي ټکي په دې ډول دي:

۱. ژبه یو داسي شی نه دئ، چی د باندي تر انسان دي موجودیت ولري، بلکه برعکس ژبه په واقعي ډول په فرد کي موجودیت لري.

۲. نو په همدې اساس د ټولو ژبنیو تغیراتو منشاویونکي افراد دي

- د انسان سایکولوژیکي او فزیکي فعالیت ثابت او نه بدلیدونکی دئ.

۳. لکه څنګه چي هر فونوټیکي تغیر په میخانیکي ډول د مشخصو قوانینو پر اساس منځ ته راځي، نو ځکه اشتباه هم نه مني.

٤. د ژوندیو ژبو په ژوند کي د انالوژي پر اساس د نوو ژبنیو اشکالوجوړېدنه ستر ارزښت لري. او دا د ژبو د غني کیدو یوه مهمه وسیله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملاده گراماتیزم د اعلامیې تر خپرېدو دوه کاله وروسته و گ. پاول مشهور اثر چي (د ژبي د تاریخ پرنسیپونه) نومیږي راوزی. دا اثر د ملاده گراماتیزم د میتودولوژي ځرگنده نمایندگي کوي. پاول ددې اثر په یوه برخه کي د (فرد، ټولني او ژوند) پر مقابلو روابطو رغیږي.

پاول لیکي چي: «ټولنه یوازي کلتور جوړوي، یوازي همدا ټولنه ده چي سړي ته تاریخي موجودیت ورکوي» «افهام او تفهیم یوازي هغه شی دئ چي د فرد ژبه خلق کوي» «که څه هم فردي سایکولوژي او فزیکی خصوصیتونه د ژبي د شکل عوامل دي، خو بیاهم د افهام او تفهیم درول په تناسب دوهم درجه عوامل گڼل کیږي.» گ. پاول د خپلو دغو پورتنیو نظریاتو څخه یوې داسي نتیجې ته رسیږي چي توقع نه ځني کیده. دی داسي نتېجې ته رسیږي:

۱-هر ډول ژبنی خلاقیت تل فردي وي . «یعنی ژبه د فرد محصول گڼي »

۲- بې د فردي ژبو څخه بله هیڅ ډول ژبه موجودیت نه لري.

۳په نړۍ کي په هغه اندازه ژبي شته، په کومه اندازه چي افراد موجود وي.

د فرد، ټولني او ژبی د متقابلو روابطو مسأله په نولسمه پېړۍ کي د و. گومبلد د خوا هم طرحه سوې ده، خو پاول هم دگومبلد په شان ونه سو کړای چی ددې مسألې د حل سم شکل وړاندي کړي. د پاول په قضاوتونو کي ځرگند تناقض لیدل کیږي، ښه به دا وای چي ده د خپلو نظریو څخه داسی نتېجه اخستې وای چي: ۱- ژبه د ټولني محصول ده. ۲- د ټولني (اجتماعي) ژبه یو واقعت دئ. اولسي (اجتماعي) ژبه یو خیال او قصورنه دئ ۳- دیې ژبي مثلاً پښتو د ټولو ویونکو افرادو ژبي سره د ټولو شفاهي توپیرونه بیا هم یوه ژبه (پښتو) ده که څه هم ملاده گراماتیزم په خپل وخت کي د ژبپوهني په تاریخ کي مهم رول درلود او داینډو اروپایي ژبو په څېړنه کي ئې د مقایسوي-تاریخي میتود د تکامل او بشپړتوب په برخه کي پوره مرسته کړې ده. خو بیا هم د ملاده گراماتیزم روش هم د بیغوری له پلوه او هم په عملي توگه ځیني داسي خواوي لري چي گوته ورته نیول کیږي. د ملاده گراماتیزم اکثره تیوریکي اشتباهات ددې څخه راولاړیږی چي په خپلو ژبنیو څېړنو کي د نولسمي پېړۍ په ځینو ذهني ایدیالیستیکي فلسفي میتودونو خصوصاً (پزیتیویزو) اتکا کوي.

پزیتیویزو د نولسمي پېړۍ په فلسفه کي یو فلسفي روش دئ، چي په نولسمه پېړۍ کي ئې د غربي هیوادونو په سوسیولوژي ، فلسفه او نورو اجتماعي علوموکي د بیلوبیلو مسألو په څېړنه کي زیات رول لوبولی دئ، نو ددغه وخت ځیني ژبپوهانو هم د ژبنیو مسألو په څېړنه کي ددغه میتود څخه کار اخستی او په ژبنیو څېړنو کي ئې تر ډېره حده ظاهري شباهتونه اوظاهري روابطو ته زیاته توجه کړې ده او د ژبنیو پېښنو اصلي ماهیت ته ئې لږه پاملرنه کړې ده. نو دا به بده نه وي چي د پزیتیویزوم ځیني عمومي مشخصات دلته راوړو، پزیتیویزوم یو فلسفي مکتب دئ، چي په ۱۹ پېړۍ کي منځته راغلی او درې تاریخي مرحلې لري. ددې فلسفي روش طرحه اوگوست کونت ته (۱۷۹۸-۱۸۷۵) منسوبیږی. سپینسر(انگلستان) همدې روش د پرنسپونو په طرحه کولو کي ستر رول لري. د پزیتیویزو د طرفدارانو په عقیده دا روش نه آیډیالیزم دئ او نه ماتریالیزم، بلکه تر دواړو پورته او یو دریم فلسفي روش دئ. خو د روش له پلوه په واضح ډول ځرگندیږي، چي یو ذهني آیدیالیستي روش دئ.

ځکه دوی وایي چي: علم یوازي دومره کولای سي چی د بیلو بیلو پېښنو ظاهري روابط وسپړي او ظاهري شباهتونه ځرگند کړي. مگر نه سیکولای چي هغه قوانین و سپړي، کوم چي د دغو د تغیر او تکامل سبب گرځي. د پزیتیویزوم آیډیالیستي خصوصیت د تجربې) د توضیح په برخه کي په ښه توگه ځرگندیږي. د تجربې په برخه کي وایي چي سړی نه سي کولای چي د شیانو او پېښنو خصوصیتونه و ټاکي او ددوی په ماهیت کي ورننوزي. ځکه چي سړی یوازي د خپل ذهني جهان سره سروکار لري او د خپلو حواسو د چوکاټ څخه د باندي نه وزي. په دې اساس د دوی په عقیده پوهه د حواسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترساحې د باندي مخکي نه سي تلای. علمي پوهه يوازي د سړي په ذهني (شخصي) تجربو پوري تړلي ده. د پزيتيويزوم د اصولو د مخه د ټولني او طبيعت د عيني قوانينو څخه انکار کوي. همدارنگه د پزيتيويزوم فلسفي روش د ماهيت په لحاظ يوه بل فلسفي مکتب ته چي د اگنوستيسيزم په نامه ياديږي او اساسات ئې په اتلسمه پېړۍ کي د يوم او کانت په فلسفه کي طرحه سوي دي ډېر ورته والی لري .

دغه دوه فلسفي روشه يوازي د شکل او عبارت له پلوه څه توپير سره لري. د اگنوستيسيزم د پيروانو په فکر د انسان عقل محدود او د حواسو د ساحې څخه د باندي په هيڅ شی نه سي پوهېدای. انسان نه سي کولای د شيانو ماهيت و پېژني او د هغوی په برخه کی موثقه پوهه ولري. يوم فکر کاوه چي: څنگه چي سړی د خپلو ذهني (شخصي) حواسو سره سرو کار لري؛ نو په همدې اساس دی نه سي کولای چي د خارجي نړۍ په واقعيت و پوهيږي. کانت که څه هم د شيانو د عيني موجوديت څخه انکار نه کوي، خو دده په فکر د شيانو ماهيت نه درک کيدونکی دئ. سړی د خپل عقل او منطقي تفکر په مرسته يوازي دومره کولای سي چي د پديدو ظاهري بڼه وپېژني. په همدې اساس دغه شيان چي موږ ئې وينو او هغوی ته په کوم شکلي خاصيت قائل يو، دکانت په نظر دغه د شيانو خپل خاصيت او شکل نه دئ، بلکه دغه خاصيت زموږ د ذهن مولود دئ، چي زموږ ذهن ئې شيانو ته ورکوي مگر علم وايي چی نه يوازي د يوه شي شکل او ماهيت دواړه عيني موجوديت لري بلکه د دواړو ترمنځ ټينگ متقابل روابط موجود دي . شکل (ظاهري بڼه) د يوه شي خارجي علايم او خصوصيات دي او ماهيت د يوه شي هغه داخلي او ذاتي قوانين دي چي د تکامل سير ئې ټاکي.

اوس به د ملاده گراماتيزم د ميتودولوژۍ هغه تيوريتيکي او عملي عمومي نمگړتياوي چي گوته ورته نيول کيږي په دې ډو ل خلاصه کړو:

- د ملاده گراماتيزم پيروان د فرد ټولني په متقابلو روابطو او په ژبه کي په فردي او اجتماعي ارزښتونو ښه نه پوهېدل.
- نوځکه يي ويل چي په واقعي ډول يوازي فردي ژبه موجوديت لري او اجتماعي (اولسي) ژبه تش خيال او تصور دئ.

۳-په ژبنيو څېړنو کي د دوی بې ځايه تمايل سايکولوژي ته ددې سبب سو چی د ژبپوهني او سايکولوژي سرحدونه د دوی په څېړنو کي سره گډ سي د ژبي علم د فردي سايکولوژي سره وتړي.

۴-که څه هم دوی په خپلوانتقادونو کي (د مقايسوي-تاريخي ميتود پيروانو) ټينگار کاوه چي د ژونديو ژبو څېړنه يوعيني ضرورت دئ، خو بيا هم د دوی پوره پاملرنه د ژبو تاريخ ته وقف شوې ده. د ژونديو ژبو څېړني ته ئې مافي پاملرنه نه ده کړي.

۵-په همدې اساس د ژبي د سيستم څېړنه د دوی په تحقيقاتو کي بيخي لږ ځای لري. دا بي ځايه نه ده چي ژبپوهان ملاده گراماتيزم (اتميزم) باندي ست هم کوي. ځکه چي تر ډېره حده دوی ژبنۍ مسألې په مجرد ډول څېړلې دي .

٦-دوی د ژبي د بيلو بيلو خواوو په څېړنه کي تعادل نه دئ ساتلی، د ملاده گراماتيزم د پيروانو زياته پاملرنه مارفولوژي او فونيم پوهني ته وه. نحوي، لغت پوهني او سبک پيژندني ته ئې پوره پاملرنه نه ده کړي .

۷-دوی د فونيتيکي تغيراتو په برخه کي هيڅ ډول استثنا نه منله.

۸-د دوی په عقيده د ټولو فونوتيکي تغيرات اساس يوازي او يوازي فزيالوژيکي عوامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړي

علمي جهان بيني او د ژبپوهني مسالې

۱ـ ايا دا سمه ده چي ژبه د زېربنا د روبنا په حيث و بولو؟ [۵]

جواب. يا دا سمه نه ده.

زېربنا د ټولني د تکامل د يوې مشخصي مرحلې اقتصادي سيستم دئ. روبنا به د ټولني سياسي، حقوقي، ديني، هنريو فلسفي نظريات او د دې سره سم ئې سياسي، حقوقي او داسي نوري مؤسسې دي. هره زېربنا خپله مشخصه روبنا لري: فيوډالي سيستم خپله مشخصه روبنا لري. خپل مشخص سياسي، حقوقي، فلسفي نظريات اړ د دې سره سم سياسي، حقوقي، فلسفي او داسي نوري مؤسسې لري. همدارنگه د کپيټاليستي سيستم زېربنا خپله مشخصه روبنا او د سوسياليستي سيستم زېربنا خپله مشخصه روبنا لري. که چېري زېربنا بدلېږي او له منځه ځي، نو په تعقيب ئې روبنا هم بدلېږي او له منځه ځي. که چېري نوې زېربنا منځ ته راځي، نو په تعقيب ئې خپله مشخصه روبنا هم منځ ته راځي.

ژبه په همدې لحاظ کاملا د روبنا سره تفاوت لري. د مثال په ډول به روسي ټولنه او روسي ژبه راواخلو. د دې وروستيو دېرشو کلونو په اوږدو کي په روسيه کي پخوانۍ کپيټاليستي زېربنا له منځه تللې او پر ځای ئې نوې سوسياليستي زېربنا منځ ته راغلې ده. د زېربنا د دې بدلون سره هغه روبنا چي د کيفټاليستي زېربنا محصول وو له منځه تللې او ځای ئې هغې نوي روبنا نيولی چي د سوسياليستي زېربنا محصول د پخوانۍ سياسي، حقوقي، هنري، فلسفي او داسي نوري مؤسسې په سوسياليستي موسسو بدلي سوي دي.

مگر سره له دې تغيراتو روسي ژبه، په اساسي ډول، په هغه شکل پاته ده، لکه چي د اکتوبر تر انقلاب د مخه وه.

په دغه وخت کي په روسي ژبه کي څه تغيرات راغلل؟

د روسي ژبي په لغوي پانگه کي ځرگند بدلون راغی. په دې معنا چي د نوي سوسياليستي توليد، نوي سوسياليستي دولت، نوي سوسياليستي کلتور، نوي اجتماعي ژوند او په پای کي د علم او تخنيک د پرمختگ په ارتباط د روسي ژبي لغوي پانگه د نوو کلمو او اصطلاحاتو له پلوه لا پسي غني سوه. د ځينو کلمو او اصطلاحاتو معناوي بدلي شوې او نوي معناوي ئې پيدا کړې. ځيني زړې کلمې د لغوي پانگي څخه ووتلې او د استعمال څخه ولوېدلې. اصلي لغوي پانگه او گرامري سيستم چي د ژبي اساس گڼل کېږي، نه دا چي د کپيټاليستي زېربنا تر انحطاط وروسته له منځه نه ولاړل او په نوي اصلي لغوي پانگي او نوي گرامري سيستم بدل نه شول، بلکي برعکس په کلي ډول وساتل شول او بې له اساسي تغيرڅخه د اوسنۍ روسۍ ژبي د اساس په حيث پاته شول.

بله دا چي دا سمه ده چي روبنا د زېربنا زېږنده ده، مگر د دې معنا قطعا دا نه ده، چي روبنا يوازي او يوازي زېربنا منعکسوي، په خپله غيرفعاله او بې طرفه ده او د خپلي زېربنا د سرنوشت، د طبقو د سرنوشت او د سيستم د خصوصيت په برخه کي بې علاقې او بې تفاوته ده، بلکي برعکس روبنا د خپل پيدايښت له وخته د يوې ستري فعالي قوې په حيث تبارز کوي. د خپلي زېربنا په تشکيل او ټينگښت کي فعاله برخه اخلي. د نوي سيستم سره د مرستي او دفاع په غرض او د زاړه سيستم او زړو طبقو د له منځه وړلو او محوه کلولو له پاره ټول ترتيبات نيسي او بل ډول کېدای نه شي، ځکه چي روبنا

---

[۵] کابل مجله ۱۳۵۸ل کال ۷گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلا د زبربنا له خوا د دې له پاره منځ ته راځي، چي زېربنا ته خدمت وکړي، په تشکيل او ټينګښت کي ئې فعاله ونډه واخلي او د زاړه سيستم د زبربنا او روبنا د له منځه وړلو له پاره کلکه او فعاله مبارزه وکړي. او همدغه د روبنا رول او وظايف دي. که چېري روبنا د خپلي زبربنا د فعال دفاعي سيستم څخه وګرځي او د بې تفاوتۍ موقف اختيار کړي. که چېري د طبقاتو د سرنوشت په مقابل کي بې تفاوته واوسي. نو په دې صورت کي روبنا خپل روبنايي کيفيت د لاسه ورکوي او او روبنا نه شو ورته ويلای.

په همدې لحاظ ژبه، اساسا، د روبنا سره تفاوت لري. ژبه په ټولنه کي د يوې يا بلي تاريخي دورې- زړې او يا نوي زبربنا زېږنده ده، بلکي د ټولني او زبربنا د پېړيو پېړيو د تاريخ محصول ده. ژبه د کومي طبقې زېږنده نه، بلکي د ټولني زېږنده ده، چي د ټولني د ټولو طبقو د سلګونو نسلونو محصول ده. ژبه د کومي يوې طبقې د اړتياوو د ليري کولو د پاره نه ده پيدا شوې، بلکي د ټولني او د ټولني د ټولو طبقو د اړتياوو د ليري کولو د پاره منځ ته راغلې ده. نو ځکه واحده ده. د ټولني د پاره او عمومي ده. د ټولني د ټولو غړو د پاره د خلګ ژبه د خلکو د مفاهمې د مهمي وسيلې په حيث، د ژبې رول په دې کي نه دئ چي د ټولني د يوې طبقې په تاوان او د بلي طبقې په ګټه کار وکړي، بلکي رول ئې اساسا، په دې کي دئ چي په يو شان د ټولني د ټولو غړو او ټولو طبقو په خدمت کي وي. د دې څخه به په واضيح ډول څرګندېږي چي ژبه، بې تفاوته، لکه څنګه چي زاړه سستم ته خدمت کوي همداسي نوي سستم ته خدمت کوي او لکه څنګه چي د پخوانۍ زبربنا په خدمت کي وه، همداسي د نوي زبربنا په خدمت کي ده او لکه څنګه چي د استثمارګرانو په خدمت کي ده، همداسي د استثمار کېدونکو په خدمت کي ده.دا واقعيت د هيڅا څخه پټ نه دئ، چي روسي ژبې د اکتوبر تر انقلاب تر مخه روسي کيپتاليزم، روسي بورژازي کلتور ته دغسي ښه خدمت کاوه، لکه اوس چي ئې د سوسياليستي سستم او روسي ټولني د سوسياليستي کلتور د پاره کوي. د شوروي اتحاد د نورو ملتونو د ژبو (لکه، اوکرايني، ازبکي، ترکمني) په برخه کي هم دغه ويلای شو چي دغو ژبو د خپلو ملتونو زاړه بورژوازي سستم ته دغسي ښه خدمت کاوه، لکه اوس چي ئې نوي سوسياليستي سستم ته کوي.

بل ډول کېدای نه شي. ژبه، اصلا، د دې د پاره موجوديت لري او د دې د پاره منځ ته راغلې ده، چي د خلکو د مفاهمې د وسيلې په حيثيت د ټولني د ټولو طبقو په خدمت کي وي، واحده وي د ټولني د پاره او عمومي وي د ټولني د ټولو غړو د پاره. که چېري ژبه د دغه عمومي خلقي موقف څخه واوړي او داسي موقف ونيسي چي د ټولني د نورو اجتماعي ګروپونو په تاوان، د يوه اجتماعي کروپ په ګټه او حمايه کي ودرېږي، نو همدغه کاپي ده چي ژبه، د ټولني د افهام او تفهيم د يوې مهمي وسيلې په حيث خپل اصلي کيفيت د لايه ورکړي. د يوه احتماعي ګروپ د يوې لهجې حيثيت پيدا کړي او د زرال او انهتات خوا ته روانه شي.

په همدې لحاظ ژبه اصولا، د روبنا سره فرق لري، مګر د توليد وسايلو، مثلا ماشين ته ورته ده. ماشين، لکه ژبه، د ټولني د طبقاتو په مقابل کي بې تفاوته موقف لري او کيفتاليزم او سوسياليزم ته په يوه شان خدمت کوي.

همدارنګه روبنا د ټولني د يوې دورې د اقتصادي زبربنا محصول دئ، نو ځکه روبنا ډېر ژوند نه کوي او د دغي معيني زبربنا د انحطاط او زوال سره له منځه ځي. برعکس ژبه د پېړيو پېړيو زېږنده ده، چي د پېړي پېړيو په اوږدو کي تشکيل کوي، غني کېږي، تکامل کوي او صيقل کېږي. په همدې اساس ژبه په نه مقايسه کېدونکي ډول تر هري زبربنا او تر روبنا زيات ژوند کوي. نو ځکه نه يوازي د يوې زبربنا او روبنا زوال بلکي د څو زبربناوو او روبناوو زوال او انحطاط د دې

- مقصد د ټولني د يوې ژبې ويونکي دي، نه د بېلو، بېلو ژبو ويونکي (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبب کېدای نه شي، چي ژبه دي له منځه ولاړه شي او نوې دي شي. د نوي لغوي پانګي او نوي ګرامري سستم سره منځ ته راشي.

د پوشکين له مرګ څخه تر سلو زيات کلونه تېر شوي دي. په دې کلونو کي په روسيه کي فيوډالي سستم، کيپټاليستي سستم له منځه ولاړل او نوی سوسياليستي سستم منځ ته راغی. يعني دوی زېربناوي او د دوی روبناوي له منځه ولاړې. مګر که د مثال په ډول روسي ژبه راواخلو نو په دې ژبه کي په دې اوږده وخت کي کومه ميجاړتيا نه ده راغلې او اوسنۍ معاصره روسي ژبه به د خپل جوړښت په لحاظ د پوشکين د ژبي سره ډېر جزيي تفاوت ولري. دا تفاوت او تغير به څه وي؟ د روسي ژبي لغوي پانګه په څرګند ډول غني شوه. يو زيات شمېر زړې کلمې د لغوي پانګي څخه ووتلې او د استعماله ولوېدې، د يو زيات شمېر کلمو معناوي بدلي شوې، د ژبي ګرامري سستم ښه شو، مګر د پوشکين د ژبي سټرکچر، ګرامري سستم او اصلي لغوي پانګه، په اساسي توګه، پاته شول او د معاصري روسۍ ژبي د بنسټ او اساس په توګه وساتل شول.

دا خبره ښېخي څرګنده ده، چي واقعا آيا د دې د پاره څه ضرورت ليدل کېږي، چي تر هر انقلاب وروسته دي د موجوده ژبي سټرکچر، ګرامري سستم او اصلي لغوي پانګه له منځه يوړل شي او نوې دي شي. لکه څنګه چي دا کار د روبنا سره کېږي؟ دې ته څه ضرورت ليدل کېږي، چي (اوبه) (مځکه) (غر) (کور) ... کلمې دي په دغه ډول نه، بلکي په بل ډول وويل شي؟ څوک دې ته ضرورت لري، چي د کلمو تغيرات دي په ژبه، ترکيبونو او جملو کي د موجوده ګرامري سستم پر اساس نه، بلکي د يوه نوي ګرامري سستم پر اساس وي؟ آيا په ژبه کي به د دغسی انقلاب راوستل د ټولني د انقلاب د پاره څه ګټه ولري؟ تاريخ اساسا، هغه څه نه کوي، چي ضرورت ورته نه وي. که پوښتنه داسي طرحه کړو۔ سره له دې چي موږ ته دا ثابته هم وي، چي موجوده ژبه د خپل سټرکچر له پلوه د نوي سستم د استفادې وړ او هم د نوي سستم اړتياوي يه اساسي ډول پوره کولای شي، نو دې ته به بيا څه ضرورت وي، چي په ژبه کي انقلاب راولو؟ د روبنا په برخه کي ويلای شو، چي نه يوازي ممکنه ده، بلکي ضروري هم ده، چي بايد د نوي سستم د ټولني د توليدي قوواو د پراخ تکامل او انکشاف په منظور زړه روبنا له منځه يوسو او په نوې روبنا ئې بدله کړو. مګر څنګه کولای شو، چي د څو کلونو په جريان کي موجوده ژبه له منځه يوسو او په عوض کي ئې نوې ژبه منځ ته راوړو او هغه هم په داس يشکل چي نه دي په ټولنيز ژوند کي انارشي راشي او نه دي هم ټولنه د تجربې د تهديد سره مخامخ شي؟ څوک بې له ملا نصرالدين (دونکيخوت) کولای شي چي ځان ته دغسي مساله طرحه کړي؟

په پای کي دا هم بايد ووايم، چي د ژبي او روبنا تر منځ يو بل اساسي فرق دا دئ، چي روبنا د توليد او د سړي د توليدي فعاليت سره مستقيم ارتباط نه لري. د روبنا ارتباط د توليد سره، په غيرمستقيم ډول، يوازي د اقتصاد د لاري، د زېربنا له لاري تامينېږي. نو ځکه روبنا د توليدي قوواو د تکامل د درجو تغيرات، فورا او په مستقيم ډول نه منعکسوي، بلکي د زېربنا تر تغير وروسته، د زېربنا په تغير کي د توليد له تغير او بدلون په ترځ کي منعکسه کوي. د دې څخه دا معنا اخيستلای شو، چي د روبنا د فعاليت ساحه تنګه او محدوده ده. برعکس ژبه د سړي د توليدي فعاليت سره مستقيم ارتباط لري. ژبه نه يوازي د سړي د توليدي فعاليت سره مستقيم ارتباط لري، بلکي د سړي د ټولو نورو فعاليتونو او د کار دټولو ساحو سره د توليد څخه نيولې تر زېربنا پوري او د زېربنا څخه پيا تر روبنا پوري مستقيم ارتباط لري. په همدې اساس ژبه هغه تغيرات چي پ توليد کي منځ ته راځي، فورا او په مستقيم ډول منعکسوي. بې له دې چي د زېربنا تغير ته انتظار وباسي. څرنګه چي ژبه د انساني فعاليت ټولو ساحو سره مستقيم ارتباط لري، نو د فعاليت ساحه ئې د روبنا د فعاليت د ساحې په تناسب ډېره پراخه او هر اړخيزه ده. د دې څخه مخکي له هر څه دا څرګندېږي، چي ژبه خصوصا لغوي پانګه، تقرېبا په پرله پسې او دوام تغير کي واقع ده. د صنعت، کرني، تجارت، ترانسپورت، تخنيک او علم پر له پسې تکامل او انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ایجادوي، چي ژبه د دغو انکشافاتو د غوښتني سره سم خپله لغوي پانگه د نوو کلمو، نوو اصطلاحاتو له پلوه غني کړي. ژبه هم څرنگه چي دغه ضرورت مستقیما منعکسوي، نو خپله لغوي پانگه په نوو لغتونو، نوو اصطلاحاتو غني کوي او خپل گرامري سستم بشپړوي. لنډه دا چي:

(۱) څوک چي مترقي ایډیالوژي عقیده لري، ژبه د زېربنا د روبنا په حیث نه شي بللای.

(۲) ژبه د روبنا سره گډول ستره اشتباه ده.

د ژبپوهني مسئلي

(ژباړه)

دوهمه پوښتنه آیا دا سمه ده،چي ژبه تل طبقاتي وي او ده او د ټولني له پاره عمومي واحده غیر طبقاتي ژبه موجودیت نه لري؟[۵]

جواب: په دا سمه نه ده.

په آسانۍ سره په دې پوهېدای سو،چي په هغي ټولني کي،چي طبقات نه وي،نو د طبقاتي ژبي موضوع اصلاً، نه طرحه کېږي. لومړنۍ ابتدایي ټولني طبقات نه پېژندل، نو طبعاً هلته ژبه طبقاتي نه وه.

ژبه په لومړني ابتدایي ټولني کي د ټول کلیکتیف د لومړنۍ ابتدایي ټولني د کلیکتیف په شمول باید طبقه وبلله سي دا یوازي او یوازي یوه لفاظي او د کلمو سره لوبي دي،چي رد او یا توضیح ته ئې اصلاً څه ضرورت نه لیدل کېږي.

هغه څه چي د ژبو په تکامل پوري اړه لري په زغرده ویلای سو،چي په هرځای کي د ژبو د تکامل په ټولو پړاوو کي ـ د خیل څخه د قبیلي د قبیلي څخه د ملیتونو او د ملیتونو څخه د ملي ژبو سطحي ته د تکامل په هرپړاوکي ژبه په ټولنه کي د پوهولو او پوهېدلو د وسیلي په حیث د ټولني له پاره عمومي او واحده وه او بې له دې،چي د ټولني د غړو اجتماعي موقف ئې په نظر کي وي په یوه شان د ټولني د غړو په خدمت کي وه دلته زما مقصد د غلامۍ او منځنیو پېړیو امپراتورۍ،لکه د کوروش، ستر الکساندر او یا ژول سزار او ستر کارل امپراتورۍ نه دي، چي واحد اقتصادي بنسټونه ئې نه درلودل او اتحاد ئې هم موقتي او بې ثباته نظامي ــ اداري اتحاد ودې امپراتوریو، نه یوازي دا چي واحدي عمومي ژبې نه درلودي،بلکي ممکنه نه وه،چي ټوله امپراتوري دې داسي یوه واحده ژبه ولري،چي د امپراتورۍ غړي دي په وپوهېږي دا ځکه چي دا امپراتورۍ د مختلفو قبیلو او ملیتونو د میخانیکي اتحاد پر اساس منځ ته راغلي وي،چي دې قبیلو او ملیتونو خپلي ژبي درلودي. زما مقصد دغه او دا ډول امپراتورۍ نه دي،بلکي زما مقصد هغه قبیلي چي د یوې امپراتورۍ په چوکاټ کي ئې خپل جلا گډ اقتصادي بنسټ درلود.

او له پخوا څخه ئې خپله تشکیله سوي ژبه درلوده تاریخ وایې چي ددغو قبیلو او ملیتونو ژبي طبقاتي نه وي بلکي عمومي وي. دقبیلو او ملیتونو له پاره چي هر غړی ئې په پوهېده په دې کي شک نسته،چي ددې ژبو ترځنگ لهجي او محلي محاوري موجودي وي، خو دغه لهجي او محاوري د قبیلي یا ملیت د عمومي واحدي ژبي تابع وي.

وروسته د کپیټالیزم د پیدایښت د فیوډالیزم د تشتت په محوه کېدو او د ملي بازار په منځ ته راتگ سره ملیتونو د ملتونو مرحلي او د ملیتونو ژبو ملي ژبو ته تکامل وکړ. تاریخ وایې چي ملي ژبي طبقاتي نه،بلکي عمومي ژبي دي، عمومي دي د ملتونو د ټولو غړو له پاره او واحدي دي د ملتونو له پاره لکه څنگه چي وویل سول ژبه په ټولنه کي د ټولني د غړو د افهام او تفهیم د وسیلي په حیث په یوه شان د ټولني د ټولو غړو په خدمت کي ده او په دې برخه کي د طبقو په مقابل کي خپله بې تفاوتي څرگندوي. مگر د بیلو بیلو اجتماعي گروپونو او طبقو خلک د ژبي په مقابل کي کاملاً بې تفاوته نه دي.

---

[۵] کابل مجله ۱۳۶۰ل کال ۸گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی کوښښ کوي چي ژبه په خپله ګټه (انترس) استعمال کړی خپلي خاصي کلمي ور واچوي خپل خاص اصطلاحات، خپلي خاصي محاوري ور داخلي کړي په دې برخه کي په خاص ډول د شتمني طبقي حاکمه قشرونه چي د خلکو څخه بيل سوي وو او د خلکو څخه ئې کرکه درلوده د يادوني وړ دي.

په همدې ډول«طبقاتي» لهجي(۱)

بړرګون ۲ او اشرافي (ژبې) منځ ته راځي.

په آثارو کي اکثرا، په غلط ډول د «پرلتري ژبې» او بزګري ژبې په مقابل کي دغه لهجي (دياليکټ) اوبړرګون «اشرافي ژبې» او «بورژوازي ژبه» ګڼلی سوي دي.

د ډېر تعجب ځای دی،چي زموږ ځيني پوهان پر همدې اساس دی نتيجي ته ورسيدل،چي ملي ژبه يو تش خيال دی او هغه څه چي په واقعي ډول موجوديت لري هغه طبقاتي ژبې دئ.

زه فکر کوم چي دا ډول نتيجه ګيري ستره اشتباه ده. آيا دغه لهجي اوبړرګون ژبې ګڼل کېدای سي؟ بې شکه، يه دا ځکه چي (۱) دغه خاصي لهجي اوبړرګون خپل خاص ګرامري سيستم او خپله خاصه اساسي لغوي پانګه نه لري، دوی دغه د ملي ژبې څخه اخلي.

۲ـ دغه لهجي اوبړرګون د يوې طبقي د حاکمه قشرونو د غړو ترمنځ د استعمال تنګه ساحه لري او قطعاًدخلکو د قشرونو دغړو ترمنځ د استعمال مجموعي ډول د ټولني په درد نه خوري، نو دغه لهجي اوبړرګون څه شی لري؟ يو مقدار خاصي کلمې لري،چي د ارستوکراسي او يا د بورژوازي د لوړو قشرونو د ذوق او سليقي سره سم مخصوص مفاهيم ځرګندوي، يوڅه خاص اصطلاحات او ترکيبونه چي له ادبي پلوه اوظرافت له مخي د ملي ژبې سره فرق لري او هغه زيوه عبارتونه او ترکيبونه نه لري چي په ملي ژبې کي ستنه او په پای کي ويلای سو چي يو مقدار خارجي کلمي لري. مګر سره له دي اساسي لغوي پانګه او ګرامري سيستم ئې عمومي ولسي ملي ژبې څخه اخيستل سوي دي، په همدې اساس لهجي اوبړرګون مستقلي ژبې نه دي،بلکي د عمومي ولسي ملي ژبې څانګي دي،چي د استعمال يوه تنګه او محدوده ساحه لري. داسي فکر کول چي لهجي اوبړرګون کولای سي، چي د مستقلو ژبو سطحي ته تکامل وکړي، او دا استعداد لري،چي ملي ژبې له صحني وباسي او عوض دي ئې کړي، نو دا دتاريخي پرسپيکتيف څخه انکار او د مارکسيستي نظر څخه د انحراف معنی لري.

پر ک.م استناد کوي او دده د مقالې «مقدس ماکس» څخه هغه عبارت را اخلي چي هلته ويل سوي دي،چي بورژوازي «خپله ژبه» لري او دا ژبه (دبورژوازی محصول ده)، چي د تجارتي راکړي ورکړي او ميرکانتليزم روحيه ورننوتي ده.

ددغه عبارت پر اساس ځيني کسان غواړي دا ثابته کړي،چي ګويا ک. م ژبه طبقاتي بلله او د ملي واحدي ژبې موجوديت ئې رداوه. که چيري دغو کسانو د موضوع سره واقعي برخورد کولای، نو دوی بايد د همدې مقالې (مقدس ماکس) هغه عبارت هم رانقل کړی وای، کله چي ک. م د ملي واحدي ژبې د تشکيل د لارو پر مسئلو بړغيږي وايې چي په يوه ملي ژبه کي د لهجو د تمرکز شرط اقتصادي او سياسي تمرکز دی، نو دلته نه دا چي ک. م د ملي واحدي ژبې موجوديت نه ردوي، بلکي دئ د يوه لوړ شکل په حيث د يوې واحدي ملي ژبې ضرورت تاييد وي او لهجي د ټيټ پوړ په حيث د هغي تابع ګڼي.

په دې صورت کي بورژوازي ژبه چي د ک . م د وينا پر اساس «د بورژوازي محصول ده» بايد څنګه تعبير سي؟ آيا ک . م دغه ژبه داسي ژبه ګڼله لکه ملي ژبه چي خپل حاضر ژبنی ستړکچر لري. آيا ک . م کولای سول،چي دغسي ژبه ئې وګڼي؟ واقعاً، يه! ک . م يوازي دومره غوښتل چي ووايي، چي بوژرروازي په خپلو خاصو تجارتي کلمو او اصطلاحاتو سره واحده ملي ژبه کثيفه کړي، چي ګويا دوی خپل تجارتي بړرګون لري. ددې څخه په ځرګند ډول دا نتيجه اخيستلی سو، چي زموږ دې خلکو د ک . م نظر تحريف کړی دی، ځکه ئې تحريف کړی، چي دوی د ک . م عبارتونه را نقلوي او پرده استناد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مګر نه دمارکسیستانو په څېر، بلکي د هغو کسانو په څېر چي کتابونه ئې ډېر لوستي وي، خو د موضوع واقعیت ته نه وي ورننوتي.

همدارنګه بل ځای پر ف . ا استناد کوي او «په انګلستان کي د کارګري طبقي وضعه» نومي رسالي څخه د ف . ا هغه عبارت را نقلوي چي وايي «د وخت په تېرېدو سره د انګلستان کارګره طبقه، کاملاً بل ډول خلک سول او د انګلستان د بورژوازۍ سره کاملاً فرق لري»، او «د بورژوازي په تفاوت کارګران په خپله لهجه خبري کوي،بیلي مفکوري او بیل درک او تصورات لري، بیل اخلاق او بیل اخلاقي پرنسپونه لري، بیل سیاست لري» ددې مثال څخه ځیني خلک داسي نتیجه اخلي، چي ف . ا د عمومي ولسي ملي ژبي د ضرورت څخه انکار کاوه او ګویا ده «طبقاتي» ژبه تائیدوله. حقیقت دادی، چي ف . ا په دې ځای کي پر ژبه نه رږغیږي،بلکي دی پر لهجي (دیالیکت) رږغیږي، نه پر ژبه ف . ا کاملاً په دې پوهېده چي لهجه د ملي ژبي د څانګي په حیث ملي ژبه نه سي عوضولای. زه داسي فکر کوم، چي دغه خلک د ژبي او لهجي ترمنځ تفاوت ښه نه سي احساسولای بله دا چي د ف . ا دغه عبارت چي دوی د خپلي ادعا د اثبات له پاره را نقل کړی دی پر خپل ځای نه بلکي بي ځایه راوړل سوي دي، ځکه دا واضحه ده، چي ف . ا په دې ځای کي پر«طبقاتي ژبو» نه رږغېږي. دئ په دي ځای کي، اصلاً د ایډیالوژي، درک او تصور، اخلاقو او اخلاقي پرنسپونو او سیاست پرطبقاتي خلصت باندي رږغیږي. دا کاملاً سمه ده او په دي کي هیڅ شک نسته،چي د بورژوا او پرو لتاریا ایډیالوژي، درک او تصور، اخلاق، اخلاقي پرنسپونه او سیاست کاملاً تفاوت سره لري، نو دا دملي ژبي یا «طبقاتي ژبي» سره اصلاً څه ارتباط لري؟ آیا په ټولنه کي د طبقاتي اضدادو موجودیت زموږ له پاره ددې دلیل کېدای سي، چي ژبه «طبقاتي» وبولو او یا برعکس د ملي واحدي ژبي د موجودیت ضرورت ثابت کړو؟مارکسیزم د ننه په ملت کي د طبقاتي اضدادو د موجودیت په درک سره سره وايي چي د ژبي یووالی د ملت د ښښو څخه یوه ډېره اساسي ښښه ده آیا دا کسان دغه مارکسیستي تیزس مني او که یه؟

همدارنګه پرلافارک استناد کوي او وايي، چي لا فارک په خپله رساله «ژبه او انقلاب» کي ژبه (طبقاتي) ګڼي او ګویا دئ د عمومي ولسي ملي ژبي ضرورت نه تائیدوي دا سمه نه ده.

واقعاً لافارګ د ټولني د بیلو بیلو قشرونو د «اشرافي ژبي» یا (ارستو کراسي ژبي) اوږرګون په برخه کي رږغیږي مګر ځیني دا هیروي چي لا فارګ د ژبي اوږرګون ترمنځ د بیلوالي او تفاوت د مسئلي سره کومه دلچسپي نه ده نېولي او لهجو ته کله «مصنوعي وینا» کله (ږرګون) وايي. دئ په خپله رساله کي په مشخص ډول سره داسي اعلان کوي: «مصنوعي وینا، چي د ارستو کراسي مشخصه ده، د هغي عمومي ولسي ژبي څخه جلاسوه چي بورژوا، کسبګرو، ښار او کلي خبري پري کولي» په همدي اساس لافارګ د عمومي ولسي ژبي موجودیت او ضرورت تائیدوي او عمومي ولسي ژبي ته د «ارستو کراتانو د ژبو» نورو لهجو او ږرګون په تابع خصلت او ارتباط پوره پوه وو، نو ددې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چي پر لافارګ هم سم استناد نه دی سوی.

پر دې استناد کوي،چي یو وخت په انګلستان کي، انګلیسي فیوډالان« د سلو کلونو په اوږدو کي» په فرانسوي ژبه رږغیدل، په داسي حال کي،چي د انګلستان خلکو په انګلیسي ژبه خبري کولي، نو داسي فکر کېږي، چي دغه حالت د «طبقاتي» ژبي د تائید او د عمومي ولسي ژبي د ضرورت درد دلیل کېدای سي. مګر دا دلیل نه دی، بلکي یوه مضحکه کیسه او افسانه ده دا ځکه چي:

۱ـ په هغه وخت کي د انګلستان ټولو فیوډالانو په فرانسوي ژبه خبري نه کولي، بلکي یوازي د انګلیسي فیوډالانو یوې جزیې حاکمي ډلي په سلطنتي دربار کي او د ګرافانو په ساحه کي په فرانسوي ژبه خبري کولي.

۲ـ دوی په کومي (طبقاتي ژبي) خبري نه کولي، بلکي په عادي عمومي ولسي فرانسوي ژبه رږغیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ لکه څنګه چي ښکاره ده، دغه په فرانسوي ژبه نازيدنه او افتخار، بي له دي چي اثر ئې پاته سي، له منځه ولاړ او خپل ځای ئې عمومي ولسي انګليسي ژبي ته پريښود.

آيا دا خلک داسي فکر کوي، چي «د سلو کلونو په اوږدو کي» د انګلستان د فيوډالانو او د انګليستان د خلکو ترمنځ د پوهولو او پوهېدلو پروسه د ترجمانانو د لاري ترسره کيده، د انګلستان فيوډالانو د انګليسي ژبي څخه استفاده نه کوله په هغه وخت کي عمومي ولسي انګليسي ژبه نه وه، فرانسوي ژبي په هغه وخت کي بي له يوې اشرافي ژبي، چي د حاکمي ارستوکراتي ډلي ترمنځ په يوه تنګه ساحه کي ويله کيده، کوم بل حالت ئې درلود؟ څنګه کيدای سي، چي ددغسي مضحکو «دلايلو» پر اساس د عمومي ولسي ژبي د موجوديت او ضرورت څخه انکار وسي؟

روسي ارستو کراتان هم يو وخت د تزار په دربار او تالارونو کي په فرانسوي ژبه نازيدل.

دوی په دې افتخار کاوه، چي کله چي په روسي ژبه ږغيږي، نو اکسينټ ئې فرانسوي دی، يعني دوی په روسي ژبه يوازي په فرانسوي اکسنټ سره ږغيدای سي، نو دا ددې دليل کېدای سي، چي د وخت په روسيه کي عمومي ولسي روسي ژبه نه وه، عمومي ولسي ژبه په هغه وخت کي يو تش خيال او «طبقاتي ژبه» يو واقعيت و؟ زموږ ځيني پوهان په دې برخه کي اقلاً دوی غلطي کوي. لومړۍ غلطي ئې په دې کي ده، چي دوی ژبه دروبنا سره ګډوي. دوی فکر کوي، چي که روبنا طبقاتي خصلت لري، نو ژبه هم بايد عمومي ولسي نه، بلکي طبقاتي وي ما مخکي وويل، چي ژبه او روبنا دوه بيل مفهومونه دي او مارکسيست هيڅ کله دغه دوه مفهومونه نه سره ګډوي.

دوهمه غلطي په دې کي ده، چي ددوی په دي درک سره، چي د بورژوازي او پرولتاريا ګټي او غوښتني متضادي دي او دوی ترمنځ نه پخلا کيدونکي مبارزه روانه ده، نو ټولنه هم پر دوو برخو تجزيه سوي ده او د دوو دشمنو طبقو ترمنځ هيڅ ډول اړيکي نسته. دوی فکر کوي څرنګه چي ټولنه تجزيه سوي ده او واحده ټولنه نسته، بلکي يوازي طبقات سته، نو د ټولني له پاره د يوې واحدي ژبي ضرورت هم نسته اوملي ژبه په کار نه ده، ښه نو چي ټولنه منحله سوه او عمومي ولسي ملي ژبه هم نسته، نور نو څه پاتي کېږي؟

څه چي موجوديت لري هغه طبقات او«طبقاتي ژبي» دي. ددې څخه واضحه ده، چي هره (طبقاتي ژبه) به خپل (طبقاتي) ګرامر يعني (پرولتري) ګرامر او (بورژوازي) ګرامر لري حقيقت خو دادی چي په طبيعت کي دغسي ګرامرونه نه سته، نو سره له دې هم دا خلک نه حيرانيږي او عقيده لري، چي دغسي ګرامرونه نه پيدا کېږي.

موږ په يوه وخت کي داسي«مارکسيستان» درلودل، چي دوی پر دې ټکي ډېر ټينګار کاوه، چي د اوسپنو هغه لاري چي د اکتوبر تر انقلاب وروسته زموږ په هېواد کي پاته سوي دي، بورژوازي لاري دي او موږ مارکسيستانو ته نه ښايې چي د هغو څخه استفاده وکړو، موږ بايد هغه له منځه يوسو او نوی «پرولتري» لاري جوړي کړو.

دوی په خپل دې نظر سره د لومړني ابتدايې دورې د سمڅو د انسانانو لقب وګاټه.

څرګنده ده چي د ټولني طبقو او ژبي په برخه کي دغسي ابتدايې انارشيستي نظر د مارکسيزم سره هيڅ ډول ارتباط نه لري او يو غير مارکسيستي نظر دئ.

واقعاً دا سمه نه ده، چي د طبقاتي نه پخلاکيدونکي مبارزي په موجوديت سره دي ټولنه تجزيه او پرطبقو سره وويشله سي او په يوې ټولنه کي دي دا طبقي يوه دبلي سره اقتصادي روابط ونه لري. ترهغه وخته پوري،چي کپيټاليزم موجوديت لري، نو بورژوا او پرولتاريا به د يوې واحدي کپيټاليستي ټولني د برخو په شکل د اقتصاد په ټولو مزو سره تړلي وي. بورژوانه ژوند کولای سي او نه غني کېدای، ترڅو په خپل واک کي اجير مزدوران ونه لري او پرولتار خپل موجوديت ته دوام نه سي ورکولای، ترڅو کپيټالستانو ته استخدام نه سي ددوی ترمنځ د ټولو روابطو قطع کېدل د هر ډول توليد د قطع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو معنا لري او د هرډول تولید قطع کېدل د ټولني د مرگ او په خپله د طبقاتو د مرگ معنا لري او دا څرگنده ده، چي هیڅ یوه طبقه هم دا نه غواړي چي ځان په خپله محوه کړي. په همدې اساس طبقاتي مبارزه که هرڅومره شدیده هم وي، دا نه سي کولای چي ټولنه تجزیه کړي، یوازي د مارکسیزم د مسئلو او د ژبي د طبیعت په برخه کي کاملي ناپوهي کولای سول، چي د ټولني د تجزیې د «طبقاتي» ژبو او (طبقاتي) گرامر افسانه زموږ د ځینو خلکو په ذهن کي تلقین کړي.

همدارنگه پر و. ا ل استناد کوي او وایي چي ده په کپیټالیستي سیستم کي د دوو کلتورونو بورژوازي کلتور او پرولتري کلتور موجودیت منلی دی او په کپیټالیستي سیستم کي د ناسیونالیستي کلتور شعار، ناسیونالیستي شعار بولي. دا خبره بیخي سمه ده او په دې برخه کي دی کاملاً سم وایي مگر دا ددې سره، چي ژبه «طبقاتي» ده، اصلاً څه ارتباط لري؟ څرگنده ده چي هیڅ ارتباط نه لري مگر دغه خلک پر و. ا. ل. استناد کوي او دده دغه خبره رانقلوي چي په کپیټالیستي سیستم کي دوه کلتوره موجود دي، زما په فکر دوی غواړي، چي له دې لاري په لوستونکوکي دا تلقین کړي، چي په یوې ټولني کي د دوو کلتورونو بورژوازي کلتور او پرولتري کلتور موجودیت په خپله دا معنا لري، چي ژبي هم باید دوي وي، ځکه چي ژبه د کلتور سره ارتباط لري. ددې څخه دا نتیجه اخلي چي و. ا. ل د یوې واحدي ملي ژبي د ضرورت څخه انکار کوي او ژبه طبقاتي گڼي.

په دې برخه کي ددغو خلکو اشتباه اصلاً په دې کي ده، چي دوی ژبي او کلتور سره گډوي او ژبه او کلتور یو شی بولي مگر کلتور او ژبه دوه بیل شیان دي. کېدای سي چي کلتور بورژوازي او سوسیالیستي وي، مگر ژبه د پوهولو او پوهېدلو د وسیلي په حیث تل عمومي ولسي ده او بورژوازي کلتور او سوسیالیستي کلتور ته خدمت کولای سي. آیا دا یو واقعیت نه دی، چي روسي، اوکرائیني ، ازبیکي ژبي چي نن ددغو ملتونو سوسیالیستي کلتور ته ښه خدمت کوي، همدغه شان ئې د اکتوبر تر انقلاب د مخه ددغو ملتونو بورژوازي کلتور ته ښه خدمت کاوه؟

دوی په خپل دې تایید سره، چي د دوو کلتورونو موجودیت د دوو بیلو ژبو د منځ ته راتگ او د یوې واحدي ژبي د ضرورت د نفي سبب کېږي، ستره اشتباه کوي. کله چي و. ا. ل د دوو کلتورونو په برخه کي رغیږي، نو دده د وینا اتکاء اصلاً پر دې ده، چي د دوو کلتورونو موجودیت د واحدي ژبي د نفي او د دوو ژبو د منځته راتگ سبب کېدای نه سي او ژبه باید واحده وي کله چي د بوند غړو شروع وکړه چي و. ا. ل په دې متهم کړي، چي دی د واحدي ملي ژبي ضرورت ردوي او کلتور د «غیرملي» کلتور په بڼه تعبیر او تفسیر وي، نو و. ا، ل د دوی پرضد سخت پروټیسټ وکړ او دا ئې اعلان کړه چي دی د بورژوازي کلتور پر ضد مبارزه کوي، نه د ملي ژبي پرضد، چي ضرورت ئې دی په خپله د یوه مسلم واقعیت په حیث تایید وي. د تعجب خبره ده،چي زموږ ځینو خلکو هم د بوند د غړو پیروي وکړه او د دوی پر پله روان سول.

څه چي په واحدي ملي ژبي پوري اړه لري او و. ا. ل ئې د ضرورت په رد متهم سوي، دا ایجابوي،چي د و.ا. ل دې لاندي عبارت ته غوږ کښېږدو.

«ژبه د انسانانو د پوهولو او پوهېدلو مهمترینه وسیله ده د ژبي یووالی او بي خنډه (آزاد) تکامل ئې د اوسني کپیټالیزم سره د موافق واقعاً آزاد او وسیع چال چلند او پر ټولو مختلفو طبقو د نفوذ د آزادو او وسیعو گروپ بندیو د شرایطو څخه مهمترین شرط دی).

په پای کي پر ج. س استناد کوي او دده څخه د مثال په توگه دغه عبارت را اخلي، چي: «بورواژوازي او ناسیونالیستي گوندونه ئې هم پخوا او هم په اوسني مرحله کي ددغسي ملتونو اساسي رهبري کونکي قوه وه او ده» دا کاملاً سمه خبره ده. بورژوازي او ناسیونالیستي گوندونه ئې واقعاً بورژوازي کلتور رهبري کوي،لکه څنگه چي پرولتاریا او انټرناسیونالیستي گوند ئې پرولتري کلتور رهبري کوي. مگر دا ددې سره چي ژبه «طبقاتي» ده اصلاً څه ارتباط لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا دې خلکو ته دا څرگنده نه ده، چې ملي ژبه د ملي کلتور بنه ده، چې ملي ژبه دواړو (بورژوازي کلتور او سوسیالیستي کلتور) ته خدمت کولای سي؟ آیا زموږ خلک ددې مارکسیستي فارمول سره آشنا نه دي، چې نننی روسیې، اوکراینې، سپیني روسیې او داسي نورو... کلتورونه سوسیالیستي دي د محتوا په لحاظ ملي دی د شکل په لحاظ یعني د ژبې له پلوه آیا دوی ددغه مارکسیستي فارمول سره موافق دي؟

په دې برخه کي ددې کسانو اشتباه په دې کي ده، چې دوی د ژبې اوکلتور ترمنځ فرق نه ویني او په دې نه پوهیږي، چې کلتور د خپلي محتوا له پلوه د ټولني دتکامل د هري نوي مرحلي سره بدلیږي په داسي حال کي چې ژبه د څو مرحلو په اوږدو کي په اساسي ډول پرخپل حالت پاتي کیږي او نوي او زاړه کلتور ته یوشان خدمت کوي نو:

الف ـ ژبه دپوهولو او پوهېدلو د وسیلي په حیث واحده وه او ده دټولني له پاره عمومي وه او ده دهغې د ویونکو له پاره.

ب ـ د لهجي اوږرگون موجودیت د عمومي ولسي ژبې موجودیت نه رد وي،بلکي برعکس د عمومي ولسي ژبې موجودیت تایید وي، چې لهجي اوږرگون ئې د څانگو په حیث د هغې تابع دئ.

ج ـ د «طبقاتي» ژبې فارمول یو غلط غیر مارکسیستي فارمول دئ.

علمي جهانبیني او ژبپوهني مسئلي

(ژباړه)

د ژبې علایم

ژبه د هغو اجتماعي پدیدو څخه یوه پدیده ده، چې د ټولني د موجودیت په ټولو اوږدو کي فعالیت کوي. ژبه د ټولني د زیږیدو او تکامل سره زیږي او تکامل کوي او د ټولني د مړیني سره یو ځای مري. ژبه د باندي تر ټولني موجودیت نه لري، په همدي علت د ژبې قوانین او تکامل یوازي هغه وخت د درک وړ دی،چې د ټولني د تاریخ او د هغو خلکو د تاریخ سره یوځای وڅېړل سي، په کومو خلکو پوري چې دا ژبه اړه لري او ددې ژبې ویونکي او ایجادونکي دي.[۸]

ژبه یوه وسیله او آله ده، چې خلک ددې په مرسته یو له بل سره راشه درشه کوي، افکار سره تبادله کوي او د یوې مفاهیمي ته سره رسیږي، څرنگه چې ژبه د تفکر سره مستقیم ارتباط لري، نو په کلمه او په جملو کي د کلمو په ترکیب سره د تفکر نتیجي او انساني شعوري پرمختگونه ثبتوي او ساتي یې، چې په دې ډول په بشري ټولنه کي د افکارو د تبادلي امکانات برابروي.

د افکارو تبادله یو دایمي او حیاتي ضرورت دی، ځکه چې بې له دي د طبیعي قواوو پرضد په مبارزه کي او د لومړنی مادي احتیاجاتو په تولید کي د خلکو د گډ فعالیت تنظیم امکان نه لري د ټولني د تولیدي فعالیتونو پرمختگونه امکان نه لري او لنډه دا چې د ټولنیز تولید موجودیت ممکن نه دی ټولنه بې له داسي ژبې چې ټولنه پرې پوهېږي او د غړو له پاره ئې عمومي وي، خپل تولید قطع کوي تجزیه کیږي او په نتیجه کي د یوې ټولني په توگه خپل موجودیت له لاسه ورکوي. ددې په څنگ کي چې ژبه د مفاهیمي وسیله ده د ټولني د مبارزي اوتکامل آله هم ده.

لکه څنگه چې څرگنده ده د یوې ژبې د ټولو کلمو د ترکیب څخه د ژبې لغوي پانگه جوړیږي. د ژبې د لغوي پانگي مهمه برخه اساسي لغوي پانگه ده، چې ټولي اصلي اوبومي کلمې ئې اجزا دي او د ژبې د لغوي پانگي د اساسي هستي حیثیت لري. اساسي لغوي پانگه د ژبې د لغوي پانگي په تناسب ډېره محدوده مگر عمر ئې ډېر اوږد اوپیړیو، ته رسیږي او د ژبې د نوو کلمو د جوړیدو بنسټ تشکیلوي.

---

[۸] کابل مجله ۱۳۶۳ل کال ۸ ـ ۹گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لغوي پانگه د ژبي د حالت تصوير منعكسوي، څومره چي د ژبي لغوي پانگه غني او هر اړخيزه وي په هغه اندازه ژبه غني او پرمختللي وي.

مگر لغوي پانگه په يوازي ډول ژبه نه سي جوړيدلای،بلكي لغوي پانگه د ژبي د تعميراتي موادو حيثيت لري، لكه څنگه چي په تعميراتي چارو كي بي له تعميراتي موادو څخه تعمير نه سي جوړيدای، خو بيا هم تعميراتي مواد د تعمير معنا نه لري همدارنگه هم لغوي پانگه په يوازي ډول ژبه نه ده، كه څه هم ژبه بي له لغوي پانگي كوم مفهوم نه لري. لغوي پانگه هغه وخت ستر ارزښت پيداكوي، چي د ژبي د گرامر تر فرمان لاندي راځي. گرامر د كلمو دتغير اصول او قواعد په جمله كي د كلمو د تركيب قوانين ټاكي او ژبي ته منظم، معقول او معنا لرونكی خصوصيت وركوي. گرامر(مورفولوژي، نحو) د كلمو د تغير، په جمله كي د كلمو د تركيب د قوانينو مجموعه ده.

ددغه گرامر په بركت ژبه دا امكانات ترلاسه كوي،چي بشري فكر ته شكل او صورت وركړي او مادي ژبنۍ جامه ور واغوندي. د گرامر متمايز خصوصيت په دې كي دی،چي د كلمو د تغير د قوانينو په بيانولو كي، كومي مشخصي او معيني كلمې په نظر كي نه نيسي، بلكي كلمې په عمومي او مجرد ډول په نظر كي نيسي همدا رنگه كله چي د جملو د رغښت اصول او قواعد څرگندوي بيا هم كومي مشخصي او ټاكلي جملي او ټاكلي رغنده اجزا يې، لكه كوم ټاكلی مستند عليه كوم معين خبر په نظر كي نه وي بلكي په عمومي او كلي ډول بې له دي چي د يوې يا بلي مشخصي جملې د شكل سره ارتباط ولري په نظر كي نيسي.

گرامر هم د كلمو او هم د جملو په برخه كي ئې درلود، كه څه هم قوانين او اصول ئې ابتدايي وو، خو په هرصورت يو گرامري سيستم و. را وروسته، د توليد انكشاف، د طبقو منځته راتگ، د ليک پيدايښت د دولت تشكيل، چي دخپلي اداري له پاره ئې د مراسلاتو تنظيم ته څه ضرورت درلوده او د تجارت انكشاف، چي د مراسلاتو تنظيم ته ئې لا زيات احتياج درلود، د چاپ د ماشين اختراع، د آثارو زياتوالی دې ټولو د ژبي په تكامل كي ستر بدلون راوست. ددغه وخت په اوږدو كي قبيلي او مليتونه تجزيه كېدل، سره ښېلېدل، سره گډيدل او په پای كي ملي ژبي او دولتونه منځ ته راغلل، انقلابونه وسول، زاړه اجتماعي سيستونه په نوو اجتماعي سيستونو بدل سول. دغو ټولو تحولاتو په ژبه او د ژبي په تكامل كي لا نور ستر تغيرات راوستل.

مگر دا به ستره اشتباه وي، كه فكر وسي چي د ژبي د تكامل پروسه د روبنا د تكامل يعني د موجوده سيستم د ړنگيدو او د نوي د جوړيدو په څېر ده. په واقعيت كي د ژبي د تكامل لاره دا نه ده، چي موجوده ژبه دې ړنگه او پرځای دي نوي جوړه سي، بلكي ژبه د موجودي ژبي د انكشاف او پراخوالي او د اساسي عناصرو د بشپړولو له لاري تكامل كړی دئ. ژبه د يوه كيفي حالت څخه بل كيفي حالت ته په يوه غورځنگ سره د زاړه حالت په ړنگولو او د نوي په رامنځته كولو نه ده را اوښتي، بلكي په تدريجي او دوامداره ډول د زاړه كيفيت لرونكو عناصرو په مړه كېدو او د ژبي د نوي رغښت د نوي كيفيت لرونكو عناصرو په پاسره او اخيستنه د يوه كيفي حالت څخه بل كيفي حالت ته اوښتي ده.

وايي چي د ژبي د مرحلوي تكامل تيوري يوه ماركسيستي تيوري ده، ځكه چي دغه تيوري د زاړه كيفيت څخه نوي كيفيت ته ناڅاپي غورزنگ، د ژبي د تېرېدو د شرايطو په حيث تاييدوي. دا سمه نه ده، ځكه مشكله ده چي پدي تيورۍ كي دي كوم ماركسيستي څه ـ مه پيدا كړو او كه چيري مرحلوي تيوري واقعاً د ژبي د تكامل په تاريخ كي ناڅاپي غورځنگ تاييدوي، نو پدې تاييد سره لاخپل مخ توروي. ماركسيزم د ژبي په تكامل كي ناڅاپي غورځنگ يعني د موجودي ژبي ناڅاپي او فوري مړينه او د نوي ژبي ناڅاپي جوړيدل نه تاييدوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لافارک پر حقه نه و، کله چي په فرانسه کي د اووه لس سوه نهه اتیا(۱۷۸۹) او اوه لس سوه څلور نوي یم (۱۷۹۴) کلونو ترمنځ پرناڅاپي ژبني انقلاب رغیده.

(وګوری دلافارګ رساله،ژبه او انقلاب) هغه وخت په فرانسه کي هیڅ ډول ژبنی انقلاب او هغه هم ناڅاپي نه و پیښ سوی. داسمه ده چي په دغه مرحله کي د فرانسوي ژبي لغوي پانګه په نوو کلمو او د ځینو کلمو په معنا کي بدلونونه راغلل او بس، نو دغسي بدلونونه په هیڅ صورت د ژبي سرنوشت نه ټاکي. په ژبه کي د اهمیت وړ د ژبي ګرامري سیستم دی او اساسي لغوي پانګه ده. خو د فرانسي د بورژوازي انقلاب په مرحله کي نه یوازي داچي د فرانسوي ژبي ګرامري سیستم او اساسي لغوي پانګه محوه نه سول، بلکي تر ننني ورځي پوري ئې په اوسنۍ فرانسوي ژبه کي خپل ژوند ته دوام ورکړی دئ.

دا خو اصلاً د بحث وړ نه ده، چي پنځه کلنه شپږکلنه لنډه موده (ناڅاپي ژبنی انقلاب) دي د یوې موجودي ژبي د محوه کېدو او د نوي ملي ژبي د جوړېدو له پاره کافي وګڼله سي، نه یوازي داچي دا موده ډېره لنډه ده،بلکي خندونکي ده، ددې له پاره پېړۍ په کار دي مارکسیزم فکر کوي چي:

ژبه د زاړه کیفي حالت څخه، نه د غورځنګ له لاري او نه هم د موجودي ژبي د محوه کېدو او د نوي د جوړېدو له لاري، نوي کیفي حالت ته اوړي.

لازمه ئې بولم د غورځنګ علاقه مندانو او پلویانو تر غوږه ئې ورسوم، چي د زاړه کیفیت څخه نوي کیفیت ته د تېرېدو د غورځنګ قوانین نه یوازي داچي د ژبي د تکامل په تاریخ کي د تطبیق وړنه دي، بلکي د نورو زیربنایې او روبنایې اجتماعي پدیدو په برخه کي هم تل صدق نه کوي. غورځنګ د هغي طبقاتي ټولني له پاره چي پر دښمنو طبقو سره بیلې سوي وي حتمي دي مګر دهغي ټولني له پاره، چي دښمني طبقي نه لري، هیڅکله حتمي او ضروري نه دي.

موږ د اتو، لسو کلونو په اوږدو کي د خپل هېواد (شوروي اتحاد) د کرني په ساحه کي بورژوازي انفرادي زراعتي سیستم په سوسیالیستي، کلخوزي سیستم بدل کړ. په کلي کي د بورژوازي اقتصادي سیستم ړنګول او د نوي سوسیالیستي سیستم جوړول دا یو انقلاب و. مګر دغه انقلاب د غورځنګ او ټوپ په توګه، یعني د موجود حکومت په درولو ترسره نه سو. بلکي په کلي کي د زاړه بورژوازي سیستم څخه نوي سیستم ته د تدریجي تېرېدو له لاري سرته ورسید.

دا کار ځکه موافقانه اجرا سو، چي دغه انقلاب په کلي کي له پاسه او د مسلط حکومت په تشبث او ابتکار او د بزګرو د اکثریت په حمایې سرته ورسید.

وایې چي د ژبو د ګډوډېدو یو زیات شمېر تاریخي حقایق ددې دلیل کېدای سي، چي سړی دي ګومان وکړي چي د ژبو د ګډېدو په وخت کي په ناڅاپي ډول د غورځنګ له لاري د زاړه کیفیت څخه نوي کیفیت ته په تېرېدو سره نوې ژبه منځته راځي دا بیخي غلطه ده.

د ژبو ګډېدل باید د یوازیني فیصله کوونکي عمل او ضربي په خیر مطالعه نه سي چي د څو کلونو په اوږدو کي ئې نتیجي راوزي. د ژبو ګډېدل یوه اوږده پروسه ده، چي په سلګونو کلونه دوام کوي، ځکه نو په دې برخه کي هیڅ ډول غورځنګ اصلاً طرحه کیدای نه سي.

همدارنګه بیخي غلطه ده، که داسي فکر وسي، چي د ګډېدو مثلاً د دوو ژبو د ګډېدو په نتیجه کي دي یوه داسي نوي دریمه ژبه منځته راسي، چي د ګډېدونکو ژبو له یوې ژبي سره دي ورته نه وي او د کیفیت له پلوه دي د ګډېدونکو ژبو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرې يوې ژبې سره تفاوت ولري په واقعيت کي د ګډيدو په وخت کي يوه ژبه د نورو په منځ کي بريالي راوزي، خپل ګرامري سيستم ساتي، خپله اساسي لغوي پانګه ساتي او د خپلو داخلي قوانينو د تکامل سره سم مخ پر تکامل روانيږي.

مګر بله ژبه به تدريجي ډول خپل کيفيت له لاسه ورکوي او ورو، ورو مري، ځکه نو د ګډيدو په نتيجه کي کومه نوي دريمه ژبه منځته نه راځي،بلکي يوه ئې د خپل ګرامري سيستم او اساسي لغوي پانګې سره ساتل کېږي او دخپلو داخلي قوانينو د تکامل سره سم د تکامل امکانات ور په برخه کېږي. البته په دې پروسه کي د بريالي ژبې لغوي پانګه د مغلوبې ژبې د لغوي پانګې څخه په اخيستنو سره غني کېږي.

په دې اخيستنو سره نه داچي، خواريږي، بلکي برعکس تقويه کېږي. دمثال په ډول د روسي ژبې سره هم دغسي پيښنه سوي ده. د روسي ژبې سره ددې تاريخي تکامل په اوږدو کي د مختلفو خلکو ژبې ګډې سوي دي، خو د اتل بريالي ځني وتلي ده، څرګنده ده،چي د روسي ژبې لغوي پانګه د نورو ژبو د لغوي پانګو څخه په اخيستنو سره بشپړيده. په دې کار نه دا چي ضعيفه نه سوه بلکي برعکس غني او تقويه سوه.

څه چي د روسي ژبې په ملي خصوصيت پوري اړه لري ويلای سو، چي هغه ملي خصوصيت ئې وساته او ډېره کوچنۍ صدمه هم ور ونه رسيده، ځکه چي خپل ګرامري سيستم ئې وساته خپله اساسي لغوي پانګه ئې وساتله او د خپلو داخلي قوانينو د تکامل په بشپړيدو سره مخ په وړاندي د تکامل پر لور روانه سوه.

په دې کي هيڅ شک نسته، چي د ګډيدو تيوري شوروي ژبپوهني ته کوم ګټور څه نه سي ورکولای. که چيري دا سمه وي، چي د ژبپوهني اساسي مسئله د ژبې د تکامل د داخلي قوانينو څېړنه نه ده نو دا بايد ومنو چي د ګډيدو تيوري نه يوازي دا چي دا مسئله نه حلوي حتی طرحه کوي ئې هم نه اصلاً دا تيوري توجه نه ورته کوي يا دا چي نه په پوهيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پايله

ددې مونو گراف په بشپړولو سره زه په دې و توانېدم، چې د ښاغلي دوکتور عبدالحکيم هلالي خپرې ورې مقالې د مختلفو جريدو او مجلو څخه را ټولي کړم. پر اهميت، کميت، اړتيا او ارزښت ئې وږغېږم، همدارنگه دده پر ژباړو هم څه ناڅه رڼا واچوم يعني د ژباړي ژبه، ارزښت، کميت او ځانگړنو باندي يې بحث وکړم، ترڅو دده دغه مقالې خوندي سي او د ژبپوهني په برخه کې، چې زموږ په ژبه کې سخته اړتيا ورته ليدل کېږي استفاده ورڅخه وسي او د پښتو ژبې د ژبپوهني برخه په بډايه سي.

دا مونوگراف (سريزه، مننليک، شاليد، د څېړني ميتودولوژي، ستونزي،اصلي محتوا، وړانديزونه او مأخذونه) لري، چې هر يو ئې د مونوگراف ليکني له اُصولو او پرنسيپونو سره سم ليکل سوی. په مونوگراف کې لومړی دهلالي صاحب پېژندنه او آثار راغلي، وروسته د ژبپوهني اړوند معلومات راغلي، بيا د ژباړي اړوند ځينو ټکو ته اشاره سوي او په پسي د هلالي صاحب مقالې راوړل سوي دي. ان شاء الله ددې مقالو په راټولو سره به د ژبپوهني د زده کوونکو له پاره د ژبپوهني اړوند ډېره غنيمت ډاتا په لاس راغلي وي او د ژبپوهني د موادو کمبود به څه نا څه رفع سوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

۱ـ د پښتو ژبي د ژبپوهني اړوند مواد، چي مختلفو لیکوالانو په بېلابیلو وختونو کي لیکلي او د هېواد په مختلفو مجلو او جریدو کي خپاره سوي، تیت او پرک دي نورو محصلینو ته دي دنده ورکړل سي ترڅو دغه خواره، واره مواد سره راټول او دپښتو ژبپوهني پانگه پرې غني سي.

۲ـ د ډاکتر عبدالحکیم هلالي د پېژندني سمینار دي جوړ سي.

۳ ـ د ډاکتر هلالي مقالې دي د ځانگړي اثر په توگه چاپ سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

۱: رښتین. زېور، زرغونه(۱۳۹۵ل).،پښتو نحوه(گرامر).(۴مخ)، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد.

۲ : خویشکی. محمدصابر،(۱۳۹۳ل)، پښتو غږپوهنه او وییپوهنه(ز مخ)، مومند خپرندویه ټولنه،جلال آباد.

۳ : شاکر. نور احمد، پوهندوی، (۱۳۵۰ل).، ژبنۍ څېړني، دولتي مطبع،کابل.

۴: تږی. حبیب الله، ډاکټر، (۱۳۸۹ل)نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل،دوهم چاپ،گودرخپرندویه ټولنه، جلال آباد.

۵: لودین. محمد دولت، (۱۳۹۵ل)د ژبپوهني عمومي مسایل،لومړی چاپ، جوی شیر، کابل.

٦: ښکلی. اجمل،(۱۳۹۳)ل کال، د ژباړې اصول، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد.

۷: ستانکزی. رفیع الله(۱۳۹۳ل) د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه جلال آباد

۸: زیری جریده مختلف کلونه او مختلفي گڼې.

۹: کابل مجله مختلف کلونه، مختلفي گڼې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

abstract

Dr. Abdul Hakim Hilali was born in kutalak village of Gulistan district of Farah in 1314 year.

Initially conducted the seminary in Nimroz province, educated secondary and secondary education schools in Kabul. Mr. hilali arrives in the first row of the country's great linguists, who studied the Ph.D. degree's in the field of linguistics. His mother tongue has given valuable services to the language of linguistic literature in Pashto, printing special arts, and publishing numerous articles and magazines in various parts of the linguistic literature, in which my various articles in this monograph are published. Receive this article, with the most of the current textbooks and compliant with the rules of writing article. Hilali sahib has also translated several articles from Russian into Pashto, which I used to hang on monograph.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Ministry of Higher Education

Kandahar University

Faculty of Languages and Literature

Department of Pashto Language and Literature

Monograph for Bachelor's Degree

Dr. Abdul Hakim Hilali Introduction and linguistics Articles

Compiled by: M. Tahir karyab

Adviser: Teaching Assistant Matiullah Rohyal

Year: 2018

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

Ministry of Higher Education

Kandahar University

Faculty of Languages and Literature

Department of Pashto Language and Literature

Monograph for Bachelor's Degree

Dr. Abdul Hakim Hilali Introduction and linguistics Articles

Compiled by: M. Tahir karyab

Adviser: Teaching Assistant Matiullah Rohyal

Year: 2018

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library